

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Maliye Anabilim Dalı
Maliye Bilim Dalı**

Mehmet Tufan PAKSU

Danışman: Doç. Dr. Abdulkadir IŞIK

**Ekim, 2007
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Maliye Anabilim Dalı, Maliye Bilim Dalı öğrencisi Mehmet Tufan Paksu tarafından Doç. Dr. Abdulkadir Işık yönetiminde hazırlanan “Bireysel Emeklilik Sistemi ve Ekonomik Etkileri” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 05.10.2007 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Organ

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Abdulkadir Işık

Jüri Üyesi (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet İvrendi

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun

~~26.10.2007~~ tarih ve ~~21/10~~ sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet MEDER
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmaların yapılması ve bulguların analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza :
Öğrenci Adı- Soyadı : Mehmet Tufan PAKSU

TEŐEKKÜR

Öncelikle, çalıőmam süresince yol göstericiliği ve önerileri ile beni destekleyen; en önemlisi her Őeye rağmen bana güvendiğini hissettiren danıőmanım Doç. Dr. Abdulkadir Işık'a yapmıő olduğu katkılardan dolayı teőekkür ederim.

En değerlim, dostum, yoldaőım, sabrına hayran olduğum biricik eőim Yrd. Doç. Dr. Asuman Duatepe Paksu'ya hep yanımda olduğu için teőekkür ederim.

ÖZET

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

Paksu, Mehmet Tufan
Yüksek Lisans Tezi, Maliye ABD
Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Abdulkadir IŞIK

Ekim 2007, 83 Sayfa

Bu çalışmanın amacı bireysel emeklilik sisteminin yararlı ve aksayan yönlerinin tespit edilerek, bu sistemin ekonomik yapıya sağlayacağı katkıların ortaya çıkmasının sağlanmasıdır. Bugün gelişmiş olan ülkelerde bu sistem, işlerliğinin sağlandığı ölçüde gelir dağılımından, tasarruf düzeyinin yükseltilmesine, düşük maliyetli borçlanma kaynaklarının oluşmasından, yatırımların ve dolayısıyla ekonomik büyüme ve kalkınmanın artırılmasına kadar birçok amaca hizmet etmektedir.

Bu çalışmanın verileri, geçmiş yıllara yönelik iktisadi makalelerden, tezlerden ve iktisat ve maliye kitaplarından alınmıştır. Veriler çeşitli vergisel istatistiklerle desteklenmiştir.

Çalışmada ülkemiz için yeni sayılabilecek olan bireysel emeklilik sisteminin işleyişinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi yoluyla sistemin yararlarını ortaya koyulmuştur. Bu sistemin uzun vadede emeklilerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesine olanak sağladığı belirlenmiştir. Sosyal açıdan, bireysel tasarrufların oluşturacağı emeklilik fonları ile ekonomiye ciddi kaynak yaratılacak ve ekonomik açıdan ülkemiz için çok önemli bir adım atılmış olacağı söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Bireysel emeklilik, özel emeklilik sistemi, ekonomik etkiler

ABSTRACT

PRIVATE PENSION SYSTEM AND ITS ECONOMIC EFFECTS

Paksu, Mehmet Tufan

M. Sc. Thesis in Public Finance

Supervisor: Associated Prof. Dr. Abdulkadir IŞIK

October 2007, 83 Pages

The aim of this study is to determine advantages and problematic faces of private pension and to find out its outcomes related with economic system. Today, in developed countries, it is helpful to overcome the unfairness the income distribution, to increase the saving levels, to provide the formation of low financed dept, increase the investments thereby development.

The data of the study were obtained from the papers, thesis, dissertations, and economy and public finance books of recent years. Data were supported with miscellaneous statistics related with taxes.

In this study, the advantages of private pension systems were found out by investigating the private pension system in detail. It is determined that this system improve life quality in long term. From Social perspective, pension funds driven by personal savings give important support to economy therefore a significant step will be taken.

Keywords: private pension system, economic effects

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİGORTA VE EMEKLİLİK SİSTEMLERİ: TEMEL KAVRAMLAR

1.1. SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMI VE GELİŞİMİ.....	3
1.1.1. Dünyada Sosyal Güvenlik Anlayışının Gelişimi.....	5
1.1.1.1. Sanayi devrimi öncesi.....	6
1.1.1.2. Sanayi devrimi ve sonrası.....	7
1.2. SİGORTACILIK VE GELİŞİMİ.....	9
1.3. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ VE ÖZELLİKLERİ.....	14
1.3.1. Bireysel Emeklilik Sistemi ve Gelişimi.....	14
1.3.2. Bireysel Emeklilik Sisteminin Sosyal Güvenlik Sistemi İçindeki Yeri ve Önemi.....	21
1.3.3. Bireysel Emeklilik Sisteminin Getirdikleri.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN YAPISI, FİNANSMAN VE ARAÇLARI

2.1. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN YAPISI.....	24
2.1.1. Bireysel Emeklilik Sistemi.....	24
2.1.2. Bireysel Emeklilik Sisteminin Özellikleri.....	24
2.1.3. Bireysel Emeklilik Sisteminin İşleyiş Yapısı.....	26
2.1.3.1. Bireysel emeklilik sistemine katılma.....	27
2.1.3.2. Katılımcıların hak ve yükümlülükleri.....	31

2.1.3.3. Emekli olma ve emeklilik seçenekleri.....	31
2.1.3.4. Katılımcının vefatı ya da iş göremezlik durumu.....	32
2.1.3.5. Sistemden ayrılma.....	32
2.1.4. Hayat Sigorta Şirketlerinin Emeklilik Şirketine Dönüşmesi.....	32
2.1.5. Bireysel Emeklilik Sisteminde Vergi Uygulamaları.....	32
2.1.6. Bireysel Emeklilik Sisteminin İşveren Kurumlara Sağlayacağı Avantajlar.....	33
2.2. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMLERİNİN FİNANSMANI VE FİNANSMAN YÖNTEMLERİ.....	33
2.2.1. Sigortalarda Finansman Yöntemleri.....	33
2.2.2. Bireysel Emeklilik Sisteminin Finansman Kaynakları	34
2.2.2.1. Katılımcının katkı payı ödemeleri	35
2.2.2.2. Katılımcının gider ödemeleri ve gider kesintileri.....	36
2.3. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ ARAÇLARI	39
2.3.1. Emeklilik Yatırım Fonları.....	39
2.3.2. Sermaye Piyasası Kurulunun Bireysel Emeklilik Fonları Türlerine İlişkin Açıklaması.....	40
2.4. EMEKLİLİK YATIRIM FONU TÜRLERİ.....	41
2.4.1. Gelir Amaçlı Fonlar.....	41
2.4.1.1. Hisse senedi fonu.....	42
2.4.1.2. Kamu borçlanma araçları fonu.....	42
2.4.1.3. Özel sektör borçlanma araçları fonu.....	42
2.4.1.4. Karma borçlanma araçları fonu	42
2.4.1.5. Karma fon	42
2.4.1.6. Uluslararası hisse senedi fonu	42
2.4.1.7. Uluslararası borçlanma araçları fonu.....	43
2.4.1.8. Uluslararası karma fon.....	43
2.4.1.9. Esnek fon	43
2.4.2. Büyüme Amaçlı Fonlar.....	43
2.4.2.1. Hisse senedi fonu.....	43
2.4.2.2. Küçük şirketler hisse senedi fonu	44
2.4.2.3. Karma fon	44
2.4.2.4. Uluslararası hisse senedi fonu	44
2.4.2.5. Uluslararası karma fon.....	44

2.4.2.6. Esnek fon.....	44
2.4.3. Kıymetli Madenler Fonları	44
2.4.3.1. Kıymetli madenler fonu.....	45
2.4.3.2. Altın fonu	45
2.4.4. İhtisaslaşmış Fonlar.....	45
2.4.4.1. Yabancı ülke fonu	45
2.4.4.2. Sektör fonu	45
2.4.4.3. Endeks fon	45
2.4.5. Para Piyasası Fonları: Likit Fonlar.....	46
2.4.5.1. Likit fon-kamu	46
2.4.5.2. Likit fon-özel sektör	46
2.4.5.3. Likit fon-karma	46
2.4.6. Diğer Fonlar.....	46
2.4.6.1. Dengeli fon	46
2.4.6.2. Esnek fon	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN EKONOMİK ETKİLERİ

3.1. SERMAYE PİYASALARI, ÖNEMİ VE EKONOMİDEKİ YERİ.....	48
3.1.1. Birincil Piyasalar.....	50
3.1.2. İkincil Piyasalar.....	51
3.1.3. Üçüncül Piyasalar.....	52
3.1.4. Dördüncül Piyasalar.....	52
3.2. BİREYSEL EMEKLİLİK FONLARININ EKONOMİK ETKİLERİ.....	53
3.2.1. Bireysel Emeklilik Fonları ve Borçlanma.....	53
3.2.2. Bireysel Emeklilik Fonları ve Ekonomik İstikrar Etkisi.....	56
3.2.3. Bireysel Emeklilik Fonları ve Gelir Dağılımı.....	58
3.2.4. Bireysel Emeklilik Fonları ve Özelleştirme.....	59
3.2.5. Bireysel Emeklilik Fonları ve Kaynak Tahsisinde Etkinlik.....	61
3.2.6. Bireysel Emeklilik Fonları ve Tam İstihdam.....	62
3.2.7. Bireysel Emeklilik Fonları ve Sosyal Faydanın Azamileştirilmesi.....	64
3.2.8. Bireysel Emeklilik Fonları ve Kamu Kesimi Açıkları.....	65
3.3. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN DİĞER EKONOMİK ETKİLERİ.....	66

3.3.1. İş Gücü piyasaları Açısından Yaptığı Etkiler.....	66
3.3.2. Vergi Sistemi Yönüyle Yaptığı Etkiler.....	68
3.3.3. Ödünç Verilebilir Fon Piyasası Açısından.....	68
3.3.4. Kamu Kesimi Finansmanına Etkisi.....	70
3.3.5. Mali Finansmana Etkisi	73
SONUÇ.....	75
KAYNAKLAR	78
ÖZGEÇMİŞ.....	83

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1- Menkul kıymetlerin doğrudan çıkarımı	21
Şekil 2- Menkul kıymetlerin dolaylı çıkarımı	22

GİRİŞ

İnsanoğlu tarih boyunca kendini ve ailesini karşılaşacağı olası tehlikelere karşı garanti altına alma ihtiyacı duymuş ve bunun için çeşitli yöntemler ve önlemler düşünmüştür. Geleceği güvence altına alma isteği insanın evrimiyle birlikte güçlenmiş ve sosyal güvenlik fikrini doğurmuştur. Sosyal güvenlik anayasalarda teminat altına alınarak asgari seviyede devlet tarafından sağlanması gereken bir temel insanlık hakkıdır. Sosyal hakların en önemli ayırt edici özelliği sosyal eşitsizlikleri gidermesidir. Sosyal güvenlik sistemi, bireyler ve aileleri için ekonomik ve sosyal tehlikelerin meydana gelmesini önlemek veya önlenemeyen tehlikelerle karşılaştıklarında onların hayat standartlarında azalmanın meydana gelmesini önleyecek bir koruma garantisi vermek için faaliyet göstermektedir.

Günümüzde bireysel tasarruf esasına dayalı bireysel emeklilik sisteminin sosyal güvenlik sistemi içinde oldukça önemli bir yeri vardır. Nüfusun yaşlanması, yaşam süresinin uzaması, nüfus artış hızının yavaşlaması, kayıt dışı istihdam vb sebeplerle, var olagelen ve sosyal güvenliğin ilk ayağını oluşturan sosyal sigorta sistemi finansman sorunlarıyla karşılaşmış; bu sorunların çözümü dahilinde emeklilik yaşı yükseltilmiş, prim oranları artırılmış ve emekli maaşlarının miktarı azaltılmıştır. Söz konusu bu önlemler finansman sorununun çözümünde mesafe kat edilmesini sağlamış, ancak bireylerin emeklilik sonrası hayat standartlarında düşüşler meydana getirmiştir. Bireysel emeklilik sistemi, mevcut kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak ve bireylerin gelir elde ettikleri dönemlerde düzenli tasarrufta bulunmalarını sağlayarak, sahip olunan refah seviyesinin emeklilik döneminde de devamının sağlanması, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın artırılması temeli üzerine kurulmuş bir sistemdir. Bu sistem uzun vadede emeklilerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesine olanak sağlamayı vaat etmektedir. Sosyal açıdan, bireysel tasarrufların oluşturacağı emeklilik fonları ile ekonomiye ciddi kaynak yaratılacak ve ekonomik açıdan ülkemiz için çok önemli bir adım atılmış olacaktır.

Bireysel emeklilik sisteminin ekonomide meydana getirdiği etkiler bakımından bir tasnife tabii tutulması ve bu etkilerin ortaya konulması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak sistemin doğuşu, gelişimi ve yapısı hakkında bilgi verilmektedir.

Bireysel emeklilik sisteminin etkileri; borçlanma politikaları, zelleştirme politikaları, ekonomik istikrar üzerindeki etkisi, gelir dağılımı ve kaynak tahsisi üzerindeki etkisi, finansal piyasalar üzerindeki etkisi, yatırımlar üzerindeki etkisi, çalışanlar ve işverenler üzerindeki etkisi olarak ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİGORTA VE EMEKLİLİK SİSTEMLERİ: TEMEL KAVRAMLAR

1.1. SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Tarih boyunca insanlar kendilerini ve ailelerini yaşamlarında karşılaştıkları olası tehlikelere karşı garanti altına alma ihtiyacı duymuşlar ve bunun için çeşitli yöntemler ve önlemler düşünmüşlerdir. İnsan düşüncesi geliştikçe geleceği güvence altına alma isteği de güçlenmiş ve bu vazgeçilmez bir ihtiyaç haline almıştır. İnsanlığın bu ihtiyacı sosyal güvenlik fikrini doğurmuştur (Tuncay, 2002:25; akt: Uğur, 2004:20).

Sosyal devlet anlayışının bir ürünü olan sosyal güvenlik; hızla gelişen ve demokratikleşen dünya ülkelerinde, kişiyi ekonomik hayatta yalnız bırakmadan, ekonomik ve sosyal yapıda değişikliği öngörerek, ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etmeyi amaçlamıştır (Sözer, 1998:15; akt.: Uğur, 2004:20). Bu anlamda, asgari seviyede devlet tarafından sağlanması gereken bir temel insanlık hakkıdır ve bu hak anayasalarda teminat altına alınmıştır. Sosyal hakların en önemli ayırt edici özelliği sosyal eşitsizlikleri gidermesidir (Arıcı, 1997:8). Bu amaç doğrultusunda sosyal güvenlik sistemi, bireyler ve aileleri için ekonomik ve sosyal tehlikelerin meydana gelmesini önlemek veya önlenemeyen tehlikelerle karşılaştıklarında onların hayat standartlarında azalmanın meydana gelmesini önleyecek bir koruma garantisi vermek için faaliyet göstermektedir (Alper ve Tatlıoğlu, 1994:18-19).

Bireylerin vazgeçilmez haklarından olan ve belirli sosyal risklerin iktisadi sonuçlarına ya da başka bir deyişle, yol açabilecekleri gelir kayıpları ve gider artışlarına karşı bireylerin, güvenliklerinin sağlanmasını, yani başkalarının yardımına muhtaç olmaksızın hayatlarını idame ettirebilmelerini amaç edinmiş (Dilik, 1989) olan sosyal güvenlik terimi resmi olarak ilk defa, 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Kanunu başlıklı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) mevzuatında kullanılmış ve kapsamına; yaşlılık,

ölüm ve işsizlik risklerini almıştır. 1938 yılında Yeni Zelanda'da kabul edilen bir kanunla, daha çok faydayı kapsayan ve daha da geniş bir kavramı ifade eder şekilde ortaya çıkan sosyal güvenliğin (Jütting, 1999:5), bir duvarın tuğlaları gibi her biri birbirini tamamlayan çok sayıda tanımı bulunmaktadır.

Sosyal güvenlik en yaygın ve geniş tanımıyla; toplumun bugününü ve yarınını güven altına alma hedefi doğrultusunda aralarında uyum ve sıkı bir birlik bulunan kurumlar aracılığıyla (Talas, 1997:398) mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik risklerin oluşumunu toplumun bütün bireyleri adına engellemeyi amaçlayan bir sistemdir. Risklerin meydana gelmesi durumunda, geliri geçici bir süreliğine ya da sürekli olarak kesilmiş bireylere sigorta yardımları aracılığıyla destek sağlayan (Demirbilek ve Sözer, 1995:1) sistem, toplumun tüm bireylerinin geçinme ve yaşama gereksinimlerini, onları kadere terk etmeden, üçüncü şahısların iyilik ve yardımlarına muhtaç bırakmadan karşılar (Tuna ve Yalçıntaş, 1991:129). Dolayısıyla sosyal güvenlik; ekonomik açıdan güçsüz olan, insanca yaşamak için yeterli kazancı olmayan bireyler bazında toplumu sosyal adalet çerçevesinde güvenli bir gelecek adına çeşitli tehlikelere karşı koruyan ve yoksullukla mücadele eden bir sistemdir (Sapançalı, 2003:189).

Deyim olarak sosyal güvenlik, çoğunlukla sosyal güvenlik politikalarını ve sosyal güvenlik sistemlerini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Sosyal korumanın amaç ve hedeflerinin ortaya konulmasında sosyal güvenlik politikaları belirleyici olurken; amaçlar ve bu amaçlara ulaşmak için oluşturulan özgün hukuksal teknikler sosyal güvenlik sistemleri kapsamındadır. Bu iki kavramın ortak noktasını ise sosyal risklere karşı bireylerin korunması oluşturur. (Güzel ve Okur, 2004:2).

Sosyal güvenlik, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin; herkesin gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, konut, tıbbi bakım, gerekli toplumsal hizmetler dahil olmak üzere sağlık ve refahını teminat altına alacak uygun bir yaşam düzeyine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık veya geçim olanaklarından iradesi dışında yoksun bırakacak diğer hallerde güvenlik hakkına sahip olduğunu; evlilik içinden veya dışından doğsun bütün çocukların aynı toplumsal korunmadan yararlanmaları gerektiğini ifade eden 25. maddesinde düzenlemiştir (Talas, 1997:214).

“Sosyal adalet”, “sosyal eşitlik” ve “sosyal güvenlik”, sosyal devlet düzeninin başlıca amaçlarıdır. Sosyal güvenlik uygulamaları, toplumda adalet ve eşitlik ilkelerini gerçekleştirmeye yönelik uygulamalar içinde en hızlı gelişeni ve en yaygın alanı kapsayanıdır. Gelişmekte olan ülkelerde de sosyal güvenlik sistemlerinin gelişimi gelişmiş ülkelerdeki kadar hızlı olmuştur (Koray ve Topçuoğlu, 1995:134).

Sosyal devletin tanımı genel olarak; “vatandaşların sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı ödev bilen devlet” olarak yapılmaktadır. Vatandaşlarının ekonomik ve sosyal güvenlik, sendika, toplu sözleşme ve grev, asgari ücret, eğitim, sağlık hakları gibi sosyal haklardan yararlanmaları için gerekli önlemleri alır. Sosyal devlet, batı toplumlarında refah devleti denilen devlet anlayışından çok farklı değildir (Koray, 1996:15-16).

Sosyal güvenlik tüm insanlığın ortak bir problemi olarak ulaşılmaması gereken bir hedeftir. Bu anlamda uluslar arası sözleşmeler sosyal güvenlik hakkını bütün insanlığın ortak değeri haline getirmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Avrupa Sosyal Şartı, ILO sözleşmesinde sosyal güvenliğin teorik temelleri hazırlanmıştır. Bu belgelerde sosyal güvenliğin temel bir hak olduğu, devletin de bu hakkın gereklerini yerine getirmekle görevli olduğu vurgulanmıştır. Sosyal Güvenliğin asgari norm ve standartlarının çerçevesi ILO’nun 1952 tarihli sözleşmesinde belirlenmiştir.

1.1.1. Dünyada Sosyal Güvenlik Anlayışının Gelişimi

Tarihi gelişimi içersinde sosyal güvenliği bir “fikri ve zihni kavram” ve işçi sınıfının doğuşu ekseninde sanayi devrimi öncesi ve sanayi devrimi sonrası olarak iki döneme ayırmak mümkündür. Sosyal güvenliği bir sistem olarak 1880’lerde Almanya’da sosyal sigortaların varlığıyla başlayan dönem ve Birinci Dünya Savaşı sonrası dönem olarak iki döneme ayırmak da mümkündür (Güzel ve Okur, 2004:16).

Bunların dışında sosyal güvenliğin sanayi devriminden sonra geçirdiği aşamalar dört ana grupta da incelenebilir (Alper, 1985:9):

1. Sanayi devriminin ortaya çıkardığı çok ağır olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya yönelik gönüllü kuruluşların, ferdi sorumluluk ile fertlerin ve devletin yoksullara transferlerinin bulunduğu Paternalist Dönem (1850-1880).

2. Finansmana katkı ile zorunluluğun işlerlik kazanarak çalışanlara ailelerine muhtelif risklere karşı koruma getirilmeye çalışıldığı Sosyal Sigorta Dönemi (1880-1945).

3. Gelirin sürekliliğine ve hayat standardının yükseltilmesine yönelik kamu otorite harcamalarının yoğunlaştığı ve genellik prensibinin uygulama alanı bulmaya çalıştığı Refah Dönemi (1950-1974).

4. Sosyal güvenlik sisteminin krize dönüştüğü, mevcut sistemlerin toplumun ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldiği ve Yeniden Yapılanma Arayışlarının Hakim Olduğu Dönem (1975 ve sonrası).

Farklı türlerde incelemeye birlikte sosyal güvenlik anlayışı ve gelişimini esas itibariyle sanayi devrimi öncesi, sanayi devrimi ve sonrası, refah devleti anlayışının gelişimi ve yeniden yapılanma arayışı dahilinde daha ayrıntılı ele alabiliriz.

1.1.1.1. Sanayi devrimi öncesi

Sanayi öncesi toplumlarda aile, karşılıklı yardım sandıkları ve dinsel nitelikli hayır kurumları, yoksul ve hasta insanlara destek olma işlevini üstlenmişlerdir. Özellikle Ortaçağ'da kilisenin oluşturduğu hayırsever kurumlar yoksullara yardım elini uzatan başlıca kurumlar olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren de, kilisenin denetimindeki yardım kurumları yanında devletin oluşturdukları da ortaya çıkmaya başlamıştır. 17. yüzyılda kilisenin özel yardım kurumları, sosyal koruma aracı olarak etkin bir rol oynamıştır.

Sanayi devrimi öncesi dönemde İngiltere'de 1601 sayılı Yoksulluk Yasası ve 1662 tarihli İskân ve Nakil Yasası gibi yoksulluğa karşı mücadeleyi amaçlayan kanunlar uygulanmıştır. Bu mücadele ABD'de de benimsenmiştir. 17. yüzyılın başında koloniler Amerika'ya yeni göç etmiş Avrupalılardan oluşmaktaydı. Gençlerin yeni topraklar için

batıya gitmesi geride muhtaç yaşlılar bırakmıştı. 1601 Yoksulluk Yasasını örnek alan düzenlemeler yapılmıştı. 1650'lerde özellikle liman şehirlerinde düşük evleri oluşturulmuş, çeşitli etnik gruplar karşılıklı yardım evleri kurmuşlardı (Şakar, 2006:28).

1.1.1.2. Sanayi devrimi ve sonrası

18. yüzyılda İngiltere'de gerçekleşen ve daha sonra diğer batılı ülkeleri de yayılan Sanayi Devrimi sosyal yapıyı büyük ölçüde değiştirmiştir. Üretim ilişkilerinin değişimine bağlı olarak toplumsal yapı ve iş bölümü de değişmiştir. Toplum kısa sürede iki sınıfa bölünmüştür. Bu iki sınıf; çok zenginleşen kapitalistler ile tek geliri emek gücü olan yoksul işçiler olmuştur. İşçilerin içinde buldukları kötü koşullar, uzun çalışma süreleri, çok sayıda iş kazası, yetersiz ücret, yoksulluk, hastalıklar, iş ve gelecek güvencesi bulunmamasının verdiği huzursuzluklar onları sık sık başkaldırıya yöneltmiştir.

Bu gelişmelere koşut olarak, 18. yüzyılda felsefi düşüncelerde, o güne kadar uygulanmakta olan yardım düzenekleri konusunda önemli değişiklikler olmuştur. 1789 Fransız Devrimi, devlet ile birey arasındaki ilişkiye yeni bir bakış açısı kazandırmış, giderek değişik bir yardım anlayışı ortaya çıkmıştır. Tüm dikkatler yoksulluk kavramı üzerinde toplanmış, tam istihdam, tıbbi yardım vb. konularda yeni düşünceler ortaya atılmıştır. Kamu yardımlarından yararlanmanın bir hak olduğu 1793 tarihli İnsan Hakları Bildirisi'yle de onaylanmıştır. Ne var ki düşüncelerin yaşama geçirilmesi mümkün olmamış ve 19. yüzyılın başlarına kadar somut bir ilerleme sağlanamamıştır (Güzel ve Okur, 2004:20).

Sanayileşme ile işçi sınıfının sefaletinin artması ve bunun giderek artacağı düşüncelerinin oluşması işçi ayaklanmalarını beraberinde getirmiş, bu durum işçilere belli hakların verilmesi zeminini oluşturmuştur. Bu gelişmeler Klasik iktisatçılardan Adam Smith ve Marshall'ın yoksulluk ve işçi sınıfının sanayi devrimi sonrası artan gelir ve servetten yeterince pay alamaması sorunlarının, piyasada kendiliğinden çözüleceği yönündeki görüşlerinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir (Yılmazcan ve Çiftçi, 202:30-31).

İşçiler için ilk sosyal güvenlik uygulamalarına 1880’lerde diğer ülkelere göre nispeten daha ileri düzeyde sanayileşmiş olan Bismark Almanya’sında rastlanmaktadır. “Devletin sadece var olan hakları koruyucu bir işleve değil, aynı zamanda elverişli kurumları oluşturmak ve sahip olduğu toplumsal araçları da kullanarak tüm vatandaşların ve özellikle yoksulların yaşamlarını iyileştirmek yükümlülüğü altında olduğu anlayışına” dayalı olarak hazırlanan sosyal güvenliği sağlayacak yasa tasarıları 17 Kasım 1881’de parlamentoya sunulmuştur. Ardından, 1884 yılında hastalık sigortası ile iş kazaları sigortası, 1889 yılında sakatlık ve yaşlılık sigortaları uygulanmaya başlamıştır (Tunçomağ, 1982:11).

İngiltere’de 1601 Yoksulluk Yasası dışında 1897 tarihli iş kazaları halinde işveren sorumluluğunu düzenleyen yasa 1800’li yıllarda uygulamaya girmiştir. Fransa’da ise sosyal güvenliği sağlamaya yönelik olarak 1893 tarihli tıbbi yardım yasası, 1893 tarihli iş kazası sigortası, 1894 tarihli maden işçilerini kapsayan yasa uygulamaya girmiştir. İngiltere’de 1897’de iş kazası ve meslek hastalığı, 1908’de malullük, yaşlılık ve ölüm, 1911’de hastalık ve analık sigortaları kurulmuştur. Bununla birlikte söz konusu dönemde sosyal sigorta uygulamaları çok sınırlı bir şekilde gerçekleşmiştir (Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1994:26).

Diğer bazı ülkelerde de sosyal güvenlik uygulamaları başlamış, Yeni Zelanda’da 1898’de primsiz emekli aylığı uygulaması, İrlanda, Danimarka, Avusturya, Çekoslovakya ve Avustralya’da 1908’e kadar bazı sosyal yasalar kabul edilmiştir. İsveç’te eğitim 1842’den beri zorunlu olmuş, 20. yüzyılın başında devletin hastalık ve mesleki kaza sigortasına desteği yasalaşmış ve 1913’de evrensel ve zorunlu yaşlı aylık sistemini kuran ilk ülke olmuştur (<http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm>).

I. Dünya Savaşı ve sonrası yıllarda kamu harcamaları giderek artmış, birçok Avrupa ülkesinde ilkel yöntemlerle de olsa sosyal güvenlik sistemleri işlerlik kazanmaya başlamıştır. 1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Krizinin etkileriyle klasik iktisadın yetersiz ve hatta çözümsüz kaldığı düşüncesi doğurmuş, klasiklerin aksine devletin maliye politikasıyla ekonomiye mücadelesinin ekonomiyi dengeye getirebileceğini savunan J.M. Keynes’in önderliğinde tarafsız (jandarma) devlet anlayışının yerini müdahaleci devlet anlayışı almıştır. 1933 yılında ABD’de uygulanan

New Deal Planı'nın uygulanmasında 16 Haziran 1933 tarihli yasa ile 14 Ağustos 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Yasası'nın (Sosyal Security Act) önemli etkisi olmuştur. Bu yasalardan 1935 tarihli olanı, çağdaş sosyal güvenliğin ilk ortaya çıkış ve hukuk düzeni tarafından benimsenmesinin simgesi olarak görülmüştür. Sosyal Güvenlik Yasası Amerikan toplumunda büyük bir değişime neden olmuştur. Bu kanunla çocukların korunması, sakatların rehabilite edilmesi, kamu sağlığının korunması, işsizlik yükünün azaltılması ve yaşlı nüfusun yükünü azaltacak bir sistemin kurulması öngörülmüştür (Koç, 2005:69).

Bu dönemde İsveç refah devletinde de önemli değişim olmuştur. İsveç refah devleti 1930'lar ve sonrasında aktif işgücü piyasasını destekleme politikası, kamu istihdamı, toplu ücret pazarlıkları, açık bütçe uygulamaları ile ekonomi politikasında gösterdiği gelişimi sosyal politika alanında da göstermiştir. 1933-1938 döneminde yeni konut ve istihdam programları oluşturulmuş, emekli aylıkları, çalışanlara tatil hakkı, ücretsiz hamilelik ve doğum hizmetleri, yeni evlilere devlet kredisi sağlanması gibi alanlarda yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır. Danimarka'da 1933'de Büyük Sosyal Reform, Yeni Zelanda'da 1938 Sosyal Güvenlik Yasası, Kanada'da 1940 Federal İşsizlik Sigortası Yasası dönemin diğer örnekleri arasındadır (<http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm>).

İngiltere'de 1942 yılında Beveridge tarafından İngiltere'de yayınlanan rapor ile sosyal güvenlik sisteminin gelişimi devam etmiştir.. Raporunda esas olarak insanların yoksulluktan kurtarılma çareleri aranmış, sosyal sigortalar yoluyla gelirin yeniden dağılımı amaçlanmış, herkese asgari bir gelir garantisi sağlanması önerilmiştir. Bunun için sosyal güvenlik sisteminin tek elden yürütülmesi, bütün sigorta kolları için zorunlu olarak maktu tek prim alınması, milli sağlık hizmetinin kurulması, sosyal güvenliğin sadece ücretlileri değil, herkesi kapsamayı savunulmuştur (Arıcı, 1997:17).

1.2. SİGORTACILIK VE GELİŞİMİ

Sosyal güvenliğin sağlanmasında temel olarak; sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerden yararlanılmaktadır. Sigortalar, hukuksal bir kurum altında ve taraflar arasında yapılan bir özel sözleşme ile etkinlik gösterirler. Genel anlamda sigorta

kişilerin bazı şartlar altında karşılaştıkları, zarara ve gelir kaybına yol açan olayların ekonomik sonuçlarından kendilerini korumak için belli bir prim karşılığında risklerini devrettiği anlaşmadır. Belirlenen prim karşılığında bireyin hayatının ya da organlarının veya kişi ve kuruluşların parayla ölçülebilir değerlerinin, sigorta kural, kanun ve yönetmeliklerince belirlenmiş olası risklerin gerçekleşmesinden doğacak maddi hasarlarını aynı risklerin tehdidi altında bulunan kişileri ya da kuruluşları bir araya getirerek, ölçülen değer üzerinden ve gerçekleşen hasar oranında karşılayarak, sosyo-ekonomik zararları dağıtan ve önleyen, yatırımlara aktarılan fonları ve ikrazları ile ekonomiye kaynak sağlayan işlemler bütünüdür (Güvel ve Güvel, 2002:25-26). Bu sistem sayesinde bireyler, karşı karşıya buldukları tehlikelerin neden olabileceği, parayla ölçülebilen zararlarını, nispeten küçük miktarlarda ödemiş oldukları primler yoluyla paylaşmaktadırlar. Kısaca sigortanın temel işlevi, zararı ekonomik açıdan önemsiz bir duruma getirmek ve bireylerin tek başlarına karşılayamayacakları zararları bir organizasyon aracılığıyla aralarında paylaşmaktır. Bu sistemde sigortacının sigortalıyı koruma yükümlülüğündedir. Bununla birlikte sigortalının da sözleşme ile belirlenen primi ödeme yükümlülüğü vardır.

İlk olarak yaklaşık 4000 yıl önce Babiller’de sigortacılığa benzer uygulamalara rastlanmıştır. Kervan tüccarlarına borç veren sermaye sahipleri, kervanların soyulması durumunda tüccarların borçlarını silmekte, buna karşılık borcu tüccarlardan geri aldıkları zaman, taşıdıkları riskin karşılığı olarak ana borç miktarı üzerinden bir miktar para almaktaydılar. Daha sonra Hammurabi kanunlarında da benzer uygulamalar görülmüştür. Bu kanunlara göre haydutların saldırısına uğrayan kervanların zararlarının bütün diğer kervanlar arasında paylaşılmaktaydı. Bu, risk paylaşımının kara taşımacılığındaki ilk örneğidir (<http://www.tsrbs.org.tr>).

Daha sonraları sigortaya daha yakın uygulamalar özellikle deniz ticaretinin geliştiği yerlerde görülmüştür. İlk denizci uluslardan olan Kartacalılar, Romalılar, Yunanlılar arasında sigorta anlamında uygulamalar görülmüştür. Geminin limana varamaması riski karşılığında taşıdığı yük üzerine borç verme ve gemi salimen limana döndüğünde, hem verdiği borç miktarını, hem de taşıdığı riskler karşılığı faiz olarak pay alanlar bulunmaktaydı. Faiz alınması kilise tarafından olumsuz olarak karşılandı ve bir süre sonra da yasaklandı.

İlk olarak 13. yüzyılda prim temelli sigorta uygulamaları İtalya'nın Venedik, Floransa ve Cenova şehirlerinde yapılmıştır. Bugünkü anlamda sigortaya en yakın uygulama ise 14. yüzyılda yine İtalya'da ve denizcilik sektöründe görüldü ve deniz sigortası kavramından ilk kez burada söz edildi. 23 Ekim 1347 tarihinde ilk sigorta poliçesi olarak kabul edilebilecek anlaşmaya rastlanmıştır. Bu poliçe İtalya'nın Cenova Limanı'ndan Mayorka'ya "Santa Clara" adlı geminin yükünü temin etmek amacıyla düzenlenmiştir. Ardından 1424 yılında Cenova'da ilk sigorta şirketi kuruldu. Bu konudaki ilk yasal mevzuat ise 1435 yılında yayınlanan Barselona Fermanı'dır. Bu temellerden sonra, deniz sigortalarının 18. yy.da İngiltere'de geliştiği görülmüştür.

Denizcilik sektöründe başlayan sigortacılık, yine aynı sektörde hayat sigortası uygulamaları ile devam etmiştir. Gemi taşımacılığında araç ve malların sigortalanması mürettebat ve yolcularında sigortalanabileceği düşüncesini doğurdu. 17. yy.da İtalya'da hayat sigortası uygulamalarına rastlanır. Bireyler kendilerinin başkalarından daha çok yaşayacaklarını düşündüklerinden bu sistem oldukça ilgi görmüştür. Sonraları ölenlerin maddi kayba uğradıkları hesaba katılarak, öngörülen süreden önce ölenler için de, ölüm rizikosu karşılığı yakınlarına prim ödenmesi öngörülmüştür.

2 Eylül 1666 tarihinde Londra'da çıkan ve dört gün süreyle birçok ev ve kilisenin kül olmasına yol açan büyük yangın, kitleler üzerinde büyük etki yaratmış, doğal afetler karşısında sağlam önlemler alınması düşüncesini doğurmuştur. 1684 yılında ilk yangın sigorta şirketi "Friendly Society" çalışmaya başlamıştır.

Sosyal güvenlik açısından özel sigortadan yararlanma düşüncesi de ilk olarak 19. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmıştır (TOBB, 1993:22). Bir sigorta şirketi, haftalık olarak ödenen prim karşılığında çalışanları ölüm ve yaşlılığa karşı sigorta ettirmeye başlamıştır. Bu uygulama daha sonra diğer Avrupa ülkelerine ve ABD ye hızla yayılmıştır (Tuncay, 2002:12). 1875'te ABD'de Amerikan demiryolu şirketi tarafından ilk özel emeklilik programları kurulmuştur. Bu alanda esas gelişim 1929 Dünya Buhranı sonrasında olmuştur. Kamu sosyal güvenlik sistemlerinin eksikliği, çalışanların sosyal güvenlik sorumluluğunun işveren tarafından paylaşılması gerektiği düşüncesini doğurmuştur. 1940'lardan sonra özel emeklilik programları İngiltere, Hollanda ve İsviçre gibi bazı ülkelerde yaygınlaşmıştır (Şentürk, 2000:37-38). Ölüm ve yaşlılık

sigortasından sonra hastalık rizikosunu karşılayan özel sigorta türü de ortaya çıkmıştır (Yücel, 1991:10).

Sosyal güvenliğin sağlanmasında, Almanya'da sosyal sigortalardan önce özel sigortalardan yararlanılmamıştır. Özel sigorta uygulamaları, sosyal sigortaların niteliklerini belirlemiştir. Ancak özel sigortalar, sosyal sigortaların özelliklerini önemli ölçüde etkilemiş hatta belirlemiştir. Sendikaların öncülük ettiği yardımlaşma sandıkları yetersiz kalması sonucunda özel sigortalar, sadece çalışan ve gelir sahibi olanları kapsamına aldığından geniş toplum kesimlerine sosyal güvence vermekte yetersiz kalmıştır (Alper, 2000:11; Dilik, 1992:247). Diğer bir deyişle özel sigortalar, sosyal sigortalara yaptıkları etki dışında sosyal güvenlik açısından fazla bir önem taşımamıştır dolayısıyla başlangıçta özel sigortalardan yararlanmaya çalışmış başarı sağlanamayınca ise sosyal sigortalara doğru gidilmiştir (Mollamahmutoğlu, 1999:99).

20. yüzyılın başlarından itibaren sigorta şirketleri her türlü sigorta ihtiyacına cevap verebilecek şekilde çalışmaya başlamış ve daha kaliteli hizmet vermeye başlamışlardır.

Sigortacılık uygulamalarına ülkemizde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanmıştır. Bundan önce sosyal dayanışma, güvenlik ve yardımlaşma fikriyle ihtiyaç durumunda yardım sağlamak, halkın uğrayacağı zararı karşılamak amacıyla kurulan sendikalar ve ölüm ve hastalık durumlarında üyelerine yardım amacıyla kurulan esnaf birlikleri görülmüştür. Bu örgütlenmeler ülkeye yayılmamış yerel düzeyde kalmıştır (Eroğlu, Ateş, Kazgan ve Uras, 1999).

İngiltere'deki örneğine benzer şekilde 1870 yılında Beyoğlu'nda ortaya çıkan Büyük Pera Yangını büyük hasarla sonlanmış, yangının sonuçları sigortacılığın hızla gelişmesini sağlamıştır. İlk olarak 1872 yılında İngiliz sigorta şirketleri, ardından Fransızlar şirketleri Anadolu'da sigortacılık etkinliklerine başlamışlardır. Bu ülkeleri takip eden Alman, İtalyan, İsviçre gibi ülkelerin sigorta şirketleri de Anadolu'da çalışmaya başlamışlardır. Tüm bu şirketler portföylerini genişletmek amacıyla vaatlerini yerine getirip, hasar ödemedede dürüst davrandılar. Fakat bu şirketler yasal bir denetim mekanizması bulunmadığından tamamen denetimsiz bir biçimde çalışmışlar, poliçelerini İngilizce veya Fransızca düzenlemişler, anlaşmazlık durumunda da dava

merci olarak Londra mahkemelerini veya ilgili şirket merkezinin bulunduğu yerel mahkemeleri göstermişler, dilediklerinde sigorta poliçelerini iptal etmişlerdir (Eroğlu, Ateş, Kazgan ve Uras, 1999).

İlk yerli sigorta şirketi Osmanlı Umum Sigorta Şirketi 1893 yılında olarak çalışmaya başladı. Daha sonra sigortacılığın düzene sokulabilmesi için sigorta şirketleri arasında birlikte hareket etme eğilimi belirdi. 12 Temmuz 1900'da sadece biri yerli olan 44 sigorta şirketi birleşip sabit bir yangın tarifesi belirlediler. Bununla birlikte Londra'da bulunan Fire Office Committee'nin emirleriyle çalışmalarını yürüten bir sendika ve yangınlara zamanında yetişerek büyümesini önlemek, yangının nedenlerini araştırmak üzere bir örgüt kuruldu. Denetim mekanizması ve içeriği geliştirildi. Sigorta şirketlerinin bazıları bu sendikaya girmediler ve haksız rekabet yapmaya başladılar. 1908 ve 1914 yıllarında kanunlarda yapılan değişikliklerle yabancı şirketler kontrol altına alınmaya çalışıldı, yabancı şirketler teminat göstermeye ve vergi vermeye zorunlu tutuldular (Eroğlu, Ateş, Kazgan ve Uras, 1999).

Cumhuriyetin ilanından sonra sigorta alanında pek çok yeni düzenleme yapıldı. 1924 yılında çıkarılan bir yasa ile Türkçeyi kullanma zorunluluğu getirildi, aynı yıl içinde Sigortacılar Kulübü kuruldu. 1927 yılında Sigortacılığın ve Sigorta Şirketlerinin Teftiş ve Murakabesi hakkındaki yasa yürürlüğe girdi. Bu yasa sigorta şirketlerinin denetlenmesi, döviz çıkışının önlenmesi amacını taşımaktaydı. 1929 yılında işletme hakkı Türkiye İş Bankası A.Ş.'ye ait olan Milli Reasürans T.A.Ş. çalışmaya başladı. Böylece Türkiye' de reasürans tekeli başladı ve ülkedeki tüm sigorta şirketleri topladıkları primlerin bir kısmını Milli Reasürans'a devretmeye zorunlu tutuldu. Bu tekel suiistimalleri önlemek, haksız rekabetin ortadan kaldırmak ve ödemelerin zamanında yapılmasını sağlamak gibi amaçlara hizmet ederek sigortaya olan güveni arttırdı (Eroğlu, Ateş, Kazgan ve Uras, 1999).

1939 yılında sigorta şirketleri Ticaret Bakanlığı'na bağlandı. Sigorta sektörünü ciddi bir biçimde ele alan 7397 sayılı Sigorta Murakabe Kanunu ise 1959 yılında yürürlüğe girdi. 1987 yılında yürürlüğe giren 3379 sayılı yasa ile 7397 sayılı yasada, yasal alandaki boşlukları doldurmak, sigorta şirketlerini mali yönden geliştirmek ve sigorta araçlarının durumunu yeniden düzenlemek amacıyla önemli ve köklü değişiklikler yapıldı. Bu kanun, sigorta ile ilgili organlar ve faaliyetlerini düzenleyen yönetmelikler

çıkarılmasını öngörüyordu. Sigorta şirketleri Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanarak mali yapının bir parçası olarak kabul edildiler. 1 Mayıs 1990 tarihinden itibaren Kaza Sigortaları (zorunlu sigortalar hariç), Mühendislik Sigortaları ile Zirai Sigortalarda; 1 Ekim 1990 tarihinden itibaren de Yangın ve Nakliyat sigortalarında da Serbest Tarife Sistemine geçildi.

2000 yılında, 1999 depremlerini takiben meskenler için zorunlu hale getirilmiş bulunan deprem sigortalarını yürütmek üzere tesis edilen "Doğal Afet Sigortaları Kurumu" (kısaca DASK) Pool'u tesis edilerek yönetimi beş yıllık bir süre ile bu konuda deneyimli Millî Reasürans T.A.Ş.ne verildi. Diğer taraftan Türkiye'de 23.07.1927 tarih ve 1160 sayılı Yasa ile şekillendirilmiş zorunlu reasürans devri 31.12.2001'de sona erdi.

30.09.2004 tarihi itibarıyla, ülkemizde toplam 47 sigorta şirketi faaliyette bulunmaktadır. Bunların 40'ı özel, 2'si kamu şirketi, 5'i Türkiye'de kurulu yabancı şirkettir. Şirketlerin 9'u hayat, 10'u hayat/emeklilik, 1'i emeklilik, 15'i hayat-dışı, 12'si ise kompozit şirkettir. Hali hazırda 15 şirketin faaliyeti durdurulmuş ve bu şirketlerden 5'i de iflas etmiştir.

Türkiye'de kurulu reasürans şirketi sayısı ise 3'tür. Ancak bunlardan ikisi prim üretimini durdurmuş olduğundan faal reasürans şirket sayısı 1 olmuştur. Ayrıca, bir reasürans şirketinin de tasfiyesine izin verilmiştir.

1.3. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ VE ÖZELLİKLERİ

1.3.1. Bireysel Emeklilik Sistemi ve Gelişimi

Bireysel tasarruf esasına dayalı bireysel emeklilik sisteminin sosyal güvenlik sistemi içinde oldukça önemli bir yeri vardır. Temel sosyal sigorta kurumlarında, daha çok prim ödeyerek daha çok sosyal güvenlik garantisi sağlamak isteyenlere cevap verilmediğinden bireysel farklılıkları dikkate alarak ve tasarruf fonksiyonuna öncelik vererek, temel sosyal güvenlik kurumlarının sağladığı sosyal güvenlik garantisinin üzerine ek bir garanti sağlamayı amaç edinen bu sistemin günümüzde değeri daha da artmıştır (Ekin, Alper, ve Akgeyik, 1999:137). Bireysel emeklilik sistemi emeklilik

dönemlerinde de bireylerin çalışma hayatındayken sahip oldukları gelir seviyesini korumak veya sosyal güvenlik kurumlarının sağladığı gelir seviyesinin daha üstünde bir hayat standardı sağlamak amacıyla bir takım düzenlemeler yapılmaktadır.

Bireysel emeklilik sistemi, mevcut kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak ve bireylerin gelir elde ettikleri dönemlerde düzenli tasarrufla bulunmalarını sağlayarak, sahip olunan refah seviyesinin emeklilik döneminde de devamının sağlanması, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın artırılması temeli üzerine kurulmuş bir sistemdir (www.egm.gov.tr). Katılımcılar, mevcut gelir düzeyleri ve emeklilik dönemine ait beklentilerini göz önüne alarak, katkı payı tutarını belirleyecek ve emeklilik sözleşmesini imzalayarak tamamen gönüllü olarak sisteme girerler.

Bu sistemde katılımcılar, mevcut gelir düzeyleri ve emeklilik dönemine ait beklentilerini göz önüne alarak, katkı payı tutarını belirler ve emeklilik sözleşmesini imzalayarak tamamen gönüllü olarak sisteme katılırlar. Tasarruf edilen süre ve miktar, sahip olunan emeklilik fonlarının süreç içindeki performansları ve-doğru plan ve fon dağılımını seçmek emeklilik gelirini etkileyen faktörlerden sayılabilir.

Bu sistem uzun vadede emeklilerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesine olanak sağlamayı vaat etmektedir. Sosyal açıdan, bireysel tasarrufların oluşturacağı emeklilik fonları ile ekonomiye ciddi kaynak yaratılacak ve ekonomik açıdan ülkemiz için çok önemli bir adım atılmış olacaktır.

Katılımcılar, emeklilik sözleşmesindeki kurallar çerçevesinde, katkı payının aynı şirkete ait birden fazla fon arasında paylaşılmasına ve emeklilik plan değişikliğine karar verebilir. İsterlerse yılda en fazla dört kez emeklilik planlarını veya katkı payının fonlara dağılımını değiştirebilir.

Bireysel emeklilik sistemi katılımcılarının sistemde en az 10 yıl kalması ve en az 56 yaşını doldurmaları esastır. Bireyler emekliliğe hak kazandıklarında, birikimlerinizi toplu olarak alabilecekleri gibi emeklilik maaşı sağlayan yıllık gelir sigortası sözleşmesi yaptırarak istekleri doğrultusunda değişecek emeklilik maaşı da alabilirler. Katılımcı emekliliğe hak kazanmadan önce bireysel emeklilik sistemine katkıda bulunmaya ara

verebilir. Emekliliğe hak kazanılması için gereken sürenin hesabında, katılımcının ara verilen döneme karşılık gelen, işlem tarihindeki asgari katkı payı toplam tutarlarının ödenmesi kaydıyla katkı payı ödemeye ara verilen dönem dikkate alınır.

Bireysel emeklilik şirketlerinin etkinlikleri yılda en az bir kere Hazine Müsteşarlığı, fonların ve portföy yöneticilerinin faaliyetleri ise yılda en az bir kere Sermaye Piyasası Kurulu tarafından denetlenir. Şirketlerin yılda en az bir kere bağımsız dış denetim yaptırması zorunlu olduğu gibi, fonların hesap ve işlemleri, üçer aylık dönemler itibariyle bağımsız dış denetime tabidir. Şirketlerin günlük faaliyetleri ise Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM) tarafından elektronik ortamda izlenmektedir. Katılımcılar emeklilik sözleşmesi yaptıkları şirketi emeklilik sözleşmesinin yürürlük tarihinden itibaren bir yıl sonra değiştirebilme hakkına sahiptirler. Bu halde, şirket bildirimden itibaren en geç yedi iş günü içerisinde talebi yerine getirmekle ve birikimlerle birlikte bu hesaba ilişkin bilgi ve belgeleri aktarmakla yükümlüdür. Aktarım esnasında kendisine aktarım yapılan şirket giriş aidatı talep edilemez. Emeklilik şirketinin iflası durumunda da katılımcıların birikimleri ile ilgili tüm hakları korunur. Fon malvarlığı rehin tutulamaz, teminat gösterilemez, üçüncü şahıslar tarafından haczettirilemez ve iflas masasına dahil edilemez. Katılımcıların birikimleri, fon malvarlığı olarak saklayıcı nezdinde saklanır.

Katılımcıların bireysel emeklilik hesapları Takasbank nezdinde tutulmakta, katılımcıların günlük olarak fon paylarını izlemeleri mümkün olmaktadır. Kanuni sınırlamalar çerçevesinde, katılımcı yatırım yapmak istediği fonu almak istediği risk derecesine göre seçme ve yılda 4 defa değiştirme hakkına sahiptir.

Bireysel emeklilik sisteminde hem katılımcılar hem de işverenler için vergi avantajı bulunmaktadır. Katılımcı veya katılımcı adına katkıda bulunan işveren, ödenen katkı payının büyük bir bölümünü veya tamamını gelir vergisi matrahından düşebilir. Ödenen katkı payları, brüt asgari ücretin yıllık tutarını ve katılımcı ücretli ise brüt maaşının, değilse beyan ettiği gelirin %10'unu aşmamak kaydı ile vergi matrahından düşülür. Eğer işveren çalışanın bireysel emeklilik hesabına katkıda bulunuyorsa, çalışan adına ödeyeceği katkı payı tutarının brüt maaşın %10'una kadar olan kısmını kurumlar vergisi matrahından düşebilir. Bu durumda da yapılacak indirimler asgari ücretin yıllık toplam tutarını aşamaz.

Dünya ile paralel olarak ülkemizde de bireyler, emeklilik sonrasında meydana gelen hayat standartlarındaki düşüşü önlemek için ek gelir arayışlarına girmişler ve bunun sonucu olarak da özel sigortalara yönelmişlerdir. Bu yönelimler doğrultusunda bireysel emeklilik sistemindeki yapılanma çalışmaları hız kazanmıştır. Ülkemizde de yeni yüzyıla birlikte bireysel emeklilik sisteminin işlerliğini sağlamak için önemli adımlar atılmış ve bu konuda oldukça önemli mesafe kat edilmiştir.

Ülkemizde özel sermayeli ilk Türk sigorta şirketi olan Doğan Sigorta 1942'de kurulmuştur. 1944'de Halk Sigorta, 1945'te Destek Reasürans, 1948'de Türkiye genel Sigorta, 1950'de İnan Sigorta, 1955'te Şeker Sigorta, 1957'de Güneş Sigorta, 1958'de Birlik Sigorta ve Ray Sigorta, 1959'da Başak Sigorta ve Cihan Sigorta, takip eden yıllarda da çok sayıda sigorta şirketi hizmete başlamıştır (Güvel ve Güvel, 2002:35). 1980'lerde ülke ekonomisinde izlenmeye başlayan liberalleşme politikaları ile birlikte sigorta sektöründe Sigorta Murakabe Kanunu yeniden düzenlenerek güncelleştirilmiştir. 1997 yılı sonunda Türk ve yabancı olmak üzere hayat ve hayat dışı olmak üzere toplam 59 adet sigorta şirketi faaliyet göstermeye başlamıştır (Çiçek, 1998:75).

Ülkemizde, vatandaşların emekliliğe yönelik gönüllü tasarruflarını düzenleyen bireysel emeklilik hesaplarına dayalı fonlu bir sistem oluşturulması amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı nezdinde Ağustos 1999 tarihinde "Bireysel Emeklilik Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyonun çalışmalarında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kuruluşları, Hazine Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Kurulu ile ilgili sektör temsilcileri katılmıştır. Komisyonun hazırladığı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu Tasarısı Taslağı 16 Mayıs 2000 tarihinde Bakanlar Kuruluna sunulmuştur. Kanun tasarısı TBMM tarafından 28 Mart 2001 tarihinde kabul edilmiş, 7 Nisan 2001 tarih ve 24366 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Kanun, yayımı tarihinden itibaren 6 ay sonra 7 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bireysel emeklilik sistemine yönelik vergisel desteklemeleri düzenlemek için Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sevk edilmiştir. Bahsedilen kanun 28 Haziran 2001 Tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiş ve 10 Temmuz 2001 tarih ve 24458 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış olup bazı hükümleri yayımı tarihinde diğer hükümleri ise

7 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile bireysel emeklilik sisteminde katılım aşamasında katılımcılara ve çalışanları adına katkıda bulunan işverenlere, fonların yatırıma yönlendirilmesi aşamasında ve birikimlerin toplu para veya maaş şeklinde geri alınması aşamasında vergi teşvikleri getirilmiştir.

Bireysel emeklilik sistemine ilişkin politikaları belirlemek, bu politikaların gerçekleştirilmesi için alınması gerekli önlemler konusunda önerilerde bulunmak ve mevzuat düzenlemeleri hakkında tavsiye niteliğinde karar almak üzere 31 Ekim 2001 tarih ve 24569 sayılı Resmi Gazete'de Bireysel Emeklilik Danışma Kurulunun Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik yayımlanmıştır.

Sistemin genel işleyişine yönelik düzenlemeler 28 Şubat 2002 tarih ve 24681 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Emeklilik Şirketleri Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik ile belirlenmiş, kurulacak emeklilik şirketlerinin kuruluş, faaliyete geçme, faaliyet ruhsatı alma, hisse devri, birleşme ve devrine ilişkin esas ve usuller düzenlenmiştir.

Emeklilik şirketlerinin, gönüllü katılıma dayalı ve belirlenmiş katkı esasına göre oluşturulan bireysel emeklilik sistemine dahil olmak isteyen katılımcılar ile yapacakları emeklilik sözleşmesine ilişkin esas ve usuller 28 Şubat 2002 tarih ve 24681 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bireysel Emeklilik Sistemi Hakkında Yönetmelik ile düzenlenmiştir. Söz konusu yönetmeliğe ilişkin değişiklikler 13 Mayıs 2003 tarih ve 25107 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bireysel Emeklilik Sistemi Hakkında Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile yapılmıştır.

Bireysel Emeklilik Sisteminin geliştirilmesi ve güven içinde yürütülmesi için bireysel emeklilik aracılığı faaliyeti ile bireysel emeklilik araçlarının çalışma esas ve usulleri 28 Şubat 2002 tarih ve 24681 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bireysel Emeklilik Araçları Hakkında Yönetmelik ile düzenlenmiştir. Söz konusu yönetmelik 3 Mart 2004 tarihinde yürürlükten kaldırılmış ve yeni hali 25391 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 3 Temmuz 2004 tarih ve 25511 sayılı Remi Gazete'de Bireysel Emeklilik Araçları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik yayımlanmıştır.

Emeklilik yatırım fonlarının türleri, kuruluşları, örgüt yapısı, faaliyet ilke ve esasları, katkıların bu fonlarda toplanması ve değerlendirilmesi, fon portföyündeki varlıkların saklanması, portföyün yönetimi, fonların birleşme ve devir esasları, iç ve dış denetimi ile kamunun aydınlatılmasına ilişkin esas ve usuller SPK tarafından 28 Şubat 2002 tarih ve 24681 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik ile düzenlenmiştir.

Emeklilik Şirketleri Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik uyarınca verilecek izinlerle ilgili yapılacak başvurularda yer alacak bilgi, belge ve formlara ilişkin esas ve usuller 6 Nisan 2002 tarih ve 24718 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Emeklilik Şirketleri Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Tebliğ ile düzenlenmiştir.

Bireysel Emeklilik Sistemi Hakkında Yönetmelik uyarınca emeklilik sözleşmesinin uygulama biçimini belirleyen emeklilik planlarına ilişkin esas ve usuller 13 Mayıs 2003 tarih ve 25107 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Emeklilik Planları Hakkında Tebliğ ile düzenlenmiştir.

Bireysel emeklilik aracılığı faaliyetinde bulunacak kişilerin belirlenmesine ilişkin esas ve usuller 13 Mayıs 2003 tarih ve 25107 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bireysel Emeklilik Aracılığı Faaliyetinde Bulunacak Kişiler Hakkında Tebliğ ile düzenlenmiş, söz konusu tebliğe ilişkin değişiklikler 29 Mayıs 2003 tarih ve 25122 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bireysel Emeklilik Aracılığı Faaliyetinde Bulunacak Kişiler Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ ile yapılmıştır. Bireysel Emeklilik Aracılığı Faaliyetinde Bulunacak Kişilere İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2004/1) 5 Mart 2004 Tarihli 25393 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış olup, 28 Şubat 2004 tarihi itibarıyla araçlarla ilgili yukarıdaki diğer tebliğler yürürlükten kalkmıştır.

Yapılan Mevzuat çalışmaları ile sistemin etkili bir biçimde uygulanabilmesini teminen gerekli olan idari ve hukuki çerçeve çizilmiş olup, 27 Ekim 2003 tarihinde Bireysel Emeklilik Sistemi'nin başlamasıyla birlikte emeklilik şirketleri faaliyete geçmiştir. 27 Ekim 2003 tarihinde Yapı Kredi Emeklilik A.Ş., Ak Emeklilik A.Ş., Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş., Garanti Emeklilik ve Hayat A.Ş. ve Koç Allianz Hayat ve Emeklilik A.Ş., Oyak Emeklilik A.Ş., 17 Kasım 2003 tarihinde Vakıf Emeklilik A.Ş. ve Ankara Emeklilik A.Ş., 1 Aralık 2003'te Başak Emeklilik A.Ş. ve Doğan Emeklilik

A.Ş. ve son olarak 15 Aralık 2003 tarihinde ise Commercial Union Hayat ve Emeklilik A.Ş. faaliyete geçmişlerdir. 14 Eylül 2004 tarihi itibarı ile, Commercial Union Hayat ve Emeklilik A.Ş.'nin unvanı Aviva Hayat ve Emeklilik A.Ş. olarak, 21 Kasım 2005 tarihi itibarı ile, Doğan Emeklilik A.Ş.'nin unvanı Fortis Emeklilik ve Hayat A.Ş. olarak, 16 Nisan 2007 itibarı ile de Başak Emeklilik A.Ş.'nin unvanı Başak Groupama Emeklilik A.Ş. olarak değişmiştir. Mevzuat düzenlemeleri sistemin faaliyete geçmesinden sonra da devam etmiştir.

12 Temmuz 2004 tarih ve 25520 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve 12 Ağustos 2004 tarihinde yürürlüğe giren Emeklilik Şirketlerindeki Birikimli Hayat Sigortalarından Bireysel Emeklilik Sistemine Aktarımlara İlişkin Tebliğ ile isteyen poliçe sahiplerinin birikimli hayat sigortalarındaki birikimleri bireysel emeklilik sistemine belirli koşullar altında aktarılmıştır. Ancak aktarım işlemleri Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununun yürürlük tarihinden itibaren beş yıllık sürenin sonu olan 7 Ekim 2006 tarihinde tamamlanmıştır.

Bireysel emeklilik sisteminde katılımcıların bireysel emeklilik hesaplarındaki birikimlerinin, talep etmeleri halinde başka bir emeklilik şirketine aktarılmasına ilişkin esas ve usuller, 11 Nisan 2004 tarihinde Bireysel Emeklilik Hesaplarının Emeklilik Şirketleri Arasında Aktarımına İlişkin Genelge ile belirlenmiştir.

14 Haziran 2007 tarih ve 26552 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve birçok maddesi yayımı tarihinde yürürlüğe giren Sigortacılık Kanunu ile 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilmiş, kanuna çeşitli konularda yeni hükümler eklenmiştir. Grup emeklilik sözleşmelerinde, katılımcı adına katkı payı ödenen katkı paylarının katılımcı tarafından hak edilmesi (vesting) süre ve koşulları, bireysel emeklilik hesabındaki birikimlerin ve yıllık gelir sigortasından alınan aylıkların haczedilebilme sınırı, üyelerine veya çalışanlarına emekliliğe yönelik taahhütte bulunan dernek, vakıf, sandık, tüzel kişiliği haiz meslek kuruluşu veya sair ticaret şirketindeki emekliliğe yönelik birikimler ve taahhütlere ilişkin tutarların bireysel emeklilik sistemine aktarım koşulları ve sağlanan avantajlar, bireysel emeklilik hesabının şirketler arasında aktarımında gecikme cezası gibi konularda düzenleme yapılmıştır. Ayrıca Emeklilik Gözetim Merkezi'nin görev, yetki ve sorumlulukları kanunla yeniden tanımlanmış, Müsteşarlıkça hayat ve diğer sigorta

kollarında verilecek görevler de Emeklilik Gözetim Merkezi'nin faaliyet alanına eklenmiştir.

1.3.2. Bireysel Emeklilik Sisteminin Sosyal Güvenlik Sistemi İçindeki Yeri ve Önemi

Sosyal güvenliğin en önemli unsurlarından olan sigortalar, özel ve sosyal sigortalar olarak iki alt sınıfta incelenebilir. Çalışmanın konusu olan bireysel emeklilik sistemi özel sigortalar başlığı altında değerlendirilir.

Sosyal güvenlik yöntemi olarak kullanılabilen özel sigortalar, temelde sosyal sigortalara alternatif olarak değil, sosyal sigortaları tamamlayıcı olarak faaliyet göstermektedir. Sosyal sigortalar çalışanların yaşlılık hallerinde temel güvencesi olurken, son yıllarda sosyal sigortalara ek güvence sağlayan özel sigorta uygulamaları giderek önem kazanmaktadır (TİSK, 1994:42). Yalnızca ülkemizde değil pek çok ülkede de zorunlu kamu emeklilik programlarının yanlarında zorunlu veya gönüllü özel emeklilik programlarına dayalı bir sistem oluşturulması fikri uygulamaya geçmiştir (Güloğlu, 2000:113). Özel sigortaların yaygınlaşmasının başlıca sebeplerinden biri, sosyal sigorta sisteminde gerçekleştirilen bir takım reformların sigorta kazanımlarının düzeyini düşürmesidir (Sözer, 1992:31).

Tamamlayıcı özel sigorta sistemlerinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Farklı yöntemlerde güvence, işveren tarafından, bağımsız yardım sandıklarınca ya da hayat sigortası yapan bir şirkete işçilerin sigortalanması şeklinde olmaktadır.

Özel sigorta; bireylerin özel çıkarlarının çeşitli tehlikelere karşı güvence altına alınması için kendi özgür idareleri doğrultusunda, sigorta sözleşmesi denilen anlaşmayla meydana getirdikleri iradi bir risk teminatıdır (İzveren, 1968:170). Özel sigortalar, aynı riskin teminatı altında bulunanların bir araya getirilerek bu riskin neden olabileceği zararı karşılıklı dayanışma esasına göre birlikte karşılamak üzere oluşturdukları (Pekiner, 1981:21) ticari bir niteliğe sahip organizasyon olarak da tanımlanabilir. Temelde özel sigortalar, bireyin ve çevresinin ekonomik varlığını güvence altına almaktadırlar. Bireyler kendi durumlarına göre gereken güvenciyi sağlamak sorumluluğunu taşıdıklarından özel sigortanın çıkış noktasını bireyin

malvarlığının korunması oluşturmaktadır. Bu özelliği sebebiyle özel sigortanın getirisinden bireyin yanında toplum da geniş ölçüde faydalanmaktadır (Bozer, 1963:3). Özel sigortalarda, esasını rizikoların eşitlenmesinin oluşturduğu sigortacılık tekniği kullanılmaktadır (Dilik, 1994:5).

Özel sigorta sisteminde herhangi bir zararın ortaya çıkması durumunda ilgili sigortalının ihtiyaç hissedeceği gereksinimler, diğer bütün üyelerin organizasyona ödemekte oldukları primlerle karşılanmaktadır. Diğer bir deyişle, sigortacılık tekniği, riskin mali sonuçlarını bir topluluğa paylaşırma ilkesine dayanmaktadır (Yücel, 1995:57 ve 65). Fakat her bir sigortalının ödemekte olduğu prim miktarı, kendi bireysel rizikosuna bağlı olarak değişmektedir. Bu sebeple özel sigortalarda herhangi bir sigortalıyı başka bir sigortalıya göre daha zengin ya da daha fakir konuma getirmemesi öngörülen bir zarar eşitlemesi yani kendi kendine yardım söz konusu olmaktadır. Bunun yanı sıra, özel sigortalarda gelirin yeniden dağılımı olmamakta ve her sigortalı kendi rizikosuna uygun olarak ödediği primler ölçüsünde korunmaktadır. Yani sigortalının ödediği prim miktarıyla özel sigortanın karşıladığı risk miktarı arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Özel sigortaların sosyal güvenliği sağlayabilmesi için;

(a) özel sigortalarca, sosyal güvenliği tehdit edebilecek tüm risklere karşı sigorta hizmetlerinin verilmesi,

(b) sosyal risklerin tehdidi altında bulunan bireylerin gerekli primleri ödeyecek ekonomik güçte olmaları,

(c) bireylerin kendi özgür irade ve istekleriyle gerekli sigorta sözleşmesi yapmaları,

(d) bireylerin belirlenen prim miktarını ödemeleri gerekmektedir.

1.3.3. Bireysel Emeklilik Sisteminin Getirdikleri

Bireysel emeklilik, tasarruf ve yatırım sistemi ikinci emeklilik geliri ile

- a. Bireylerin emeklilikte refah seviyelerinin artmasına,
- b. Uzun vadede emeklilerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesinde
- c. Gelecek nesil emeklilerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesine
- d. Alt yapı yatırımları ve uzun vadeli yatırımlara kaynak yaratılarak sistemin yeni iş ve istihdam olanakları yaratmasına,

- e. Sosyal güvenliğin kapsamının artmasına
- f. Mikro ve makro tabanda ekonomiye ciddi kaynak yaratılmasında
- g. Kamunun sosyal güvenlik kaynaklanan yükünün azaltılmasına,
- h. Mali sektörde uzun vadeli fonların artmasına böylece mali sektörün daha sağlıklı işlemesine,
  - i. Enflasyonla mücadele ve istikrarlı büyümeye olumlu katkı sağlamasına,
  - j. Kurumsal yatırım stratejileri ile piyasalardaki dalgalanmaları ve spekülasyonların azalmasına,
  - k. Sermaye piyasasının derinleşmesine olanak sağlayacak bir özel emeklilik sistemidir.

İKİNCİ BÖLÜM

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN YAPISI, FİNANSMAN VE ARAÇLARI

2.1. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN YAPISI

2.1.1. Bireysel Emeklilik Sistemi

"Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu" 07.10.2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun oluşturulma amacı kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı bir unsur yaratmak ve bireylere emeklilik dönemlerinde ek gelir sağlamaktır. Bu sistemde bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilir. Böylece emeklilik döneminde ek bir gelir sağlanıp refah düzeylerinin yükseltilebilir ve ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdam artırılabilir. Bu kanun gönüllü katılıma dayalı ve belirlenmiş katkı esasına göre oluşturulan bireysel emeklilik sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesine ilişkin esasları da içermektedir.

Bu kanuna göre bireysel emeklilik sistemi katılımcıları emeklilik şirketlerinde açılacak bireysel emeklilik hesaplarına, belirlenen miktarda katkı payı ödeyeceklerdir. Bir işverene tabi olarak çalışan katılımcılar ise, işverenleri de isteğe bağlı olarak bireysel emeklilik hesaplarına katkı ödeyebilecektir.

2.1.2. Bireysel Emeklilik Sisteminin Özellikleri

Bireysel emeklilik sisteminin çeşitli özellikleri bulunmaktadır. En önemli özelliklerinin başında, bireylerin emeklilik dönemlerinde kamu sosyal güvenlik kurumlarından aldıkları emeklilik maaşına ilave olarak ikinci bir gelir kaynağına sahip

olmalarını sağlayan ve bu yönüyle de kuruluş amacına uygun bir şekilde kamusal emeklilik programlarını tamamlayan fonksiyonda olması gelmektedir. Sistem, söz konusu fonksiyonunu gönüllülük esasına dayalı olarak yerine getirmektedir. Katılım, tamamen bireylerin iradelerine bağlı olup, işverenler de isterlerse çalışan adına gönüllü olarak katkıda bulunabilmektedir (4632 Sayılı Kanun: md.1).

Bireysel hesaplarda fonlama yöntemiyle işleyen sistemde bireylerin emeklilik gelirleri, bireylerin kendi nam ve hesaplarında birikecek katkılar ve bu katkıların işletilmesinden sağlanacak getirilere göre belirlenmektedir. Katılımı teşvik amacıyla vergi avantajları sağlanmaktadır (Söz konusu vergi avantajları 28.06.2001 Tarih ve 4697 Sayılı Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (10.07.2001 Tarih ve 24458 Sayılı RG) ile sağlanmıştır.).

Bireysel emeklilik sisteminin diğer önemli bir özelliği, sistemin işleyişine ilişkin sahip olduğu şeffaflık yapısıdır. Bu bağlamda katılımcılar; bireysel emeklilik hesaplarındaki katkılarını, bunların getirilerini ve ilgili diğer bilgileri telefon, internet, banka kartları vb. elektronik ortamlarda takip edebilmektedir. Kişinin kendi kendini bilgilendirebilmesine ilave olarak, emeklilik şirketleri bireyin kendi hesaplarına ilişkin bilgileri, yazılı olarak katılımcıların adreslerine göndermektedir (Dağalp:19).

Bireysel emeklilik sistemi bir tasarruf mekanizması ile işlediğinden sigortacılık faaliyeti yapılmaması sistemin özellikleri arasında yer almaktadır. Sistem, genel olarak tasarruf yapabilen kitlelere hitap etmekte ve onları emeklilik döneminde daha rahat bir yaşam sürebilmeleri için tasarrufa teşvik etmektedir. Söz konusu tasarruflar, katılımcının talepleri ve risk/getiri özellikleri doğrultusunda fonlama yöntemiyle değerlendirilmekte ve katılımcının siteme girdiği andan ayrıldığı ana kadar her hangi bir sigorta işlemi yapılmamaktadır (Egemen:42). Ancak, emeklilik hakkının kazanılarak birikimlerin toplu olarak alınmayıp yıllık gelir sigortası yoluyla maaş şeklinde kullanılmasının katılımcı tarafından tercih edilmesi halinde sigortacılık esaslarına uygun bir şekilde sistemdeki birikimler düzenli maaş ödemelerine çevrilmektedir (Capital, 2003:17). Ayrıca, katılımcının iş göremezlik riskine maruz kalması halinde kendisi, vefat etmesi durumunda ise lehdarları veya kanuni mirasçıları birikimleri alabilmektedir. Bu durum, dolaylı olarak da olsa bir sigortacılık faaliyeti olmaktadır.

Bireysel emeklilik sistemi, kamu sosyal güvenlik kurumlarından ayrı olarak kamunun gözetim ve denetimi altında faaliyet göstermektedir. HM, emeklilik şirketlerinin kuruluş, faaliyet ve denetiminden; Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ise toplanan tasarrufların kurallara uygun olarak kullanılmasını gözetlemekten sorumludur. HM'nin görev ve yetki alanı daha çok emeklilik şirketlerinin kuruluş ve çalışma esasları ile emeklilik sözleşmesi kapsamında sunulacak emeklilik planları ve bireysel emeklilik araçları konusunda yoğunlaşmaktadır. SPK'nın görev ve yetkileri ise, daha çok emeklilik yatırım fonları, portföy yönetim şirketleri ile takas ve saklama hizmetine ilişkin hususlarda bulunmaktadır (Çanakçı:1). Diğer bir ifadeyle, bireysel emeklilik sisteminde devlet doğrudan taraf olmamakla beraber, sistemin işleyişinde ve denetiminde aktif rol almaktadır.

2.1.3. Bireysel Emeklilik Sisteminin İşleyiş Yapısı

Bireysel emeklilik sisteminde kurumsal yapının en üstünde Bireysel Emeklilik Danışma Kurulu (BEDK) bulunmaktadır. BEDK, bireysel emeklilik sistemi ile ilgili politikaları belirlemekte ve hayata geçirilmesi ile ilgili gerekli önlemler konusunda önerilerde bulunmak ve mevzuat düzenlemeleri hakkında tavsiye niteliğinde karar almakla görevlidir. BEDK; HM'nin başkanlığında, Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, HM ve SPK tarafından görevlendirilecek en az genel müdür seviyesindeki birer temsilciden oluşmaktadır (4632 Sayılı Kanun: md.3).

BEDK, üç ayda bir HM tarafından önerilen ve Başkan tarafından belirlenen tarih ve gündemle olağan olarak toplanmaktadır. BEDK üyelerinin toplantılara bizzat katılmaları esas olup üyelerin herhangi bir nedenle işlerinden geçici veya sürekli olarak ayrılmaları halinde yerlerine vekilleri toplantıya katılmaktadır. Olağan toplantılar dışında, Başkanın gerek gördüğü hallerde veya BEDK üyelerinden birinin yazılı başvurusu üzerine Başkan tarafından olağanüstü toplantıya çağırılabilir. BEDK, toplantıya çağırılan üyelerin yarısından bir fazlası ile toplanmakta ve çekimser oyun kullanılmadığı toplantıda kararlar, toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğu ile alınmaktadır (Bireysel Emeklilik Danışma Kurulunun Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik: md.7 (31.10.2001 Tarih ve 24569 Sayılı RG)).

Bireysel emeklilik sisteminin işleyişine ilişkin esaslar, 4632 Sayılı Kanun ve bu kanuna bağlı olarak çıkarılan yönetmelikler ile düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeler incelendiğinde, sistemin katılımcılar ve emeklilik şirketleri açısından işleyiş yapısı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, katılımcılar ile emeklilik şirketleri arasında aracılık yapacak bireysel emeklilik araçları ve katkıların değerlendirileceği emeklilik yatırım fonlarına ilişkin düzenlemelerin de yapıldığı görülmektedir. Yapılan düzenlemeler göre sistemin en önemli unsurlarından olan emeklilik şirketleri ve bireysel emeklilik araçları; katılımcılara, üçüncü kişilere ve kuruluşlara karşı gerçeğe aykırı, yanıltıcı ve aldatici beyanda bulunamamakta ve ilan, reklam ve broşürleri ile bu amaca yönelik her türlü faaliyetlerinde bu nitelikteki ifadeler yer verememektedir (4632 Sayılı Kanun: md.10). Aksi halde idari para cezaları uygulanmaktadır (4632 Sayılı Kanun: md.22.).

2.1.3.1. Bireysel emeklilik sistemine katılma

Medeni haklarını kullanma ehliyetine sahip olanlar gönüllü olarak bireysel emeklilik sistemine katılabilmektedir. Katılma işlemi, katılımcı ile emeklilik şirketinin akdedecekleri emeklilik sözleşmesi ile başlamaktadır. Zira, sisteme katılmak isteyenlerin emeklilik şirketi ile emeklilik sözleşmesi imzalamaları gerekmektedir (Güzel ve Okur:586). Söz konusu emeklilik sözleşmesi; katılımcının sisteme girişini ve çıkışını, emekli olmasını, katkıların ödenmesini, bu katkıların bireysel emeklilik hesaplarında izlenmesini, fonlarda yatırıma yönlendirilmesini, katılımcı veya lehdarına yapılacak ödemelere ilişkin esasları, tarafların diğer hak ve yükümlülüklerinin düzenlenmesini kapsayan ve esas olarak katılımcı ve şirketin taraf olarak yer aldığı bir sözleşmedir (4632 Sayılı Kanun: md.4). Diğer bir anlatımla emeklilik sözleşmesinde, katılımcılar ve varsa işverenleri tarafından ödenecek asgari katkı tutarı veya oranı, ödeme dönemleri, ödeme süreleri, kesilecek masraf payları, katkıların hangi tür emeklilik yatırım fonunda değerlendirileceği vb. konularda ilgili tarafların hak ve yükümlülükleri düzenlenmektedir (Su, 2001:22). Emeklilik şirketi tarafından ilk kez uygulamaya konulacak emeklilik sözleşmeleri, yıllık gelir sigortası sözleşmeleri ile bu sözleşmelere ilişkin yapılacak değişiklikler Hazine Müsteşarlığı (HM) onayına tabi olmaktadır (4632 Sayılı Kanun: md.6). Emeklilik sözleşmelerinin bahsi geçen hükümlere aykırı olacak şekilde düzenlenmesi ve HM'nin onayının alınmaması, idari

bir suç olup ilgili gerçek ve tüzel kişiler para cezası ile cezalandırılmaktadır (4632 Sayılı Kanun: md.22).

Emeklilik sözleşmesinin tarafları; bireysel emeklilik sözleşmesine katkı yapan veya adına şirket nezdinde bireysel emeklilik hesabı açılan katılımcı ile emeklilik şirkettir. Katkı payının bir bölümünü de olsa ödeyerek katılımcının nam ve hesabına emeklilik şirketi ile emeklilik sözleşmesini akdeden kişiler de katılımcı ile birlikte taraf olmaktadır. Emeklilik sözleşmesi devam ederken katılımcının ölmesi halinde Medeni Kanun hükümleri saklı kalmak kaydıyla, katılımcı tarafından tayin edilen ve kimliği emeklilik sözleşmesinde belirtilen lehdar veya lehdarlar taraf sıfatını kazanmakta ve ödemeler onlara yapılmaktadır. Lehdar tayin edilmemesi veya lehdar tayini işleminin sonradan iptal edilmesi durumunda hak sahibi, katılımcının yasal mirasçıları olmaktadır (BESY: md.6,7).

Bireysel emeklilik sistemindeki katılımcı, HM tarafından belirlenecek esaslar dahilinde tanımlanmaktadır. Katılımcının taraf olduğu her bir emeklilik sözleşmesi, HM'nin belirlediği esaslara göre ilk emeklilik sözleşmesini düzenleyen emeklilik şirketi tarafından verilmiş olan numarayı almaktadır. Söz konusu numara katılımcının bireysel emeklilik hesap numarası olup, emeklilik sözleşmesi yürürlükte kaldığı sürece ve birikimlerin başka bir emeklilik şirketine aktarımı sırasında da değişmemektedir. Birikimlerin başka bir emeklilik şirketine aktarılması sonucu yeni bir emeklilik sözleşmesinin akdedilmesi halinde eski sözleşme ve bireysel hesap numarası yeni sözleşme bilgisi olarak aktarım yapılan şirket tarafından saklanmaktadır (BESY: md.28).

Katılımcının sisteme girişini başlatan emeklilik sözleşmesi; emeklilik planı, emeklilik sözleşmesi teklif formu, emeklilik sözleşmesi metni, emeklilik sözleşmesi özet metni kısımlarından oluşmaktadır (Bkz. BESY: md.8'de ilgili tanımlar verilmektedir. Emeklilik Planı; emeklilik sözleşmesinin uygulama biçimini belirleyen teknik esaslardan oluşmaktadır. Emeklilik planı, plan kapsamında katılımcıya sunulan fonların unvanlarını, asgari katkı payı tutarını, giriş aidatını, yönetim ve fon işletim giderlerini ve bunlara ilişkin hesaplamaları kapsamaktadır. Emeklilik planı kapsamında katılımcıya sunulan fonların SPK tarafından kayda alınmış olması gerekmektedir. Emeklilik Sözleşmesi Teklif Formu; katılımcı tarafından planın genel esaslarının kabulü

ile şirket tarafından da katılımcıya ilişkin bilgilerin oluşturulması ve katılımcının plana dahil edilmesine ilişkin kabul usulünü belirleyen formdur. Emeklilik Sözleşmesi Metni; şirket ve katılımcının ve varsa katılımcı nam ve hesabına sözleşme akdeden kişinin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen metindir. Emeklilik Sözleşmesi Özet Metni; grup emeklilik sözleşmesi metninde yer alan katılımcı ve şirketin hak ve yükümlülüklerini gösteren özet metindir). Emeklilik sözleşmesinin imzalanmasından önce emeklilik şirketi; bireysel emeklilik sistemine girmek isteyen katılımcının emekliliğe yönelik beklentilerine, ortalama gelir düzeyine, kamu sosyal güvenlik sistemine dahil olup olmamasına ve risk getiri profili formundaki bilgilere göre uygun bir teklif hazırlamaktadır (Söz konusu katılımcı profilinin belirlenmesi için bkz. EYFY: md.35). Ayrıca emeklilik şirketi, katılımcının emeklilik planına dahil olmadan önce yatırım kararı vermesine yardımcı olmak için bireysel emeklilik sistemi, emeklilik şirketi, emeklilik planı hakkında genel bilgiler içeren ve emeklilik planına ait emeklilik yatırım fonlarını tanıtan bir tanıtım kılavuzunu katılımcıya vermektedir. Katılımcının emeklilik sözleşmesi teklifini kabul etmesi halinde, emeklilik sözleşmesi teklif formunu usulüne uygun olarak doldurup imzalaması gerekmektedir. Söz konusu formu doldurup imzalayan katılımcı tarafından veya katılımcının nam ve hesabına katkı payının veya giriş aidatının bir kısmının veya tamamının ödenmesinden sonra emeklilik şirketi teklifi en geç on iş günü içinde yazılı olarak reddetmezse emeklilik sözleşmesi akdedilmiş olmakta ve katılım fiili olarak tamamlanmış olmaktadır (Katılımcının emeklilik sözleşmesi teklif formunu imzaladıktan sonra katkı payının veya giriş aidatının bir kısmının veya tamamının ödenmemesi durumunda emeklilik sözleşmesi yürürlüğe girememektedir. Bu durumda katılımcı emeklilik sözleşmesi yürürlüğe girmeden önce caymış olmaktadır. Katılımcı cayma hakkını kullandığında ve emeklilik sözleşmesi teklif formunda belirtilmişse emeklilik şirketi belirli tutarda kesinti yapabilmektedir. Ancak bu kesintinin nereden yapılacağı mevzuatta düzenlenmemiştir. Katılımcının gerekli ödemeleri yapmasına rağmen emeklilik şirketi katılımcının emeklilik sözleşmesi teklifini reddetmesi durumunda, katılımcı tarafından yapılan bütün ödemelerin hiçbir kesintiye tabi olmaksızın en geç yedi iş günü içinde iade edilmesi gerekmektedir. Ayrıntı için bkz BESY: md.13. Emeklilik planları için bkz. Emeklilik Planları Hakkında Tebliğ: HM, Tebliğ No:2003/1, (13.05.2003 Tarih ve 25107 Sayılı RG)). Emeklilik şirketinin, emeklilik sözleşmesi kurulduktan sonra katkı payının şirket hesaplarına geçişini takip eden en geç on beş işgünü içinde hazırlayıp imzaladığı emeklilik sözleşmesi metnini katılımcıya vermesi gerekmektedir. Emeklilik sözleşmesi, katkı

payının emeklilik şirketi hesaplarına geçtiği tarih itibarıyla yürürlüğe girmektedir. İlk emeklilik sözleşmesinde belirtilen yürürlük tarihi, katılımcının bireysel emeklilik sistemine giriş tarihi olarak kabul edilmektedir (BESY: md. 8,11,12).

Bireysel emeklilik sistemine grup olarak da katılabilmek mümkündür. Bu bağlamda grup emeklilik sözleşmesi; en az on kişiyi veya on kişiden az olan bir işyerinde, tüzel kişiliğe sahip bir meslek kuruluşunda, dernekte ve sair kuruluş veya grupta çalışanların yahut üye olanların tamamını kapsayacak şekilde de düzenlenebilmektedir. Emeklilik sözleşmesi akdedildikten sonra grubun on kişinin altına düşmesi sözleşmenin geçerliliğini etkilememektedir (On kişiden az kurulan grup emeklilik sözleşmelerinde sayıda azalma meydana gelmesi durumuna ilişkin mevzuatta bir hüküm bulunmamaktadır. Böyle bir durumda, on kişiden fazla kişiyle kurulan grup emeklilik sözleşmesinin on kişinin altına düşmesi durumunda uygulanan hükmün uygulanması isabetli olabilecektir. Ancak, mevzuatta on kişiden fazla veya az kurulabilen grup emeklilik sözleşmelerinin hangi sayıya düştüğünde bireysel sözleşmelere geçileceğinin düzenlenmesi gerekmektedir). İşveren; tüzel kişiliğe sahip bir meslek kuruluşu, dernek veya sair kuruluş veya grup çalışanları veya üyeleri hesabına birden fazla emeklilik şirketi ile sözleşme yapabilmektedir. Grup emeklilik sözleşmesinin akdedilmesinde emeklilik şirketi ile birlikte taraf olanların, çalışanları veya üyeleri hesabına, katkı paylarının veya giriş aidatlarının bir kısmını veya tamamını ödemesi ve çalışanlarına yahut üyelerine ait emeklilik sözleşmesi teklif formlarını emeklilik şirketine intikal ettirmesinden sonra emeklilik şirketinin teklifi en geç on iş günü içinde reddetmezse grup emeklilik sözleşmesi kurulmuş olmaktadır. Sözleşmenin kurulmasından sonra, katkı paylarının veya giriş aidatının bir kısmının veya tamamının emeklilik şirketi hesaplarına geçmesini takip eden en geç on beş iş günü içinde hazırlanıp imzalanan grup emeklilik sözleşmesi ilgili tarafa, emeklilik sözleşmesi özet metni de katılımcılara verilmektedir. Grup emeklilik sözleşmesi, katkı paylarının veya giriş aidatının bir kısmının veya tamamının emeklilik şirketi hesaplarına geçtiği tarih itibarıyla yürürlüğe girmektedir. Grup emeklilik sözleşmesi akdedilirken veya akdedildikten sonra gruba dahil olacak katılımcılar için bireysel emeklilik sistemine giriş tarihi o katılımcı için katkı paylarının veya giriş aidatının bir kısmının veya tamamının şirket hesaplarına geçtiği tarih olarak kabul edilmektedir (BESY: md.16,17).

Birikimli hayat sigortalarına prim ödeyen sigortalılar da birikimlerini aktarmak suretiyle bireysel emeklilik sistemine katılabilmektedir. Emeklilik şirketleri, birikimli hayat sigortalarından bireysel emeklilik sistemine geçiş yapacak sigortalılara dahil olacakları emeklilik planları kapsamında gerekli düzenlemeleri hazırlamakta ve emeklilik planlarına bu yönde özel şartlar koyabilmektedir. Birikimli hayat sigortalarından bireysel emeklilik sistemine geçişi yapılan katılımcılardan giriş aidatı ve geçişe ilişkin her hangi bir masraf kesintisi yapılamamaktadır. Birikimli hayat sigortasından bireysel emeklilik sistemine geçenler giriş aidatı dışındaki tüm gider kesinti tutarlarını dahil olacakları emeklilik planları kapsamında belirlenen esaslar dahilinde ödemektedir (Emeklilik Planları Hakkında Tebliğ, md.17).

2.1.3.2. Katılımcıların hak ve yükümlülükleri

Katılımcıların sistemle ilgili en önemli yükümlülüğü, emeklilik şirketi nezdinde açılacak bireysel emeklilik hesabına sözleşmede belirlenen miktarlarda katkı payı ödemeleridir.

Katılımcıların bireysel emeklilik hesaplarındaki birikimlerinin ve kazanılmış haklarının başka bir emeklilik şirketine aktarılması mümkündür. Bunun için mevcut şirkette en az bir yıl süreyle kalınması gerekecektir.

2.1.3.3. Emekli olma ve emeklilik seçenekleri

Katılımcılar sisteme giriş tarihinden itibaren en az 10 yıl sistemde kalmak koşuluyla 56 yaşını tamamladıktan sonra emekli olmaya hak kazanacaklardır. Emekliliğe hak kazandıklarında katılımcıların, birikimlerinin bir kısmını veya tamamını toplu olarak alabilmeleri mümkündür. Birikimlerin kısmi olarak alınması halinde, alınmayan kısım katılımcının isteğine bağlı olarak emeklilik yatırım fonlarında değerlendirilmeye devam edilecektir.

Diğer bir seçenek de katılımcının 'yıllık gelir sigortası' çerçevesinde birikimini ömür boyu veya belirli bir süre için yapılan düzenli ödemeler şeklinde almasıdır. Yıllık gelir sigortası sözleşmesine göre belirlenen emeklilik maaşı, aylık, üçer aylık, altı aylık veya yıllık olarak ödenebilir.

2.1.3.4. Katılımcının vefatı ya da iş göremezlik durumu

Katılımcının emeklilik sözleşmesi süresi içerisinde vefat etmesi halinde lehdarına, bireysel emeklilik hesabındaki birikimleri ödenir. Katılımcının sistemde iken sürekli iş göremezlik durumunun ortaya çıkması halinde de birikimler talep ederse katılımcıya ödenir.

2.1.3.5. Sistemden ayrılma

Katılımcının emekliliğe hak kazanmadan sistemden ayrılma talebinde bulunması halinde ise, bireysel emeklilik hesabındaki birikimler emeklilik sözleşmesi hükümleri çerçevesinde kendisine ödenir.

2.1.4. Hayat Sigorta Şirketlerinin Emeklilik Şirketine Dönüşmesi

Hayat sigorta şirketleri "sigorta şirketi" statüsünden "emeklilik şirketi" statüsüne, bu Kanunun yürürlük tarihinden itibaren beş yıl içerisinde başvurarak geçebilirler. Bu şirketlerin hastalık sigortası portföyünün, sigortalıların tüm hak ve yükümlülüklerinin korunarak, emeklilik ruhsatının verildiği tarihten itibaren iki yıl içerisinde kurulmuş ya da kurulacak bir şirkete devredilmesi şartı getirilmiştir.

Emeklilik şirketine dönüşen şirketler, mevcut birikimli hayat sigortalılarının talep etmeleri ve sigortalıların bu Kanunda öngörülen şartları haiz olmaları halinde, sigortalıların birikimlerini tüm hak ve yükümlülükleri ile birlikte bireysel emeklilik sistemine aktaracaklardır. Söz konusu birikimlerin aktarımı, aktarım işleminin bu Kanunun yürürlük tarihinden itibaren beş yıl içerisinde gerçekleştirilmesi şartıyla, her türlü vergi, resim ve harçtan müstesna olup, intibak ettirilen ve emeklilik sözleşmesi imzalamış katılımcılardan sisteme giriş aidatı alınmaz ve masraf kesintileri yapılmaz.

2.1.5. Bireysel Emeklilik Sisteminde Vergi Uygulamaları

Dünyada özel emeklilik sistemlerinin gelişmesinde temel faktör çalışan ve/veya işverence yatırılan katkı paylarının, emeklilik fonlarında elde edilen gelirlerin ve emeklilik döneminde katılımcıya yapılan ödemelerin vergilendirilmesindeki teşviklerde

yatmaktadır. Bu teşvikler ülkemizde, çalışan ve varsa işveren katkılarının vergi matrahından indirilmesi veya gider gösterilmesi, fon gelirleri ile emeklilikte yapılan ödemelerin kısmen veya tamamen vergi dışı bırakılması şeklinde üç basamakta uygulanacaktır.

Uygulanan vergi teşvikleri; emeklilik portföylerinin büyümesi paralelinde kalkınmanın hızlanması, işsizliğin önlenmesi ve benzeri olumlu etkileri nedeniyle zaman içinde vergi gelirlerinde artışa neden olacaktır.

2.1.6. Bireysel Emeklilik Sisteminin İşveren Kurumlara Sağlayacağı Avantajlar

Çalışanları için sisteme katkı ödeyen işveren kurumlar, vergi matrahından düşülebilen bir harcama olanağından faydalanacak ve çalışanlarını kuruma bağlayabileceklerdir. Ekonominin veya işlerinin kötü gittiği dönemlerde katkı ödemelerine, ara verme olanağına sahip olacaklardır. Yine işveren kurumlar kayıt tutma ve fon yönetimini, emeklilik şirketlerine aktararak bunların getireceği yükten kurtulacaklardır.

2.2. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMLERİNİN FİNANSMANI VE FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

2.2.1. Sigortalarda Finansman Yöntemleri

Sigortalar primlerle finanse edilen sosyal güvenlik araçlarındandır. Sigortalardaki prim ilkesi genel olarak özel sigortalarla özdeşleştirilmiştir. Primli bir sosyal güvenlik aracı olan sigortaların finansmanında dağıtım ve fon yöntemleri kullanılır.

Dağıtım yöntemi, belirli bir dönemde yapılması gereken sosyal güvenlik harcamalarının aynı dönem içinde elde edilen gelirlerle karşılanması esasına dayanmaktadır (Talas, 1997:443; Güven, 2001:159). Dağıtım yönteminde, beklenilmeyen durumlardan doğabilecek gider artışlarını karşılamak için sınırlı miktarda fonlar biriktirilebilmektedir (Talas, 1997:443). Ancak gelecekteki giderleri

karşılatabilmek için sistemli olarak yüksek miktarda fon biriktirilmesi dağıtım yöntemine aykırılık oluşturmaktadır. Bu yöntem genellikle hastalık, analık, iş kazası ve meslek hastalıkları gibi geçici riskleri karşılayan kısa vadeli sigorta kollarına uygun düşmektedir (Alper, 2000:130).

Diğer bir yöntem olan fon yönteminin bir diğer adı kapitalizasyon yöntemidir. Bu yöntemde aynı dönemin gelirleri ile o dönemin giderlerinin karşılanmasının yanı sıra beklenir risklerin ileride doğuracağı ödemeleri karşılayabilmek için, karşılıklar ayrılarak bir fon meydana getirilmesi esası bulunmaktadır (Dilik, 1992:147). Bu yöntem yaşlılık, malullük ve ölüm gibi uzun süreli riskleri karşılayan sigorta kollarında daha iyi uygulanmaktadır. Fon yönteminde fonlar, bireysel ve kolektif olmak üzere iki şekilde biriktirmektedir.

Bireysel fon yönteminde sigortalı için ödenen primler sigortalıya tahsis edilen bireysel fon hesabına eklenmekte ve fonda meydana gelen birikintiler ileride sigortalıya sağlanacak sosyal gelirlerin kaynağını oluşturmaktadır (Dilik, 1992:247). Bireysel fon yöntemi karşılıklı dayanışma ilkesine aykırı olduğu, daha az masraflı ve daha çok kişisel girişim ruhuna dayalı olduğundan özel sigortalarda kullanılmaktadır.

Kolektif fon yönteminde bütün sigortalılara ait primler ortak bir fonda toplanmakta ve ileride sigortalılara sağlanacak sosyal gelirlerin kaynağını oluşturmaktadır (Dilik, 1992:248). Kolektif fon yönteminde bireysel fon yönteminin aksine sübjektif farklılıklar dikkate alınmaksızın herkesten aynı miktarda prim alınmaktadır. Toplam prim gelirleri toplam gelir talepleri ile genel giderlerin tutarına denk olursa yeterli kabul edilmektedir. Ancak fonda biriktirilen paralar, üretim alanı dışında kaldığında ve özellikle enflasyonun yüksek olduğu zamanlarda reel kayıplarla karşılaşma riski taşımaktadır.

2.2.2.Bireysel Emeklilik Sisteminin Finansman Kaynakları

Bireysel emeklilik sisteminin finansmanı, katılımcı tarafından ödenen katkı payı ödemeleri ile yine katılımcı tarafından karşılanan gider ödemeleri ve gider kesintileri ile sağlanmaktadır.

2.2.2.1. Katılımcının katkı payı ödemeleri

Bireysel emeklilik sistemi, katılımcı tarafından ödenecek katkı payları ile veya bağımlı çalışıyorsa gönüllü işveren katkılarıyla finanse edilmektedir. Sisteme giriş gönüllü olmakla beraber; sisteme kendi isteği ile katılan bireyin katkı payı ödemesi zorunlu, kendisine bağımlı çalışan adına işverenin katkıda bulunması ise gönüllüdür. İşverenlerin katkıda bulunmasına ilişkin 4632 Sayılı Kanun'da bir düzenleme mevcut olmamakla birlikte, vergi muafiyetlerine ilişkin yapılan düzenlemelerde işveren katkısının teşvik edildiği görülmektedir. İşverenin söz konusu katkı payı ödemesi, bireysel iş akitlerine veya toplu iş sözleşmesine koyulacak hükümlerle düzenlenebilmektedir.

Katılımcı tarafından veya onun adına ödenecek katkı payı miktarına ilişkin olarak emeklilik sözleşmesi hükümleri esas alınmaktadır. Zira emeklilik şirketinin, katılımcının dahil olduğu emeklilik planının yönetim ve fon işletim giderlerini kapsayacak asgari katkı payı tutarını belirlemesi, söz konusu tutarın altında ödeme yapılmasına ilişkin esasların ise emeklilik sözleşmesinde düzenlenmesi gerekmektedir (BESY, md.14). Katkı payı miktarı, sabit veya kademeli olarak belirlenebilmektedir. Enflasyon nedeniyle katkı payının belirli sürelerde artırılması veya belirli göstergelere endekslenmesi de mümkün olabilmektedir. Katkı payının ödenme periyodu ile ilgili mevzuatta bir düzenleme bulunmamaktadır (Alper, 2002:20). Ancak, sisteme ilişkin vergi muafiyetlerinde birer yıllık sürelerin kullanılması, birikimlerin başka bir şirkete aktarımı için emeklilik sözleşmesinin yürürlüğünden itibaren en az bir yıllık sürenin geçmesi şartının aranması ve gerek sosyal gerek özel sigorta finansmanında yaygın olarak kullanılan aylık, üç aylık, altı aylık veya yıllık türü bir ödeme periyodu dikkate alındığında bireysel emeklilik sisteminde de katkı payı ödeme sürelerinin aylık, üç aylık, altı aylık veya yıllık türü bir ödeme periyoduna bağlanmasının olağan kabul edilmesi gerekmektedir. Uygulamada da bu türden ödeme periyotlarının tercih edildiği görülmektedir.

2.2.2.2. Katılımcının gider ödemeleri ve gider kesintileri

Bireysel emeklilik sisteminin diğer bir finansman kaynağı, katılımcı tarafından karşılanan gider ödemelerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda emeklilik şirketi, bireysel emeklilik faaliyetinin gerektirdiği giderlerin karşılanması amacıyla yeterli miktarda gider kesintisi yapabilmektedir. Bireysel emeklilik hesaplarından yapılacak her türlü kesintilerin ve giriş aidatlarının emeklilik sözleşmesinde ve yapılacak ilan ve reklamlarda açık olarak belirtilmesi gerekmektedir (4632 Sayılı Kanun: md.7; BESY: md.27). Söz konusu gider veya ücretler konusundaki bilgilendirme yükümlülüğüne aykırılık halinde idari para cezası uygulanmaktadır (4632 Sayılı Kanun: md.22). Aşağıda ayrıntılı olarak açıklanan söz konusu gider ödemeleri için hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

Yapılan düzenlemelere göre emeklilik şirketleri, sisteme yeni katılımcı sağlanmasına yönelik reklam, ürün geliştirme, altyapı yatırımları, diğer pazarlama faaliyetleri nedeniyle yapacakları masrafların karşılanması için (TBMM: “Bireysel Emeklilik Tasarruf Yatırım Sistemi Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları (1/693)”, 4632 Sayılı Kanunun 7. maddesinin gerekçeli açıklaması) katılımcının bireysel emeklilik sistemine ilk kez katılması sırasında veya yeni bir bireysel emeklilik hesabı açtırması halinde katılımcı veya katılımcının nam ve hesabına hareket eden kişilerden giriş aidatı alabilmektedir. Anılan düzenlemeden açıkça anlaşıldığı üzere, katılımcı başka bir emeklilik şirketine birikimlerini aktardığında, yeni emeklilik şirketi tekrar giriş aidatı alamamaktadır. Bireysel emeklilik sistemine katılımı teşvik için veya diğer emeklilik şirketlerine karşı rekabet avantajı sağlamak için sisteme ilk defa katılan bir katılımcıdan aylık asgari ücret tutarından daha az miktarda giriş aidatı alınabilmekte, hiç alınmayabilmekte veya ertelenebilmektedir. Katılımcının birikimlerini başka bir emeklilik şirketine aktarmak istemesi halinde emeklilik sözleşmesi hükümlerine göre ertelenen veya taksitlendirilen giriş aidatı, katılımcının birikimlerinden indirilebilmektedir. Uygulamada bazı emeklilik şirketlerinin 3-5 yıl gibi sürelerde birikimlerini başka bir emeklilik şirketine aktarmayan katılımcılardan giriş aidatının yarısını veya tamamını almamaya yönelik emeklilik sözleşmeleri akdettikleri görülmektedir. Katılımcının bireysel emeklilik sistemine katılırken ilk tercih ettiği emeklilik şirketinin giriş aidatını indirimli alması veya hiç almaması durumu, birikimlerin başka bir emeklilik şirketine aktarılması halinde aktarım

yapılan emeklilik şirketinin giriş aidatı almasına olanak vermemektedir. Bu kapsamda giriş aidatının ödenmesine ilişkin esasların emeklilik sözleşmesinde ayrıntılı olarak belirtilmesi gerekmektedir. Giriş aidatının miktarı, emeklilik sözleşmesi teklif formunun imzalandığı tarihte geçerli olan asgari ücretin aylık tutarını aşmamakta, taksitler halinde alınabilmekte ve ertelenebilmektedir. Emeklilik şirketi, taksitlendirmenin yapıldığı hallerde katılımcının bireysel emeklilik sisteminden ayrılması veya başka bir emeklilik şirketine birikimlerini aktarma talebinde bulunması durumunda, giriş aidatının ödenmemiş kısmını katılımcının bireysel emeklilik hesabındaki birikimlerinden indirebilmektedir. Giriş aidatının bir kısmının veya tamamının birikimlerden indirilmesi, emeklilik sözleşmesinde yer alması kaydıyla, katılımcının bireysel emeklilik sisteminden ayrıldığı veya başka bir şirkete aktarım talebinde bulunduğu tarihe kadar ertelenebilmektedir. Erteleme durumunda, giriş aidatı için katılımcının bireysel emeklilik hesabındaki birikimleri üzerinden indirebileceği tutar, indirim tarihinde geçerli olan asgari ücretin aylık tutarından fazla olamamaktadır. Katılımcının bireysel emeklilik sistemine ödediği katkı paylarından ayrı olarak takip edilen giriş aidatının miktarı, taksitli veya ertelenmiş olarak alınmasına ilişkin koşullarının emeklilik planında belirlenmesi ve uygulanacak esasların emeklilik sözleşmesi kurulurken katılımcıya bildirilmesi gerekmektedir (BESY, md.27).

Bireysel emeklilik katılımcısı için giriş aidatı dışında diğer bir gider kalemi yönetim gideri kesintisidir. Bu bağlamda bireysel emeklilik hesabına ödenen katkı payları üzerinden en fazla %8 oranını aşmamak kaydıyla yönetim gideri kesintisi yapılabilmektedir. Ayrıca yönetim gideri kesintisi, emeklilik sözleşmesinde belirtilen esaslar dahilinde katılımcının katkı payı ödemesine ara vermesi veya yasal bildirimler ve sunulan standart hizmetler dışında emeklilik sözleşmesinde tanımlanmış özel hizmetleri talep etmesi halinde katılımcıya bildirimde bulunmak kaydıyla asgari ücretin aylık tutarının en fazla %25'ine karşılık gelen fon adetlerinin emeklilik şirketi tarafından katılımcının bireysel emeklilik hesaplarındaki fon adetlerinden indirilmesi suretiyle yapılabilmektedir (Anılan düzenlemeden anlaşıldığı üzere katılımcı, katkı payı ödemesine ara verebilmekle birlikte emeklilik sözleşmesinde hüküm varsa katkı payı ödemeye ara vermesi nedeniyle ayrıca bir yönetim gideri kesintisi ile karşılaşabilmektedir. Katkı payı ödenmesine ara verilmesine ilişkin söz konusu yönetim gideri kesintisinin ara verilen dönem için bir defa mı yoksa her yıl için bir defa mı yapılabileceğine ilişkin yapılan düzenlemede söz konusu durumda yapılacak yönetim

gideri kesintisinin yıllık olacağı hükme bağlanmıştır. Bkz. Emeklilik Planları Hakkında Tebliğ: md.8). Yine, emeklilik sözleşmesinde belirtilen esaslar dahilinde emeklilik şirketi; katılımcının katkı paylarını farklı ödeme araçları (Söz konusu farklı ödeme araçları; kredi kartları, bankalar arası havale (EFT), posta çeki vb. ödeme yöntemleridir) ile yapması nedeniyle ortaya çıkan giderlerin diğer katılımcılara yansıtılmaması için söz konusu giderlerin karşılanmasına yönelik piyasa rayiçlerini aşmayacak tutar veya oranda katkı payına ek olarak yönetim gideri kesintisi tahsil edebilmektedir (BESY: md.27, (Bireysel Emeklilik Sistemi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, md.5)).

Bireysel emeklilik sistemi katılımcısının diğer bir gider ödemesi, fon net varlık değeri üzerinden hesaplanan günlük en fazla yüz binde on oranındaki fon işletim gideri kesintisidir. Söz konusu oran yıllık %3,7 kadar olup, fon işletim gideri kesintisi katılımcının emeklilik fonu toplam net varlığı üzerinden yapılmaktadır. Katılımcının katkı paylarından yönetim gideri kesintisi yapıldıktan sonra geri kalan miktar ile fon satın alınmakta ve fon net varlığı büyütülmeye çalışılmaktadır. Fon içtüzüğü ve izahname hükümlerine göre menkul kıymetler alınarak portföy oluşturulmaktadır. Fon portföyü, fonda yer alan nakit ile para ve sermaye piyasası araçlarından meydana gelmektedir. Fon portföy değeri piyasada oluşan fiyatlara göre her gün yeniden belirlenmektedir. Fon portföyündeki varlıkların değerlendirilmesi ile oluşan portföy değerine, fon alacaklarının eklenmesi ve fon borçlarının düşülmesi ile bulunan toplam değer, fon net varlık değerini ifade etmektedir (Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik (EYFY): md.4 (28.02.2002 Tarih ve 24681 Sayılı RG)). Fon varlıkları ve fon gelirleri üzerinden kesinti yapılması, uzun süre katkı yapan ve büyük miktarda fon varlığına sahip katılımcılardan yüksek oranlarda kesinti yapılması anlamına gelmektedir (Alper, 2002:21). Ancak, büyük miktarda fon varlığına sahip katılımcıların fon varlıklarının muhtemel getirileri de yüksek olacağından ve fon işletim gideri kesintisi bu nemalanmış değerden düşüleceğinden katılımcının birikimleri her gün bir önceki günden daha fazla artacaktır. Burada katılımcıyı olumsuz etkileyecek faktör, portföy değerinin azaldığı günlerde de fon işletim gideri kesintisinin katılımcının birikimlerinden indirilecek olmasıdır. Diğer bir anlatımla fon işletim gideri kesintisi fon portföyündeki değerlerin zarar etmesi durumunda da yapılacaktır. Bu yönüyle fon işletim gideri kesintisi fonun performansını doğrudan etkilemekle birlikte uzun vadede fon performansının pozitif olması

beklendiğinden, fon işletim gideri kesintileri genelde katılımcılar tarafından fark edilmeyecektir.

Emeklilik şirketlerinin giriş aidatı, yönetim gideri kesintileri ve fon işletim gideri kesintilerini emeklilik sözleşmesinde açık olarak belirtmesi; söz konusu gider ödemelerinde ve gider kesintilerinde değişiklik yapılabilmesi için emeklilik sözleşmesinde aksine hüküm bulunmaması ve değişikliğin HM tarafından onaylanması; varsa yapılan bir değişikliğin, ilgili katılımcılara en geç on iş günü içinde bildirilmesi gerekmektedir.

2.3. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ ARAÇLARI

2.3.1. Emeklilik Yatırım Fonları

Katılımcılar ve varsa işverenleri tarafından emeklilik sözleşmesi çerçevesinde ödenen katkı payları, emeklilik şirketleri tarafından kurulacak, riskin dağıtılması ve inancılı mülkiyet esaslarına göre işletilecek olan emeklilik yatırım fonlarında değerlendirilecektir. Emeklilik şirketleri, sermaye piyasası araçlarından oluşan farklı portföy yapılarına sahip en az üç emeklilik yatırım fonu kuracaklardır. Fonun tüzel kişiliği yoktur ve bu Kanunda yer alan amaçlar dışında kullanılması ve kurulması mümkün değildir. Katkıların hangi tür emeklilik yatırım fonunda değerlendirileceği katılımcı tarafından belirlenecek olup, birikimlerin birden fazla emeklilik yatırım fonu arasında paylaşılması da mümkün olacaktır.

Fon portföyü, portföy yöneticileri tarafından yönetilir. Emeklilik şirketleri tarafından alınacak portföy yönetim hizmetine ilişkin esaslar bu konuda şirket ve portföy yöneticileri arasında yapılacak portföy yönetim sözleşmesi ile belirlenir. Portföy yönetim sözleşmesinin Sermaye Piyasası Kurulu tarafından onaylanması gerekmektedir.

2.3.2. Sermaye Piyasası Kurulunun Bireysel Emeklilik Fonları Türlerine İlişkin Açıklaması

28.02.2002 tarih ve 24681 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik (Yönetmelik)”in 22. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan; “Katılımcılar emeklilik sözleşmelerinde belirtilen esaslar çerçevesinde fon hesaplarında yatırıma yönlendirilecek katkı paylarının en fazla %15’ini, portföyünün en az %80’i yabancı para ve sermaye piyasası araçlarından oluşan fonlara, katkı paylarının en az %30’unu ise portföyünün en az %80’ini ters repo dahil devlet iç borçlanma senetlerinin oluşturduğu fonlara yönlendirirler. Şirket, katılımcıların katkılarının bu türdeki fonlarda değerlendirilmesi konusunda gerekli tedbirleri alır.” hükmü gereği, katkı paylarının fonlarda yatırıma yönlendirilmesi aşamasında iki sınırlama bulunmaktadır. Ayrıca, Yönetmelik’in 6. maddesine göre, fon türleri belirlenirken dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta, fonun unvanında belirli bir varlık grubuna, sektöre, sektörler, ülke ya da coğrafi bölgeye yatırım yaptığı izlenimini uyandıracak bir ibare kullanılıp kullanılmayacağıdır. Eğer böyle bir ibare kullanılacaksa, fon varlıklarının en az %80’i;

a) Fon unvanında yer alan söz konusu varlık grubu, sektör ya da sektörler ait olan varlıklardan,

b) Fon unvanında yer alan ülke ya da coğrafi bölgeye ait ve o ülke ya da coğrafi bölgenin piyasa yapısını ve risklerini yansıtabilen varlıklardan oluşmak zorundadır. Aksi takdirde, böyle bir ibare fon unvanında kullanılamayacaktır.

Yukarıda bahsedilen sınırlamalara uymak, izahname ve diğer belgeler yoluyla kamuyu tam, doğru ve zamanında aydınlatmak ve Kurulca uygun görülme koşullarıyla, yatırım yapılacak varlık türüne, yatırım stratejisine veya her ikisine göre olmak üzere fon türleri belirlenebilir ve belirlenen türlerde fonlar kurulabilir.

Bahsedilen şartlar dikkate alınarak, sınırlandırıcı nitelikte olmamak ve fakat uygulamalara yön vermek ve yol gösterici olmak üzere fon türleri en geniş mahiyette aşağıda tanımlanmıştır. Fon türlerinin aşağıdaki şekilde tanımlanmış olması, sadece

burada yer alan fon türleri ile iktifa edileceği anlamına gelmemektedir. Aksine, Kurulca uygun görülmesi şartıyla yeni fon türlerinin belirlenmesi her zaman mümkündür.

2.4. EMEKLİLİK YATIRIM FONU TÜRLERİ

Emeklilik yatırım fonu, emeklilik sözleşmesi çerçevesinde katkı paylarının değerlendirilmesi amacı ile kurulan fonlardır. Emeklilik şirketi, en az bir portföy yöneticisi ile portföy yönetim sözleşmesi imzalayarak fon kurabilir. Emeklilik şirketi en az üç adet değişik fon kurmak zorundadır.

Katkı paylarının en fazla %15'i portföyünün %80'inden fazlası yabancı para ve sermaye araçlarından oluşan fonlara yönlendirilebilir. Benzer şekilde, katkı paylarının en az %30'unun ise portföyünün en az %80'i ters repo dahil devlet iç borçlanma senetlerinin oluşturduğu fonlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Fonlar günlük, üç aylık ve yıllık olarak raporlar düzenleyerek kamuyu aydınlatıcı bilgiler verir ve sistemin şeffaflığını sağlar.

Amaçlarına göre 6 çeşit emeklilik fonu vardır.

1. Gelir amaçlı fonlar
2. Büyüme amaçlı fonlar
3. Kıymetli madenler fonları
4. İhtisaslaşmış fonlar
5. Para piyasası fonları
6. Diğer fonlar

2.4.1. Gelir Amaçlı Fonlar

Yatırım yapılacak varlıkların, bunlardan elde edilecek kar payı ve faiz gelirlerine ağırlık verilerek belirlendiği fonlardır. Kar payı ve faiz geliri sağlar.

2.4.1.1. Hisse senedi fonu

Fon portföyünün en az %80'ini düzenli temettü ödemesi yapan ve fiyat oynaklığı nispeten daha az olan hisse senetlerine yatıran ve temettü geliri elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.1.2. Kamu borçlanma araçları fonu

Fon portföyünün en az %80'ini ters repo dahil devlet iç borçlanma senetlerine yatıran ve faiz geliri elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.1.3. Özel sektör borçlanma araçları fonu

Fon portföyünün en az %80'ini özel sektör borçlanma araçlarına yatıran ve faiz geliri elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.1.4. Karma borçlanma araçları fonu

Fon portföyünün en az %80'ini kamu ve/veya özel sektör borçlanma araçlarına yatıran ve faiz geliri elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.1.5. Karma fon

Her birinin değeri fon portföyünün %20'sinden az olmayacak şekilde, fon portföyünün en az %80'ini hisse senetlerine ve borçlanma araçlarına yatıran ve temettü ve faiz geliri elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.1.6. Uluslararası hisse senedi fonu

Fon portföyünün en az %80'ini, düzenli temettü ödemesi yapan ve fiyat oynaklığı nispeten daha az olan yabancı hisse senetlerine yatıran ve temettü geliri elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.1.7. Uluslararası borçlanma araçları fonu

Fon portföyünün en az %80'ini, yabancı borçlanma araçlarına yatıran ve faiz geliri elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.1.8. Uluslararası karma fon

Her birinin değeri fon portföyünün %20'sinden az olmayacak şekilde, fon portföyünün en az %80'ini yabancı hisse senetlerine ve yabancı borçlanma araçlarına yatıran ve temettü ve faiz geliri elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.1.9. Esnek fon

Fon portföyünün tamamını değişen piyasa koşullarına göre Yönetmelik'in 5 inci maddesinde belirtilen varlık türlerinin tamamına veya bir kısmına yatıran ve temettü ve faiz geliri elde etmeyi hedefleyen fondur. Bu tür fonların varlık dağılımı önceden belirlenmez.

2.4.2. Büyüme Amaçlı Fonlar

Sermaye kazancı elde etmeyi sağlar.

Bu fonlarda kar payı geliri ikinci plandadır ve gelir amaçlı fonlardaki kadar önemli değildir. Büyüme amaçlı fonlar yatırım yapılan varlıktan sermaye kazancı elde etmeyi hedefleyen fonlardır. Yatırım yapılan hisse senedinin ait olduğu şirketin büyümesi ve dolayısıyla hisselerinin fiyatının da yükselmesi sonucu kar elde etmeyi amaçlar.

2.4.2.1. Hisse senedi fonu

Fon portföyünün en az %80'ini borsada işlem gören şirketlerin hisse senetlerine yatıran ve sermaye kazancı elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.2.2. Küçük şirketler hisse senedi fonu

Fon portföyünün en az %80'ini küçük veya büyüme potansiyeli olan şirketlerin hisse senetlerine yatıran ve sermaye kazancı elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.2.3. Karma fon

Her birinin değeri fon portföyünün %20'sinden az olmayacak şekilde, fon portföyünün en az %80'ini hisse senetleri ve borçlanma araçlarına yatıran ve sermaye kazancı elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.2.4. Uluslararası hisse senedi fonu

Fon portföyünün en az %80'ini, yabancı hisse senetlerine yatıran ve sermaye kazancı elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.2.5. Uluslararası karma fon

Her birinin değeri fon portföyünün %20'sinden az olmayacak şekilde, fon portföyünün en az %80'ini yabancı hisse senetlerine ve yabancı borçlanma araçlarına yatıran ve sermaye kazancı elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.2.6. Esnek fon

Fon portföyünün tamamını değişen piyasa koşullarına göre Yönetmelik'in 5 inci maddesinde belirtilen varlık türlerinin tamamına veya bir kısmına yatıran ve sermaye kazancı elde etmeyi hedefleyen fondur. Bu tür fonların varlık dağılımı önceden belirlenmez.

2.4.3. Kıymetli Madenler Fonları

Altın veya kıymetli madenlere yapılan yatırım. Portföylerinin en az %80'i kıymetli madenler ve altına dayalı varlıklardan oluşturularak kurulan fonlardır. Kıymetli madenler fonu ve altın fonu olmak üzere iki çeşittir.

2.4.3.1. Kıymetli madenler fonu

Fon portföyünün en az %80'ini ulusal ve uluslararası borsalarda işlem gören altın ve diğer kıymetli madenlere dayalı varlıklara yatıran fondur.

2.4.3.2. Altın fonu

Fon portföyünün en az %80'ini ulusal ve uluslararası borsalarda işlem gören altına dayalı varlıklara yatıran fondur.

2.4.4. İhtisaslaşmış Fonlar

Coğrafi bölge, ülke, sektör ve endeksler bazında yatırım yapan fonlardır.

Ülkesine, sektörüne ve endeksine göre üç tip ihtisaslaşmış fon olabilir.

2.4.4.1. Yabancı ülke fonu

Fon portföyünün en az %80'ini tek bir yabancı ülkenin çıkardığı veya bu ülkedeki yerleşik şirketlerin ihraç ettiği tahvil, bono, hisse senedi gibi para ve sermaye piyasası araçlarına yatırır.

2.4.4.2. Sektör fonu

Fon portföyünün en az %80'ini, belirli sektör ya da sektörlerde bulunan şirket hisselerine yatırır.

2.4.4.3. Endeks fon

Hisse Senedi Endeks Fonu, Tahvil Endeks Fonu, Sektör Endeks Fonu veya benzer fonlar olmak üzere baz alınan ve Kurulca uygun görülen bir endeks kapsamındaki varlıklara, fon portföyünün en az %80'ini yatıran ve baz alınan endeks ile fonun birim pay değeri arasındaki korelasyon katsayısının en az 0,9 olmasını ve endeksteeki artış kadar bir getiri elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.5. Para Piyasası Fonları: Likit Fonlar

Fon portföyünün tamamını vadesine 3 ay veya daha az kalmış likiditesi yüksek varlıklardan oluşur. Para Piyasası Fonları'nda fon portföyünü kısa süreli olarak elde tutulacak ters repo, hazine bonusu, özel sektör borçlanma araçları ve paraya çevrilmesi kolay olan varlıklar oluşturur. Kamu, özel sektör ve karma olmak üzere 3 çeşidi vardır.

2.4.5.1. Likit fon-kamu

Fon portföyünün tamamını ters repo dahil devlet iç borçlanma senetlerine yatıran fondur.

2.4.5.2. Likit fon-özel sektör

Fon portföyünün tamamını özel sektör borçlanma araçlarına yatıran fondur.

2.4.5.3. Likit fon-karma

Fon portföyünün tamamını kamu ve/veya özel sektör borçlanma araçlarına yatıran fondur.

2.4.6. Diğer Fonlar

Yukarıdaki fon türlerine girmeyen diğer fonlardır. Dengeli fon ve esnek fon olmak üzere 2 türdür.

2.4.6.1. Dengeli fon

Fon portföyünün tamamını, hisse senedi ve/veya borçlanma araçlarının karmasından oluşturan ve hem sermaye kazancı hem de temettü ve faiz geliri elde etmeyi hedefleyen fondur.

2.4.6.2. Esnek fon

Sermaye kazancı, temettü geliri ve faiz geliri sağlamayı amaçlayan fonlardır. Esnek Fon değişen piyasa koşullarına göre fon portföyü için izin verilen varlık türlerinin tamamına ya da bir kısmına yatırım yapabilen, varlık dağılımı önceden belirlenmemiş fon türüdür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN EKONOMİK ETKİLERİ

3.1. SERMAYE PİYASALARI, ÖNEMİ VE EKONOMİDEKİ YERİ

Sermaye piyasası kavramı, para piyasası kavramından daha geniş bir kavram olduğundan bu iki kavram ayrı ayrı kullanılabilirdiği gibi, genellikle sermaye piyasası para piyasasını da içine alacak şekilde kullanılmaktadır.

Hem para piyasasının hem de sermaye piyasasının kaynakları tasarruf sahiplerinin birikimleri ve bankalardaki çeşitli tasarruf hesaplarıdır. Bu piyasalardan sağlanan fonlar işletmelerce genellikle orta ve uzun süreli varlıkların finansmanında kullanılır.

Sermaye piyasasının en belirgin özelliği piyasanın orta ve uzun vadeli fonlardan oluşmasıdır. Önceleri 3 yıla ya da 5 yıla kadar vadeli kredilere orta, daha uzun vadeli fonlara uzun vadeli fonlar adı verilmekteyken sonraları bu ayırım ortadan kaldırılarak bir yıldan daha uzun vade, orta vadeyi de kapsayacak şekilde uzun vadeli olarak kullanılmaya başlamıştır.

Ekonomik gelişmenin elde edilebilmesi için yatırım talebine yetecek düzeyde sermaye birikiminin sağlanması ve biriken sermayenin yaygınlaştırılması gerekir. Gelişme sürecindeki ya da gelişmeyi öngören ülke ve ekonomilerde öncelikli olarak ülke içi tasarrufların artırılması ve üretken yatırımlara aktarılması amaçlanır. Sermaye piyasası ulusal tasarrufları yatırım projelerine yönelten bir sistem olarak ekonomik gelişme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır (Çakıcı, 1988:104). Diğer bir deyişle

sermaye piyasasının temel işlevi tasarruf sahipleri tarafından sunulan fonları fon talebinde bulunan kişi ve kurumlara aktarmak olduğu söylenebilir.

Tasarrufların finansal sistemde toplanarak endüstri kesimine aktarılması büyük ölçekli sermaye şirketlerinin doğup, büyümesi ve gelişmesini mümkün kılar. Bu şekilde gelişmiş bir sermaye piyasası elde edildiği zaman küçük tasarruflar bir araya getirilerek büyük sermayeler oluşturulacağından ülkedeki yatırımların da büyümesi ve genişlemesi sağlanmış olmaktadır.

Etkin bir sermaye piyasası yolu ile küçük tasarruf sahipleri gelir ve tasarruflarına değer artışı sağlayarak enflasyondan da bir ölçüde korunabilirler. Ayrıca gelişmiş bir sermaye piyasasında araçlar çok çeşitli olduğundan yatırımcılar beklentilerine göre seçim yaparak risk ve geliri dengeleyebilirler.

Sermaye piyasasının gelişmediği ülkelerde sermaye kıt kaynaklar arasındadır ve faizi de yüksektir. Faizi ve riski yüksek olan fonlarla uzun süreli yatırımların gerçekleştirilmesi ekonomik olmayacaktır. Sermaye piyasasının gelişmesi, riski azaltıp faiz oranlarını düşürerek bölgesel ve sektörel piyasalar yerine ulusal bir piyasa yaratacağından bölge ve sektörler arasındaki faiz farkını da azaltacaktır (Aksoy, 1988:23).

Sermaye piyasasının bir diğer fonksiyonu mülkiyetin tabana yayılmasına olanak vererek sosyal adaletin sağlanmasına yardımcı olmasıdır. Sermaye piyasası gelişmiş olan ülkelerde halka açık şirketlerin artması ile halkın oluşturduğu bir halk sektörünün oluştuğu da söylenebilir. Bu tür ülkelerde çalışanların işletmeye bağlılıkları arttığı gibi çalışma barışının korunduğu ileri sürülmektedir (Taner ve Polat; 1992:32).

Bu tür bir gelişmenin elde edilmesi halkı ekonomik kararlarda söz sahibi yaparak demokrasinin ekonomik yanının tanımlanması ve tamamlanmasına da destek sağlamaktadır (Karşlı, 1994:23)

Sermaye piyasasının araçları yasalarda menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçları olarak belirtilmiştir. Uygulamada halka arz, sermaye piyasası araçlarının satın alınması için her türlü yoldan halka çağrıda bulunulmasını, halkın bir

anonim ortaklığa katılmaya ya da kurucu olmaya davet edilmesini, hisse senetlerinin borsalar ya da teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem görmesini ve anonim ortaklıkların sermaye artırımları dolayısıyla paylarının ve hisse senetlerinin satışını ifade etmektedir.

Dünyada gittikçe artan nüfus, değişen tüketim kalıpları ve yaşanan teknik gelişmeler kıt kaynakların verimli kullanılmasını ve üretimin ulaşılabilecek en yüksek düzeye çıkartılmasını gerektirmiştir. Bu gereksinim yapısında sermaye faktörünün ağırlık kazandığı sermaye şirketlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

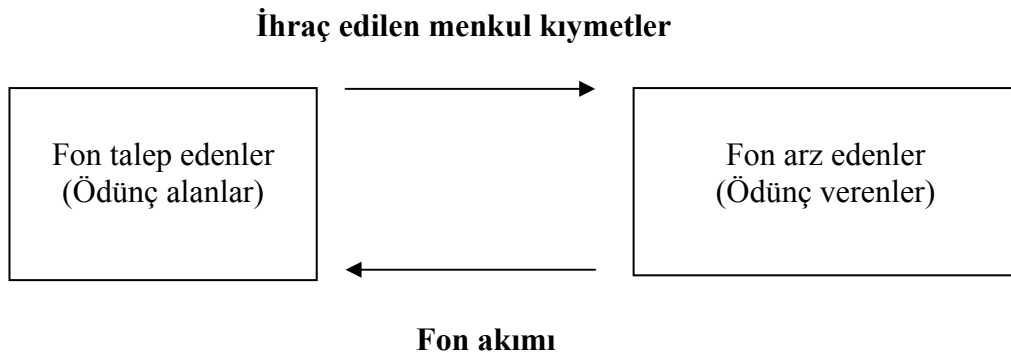
Sermaye piyasasının gelişmesi ve etkinliğin sağlanabilmesi toplumun bu konuda yeterli bilgi ile donatılması ile mümkündür. Finansal olaylar konusunda aydınlatılmayan bir toplumun tasarruflarını sermaye piyasası dışına yönelteceği açıktır. Ülke kalkınması ile sermaye piyasasının gelişmişlik düzeyi arasında yakın ilişki bulunduğundan kamunun özellikle küçük tasarrufçunun aydınlatılmasının önemi artmaktadır. Çünkü küçük tasarrufçular ancak güvendikleri şirketlere ortak olurlar ya da borç verirler. Sermaye piyasalarında güvenin sağlanabilmesi bir bakıma halka açık anonim ortaklıklar ile sermaye piyasası aracı kuruluşları arasındaki ilişkilerin açığa kavuşmasına ve sermaye piyasası araçları hakkında yatırımcının bilgilendirilmesine, yani açıklık ve kamunun aydınlatılmasına bağlıdır (Günel, 1994:144).

Sermaye piyasası değişik ölçütlere göre gruplanabilir. Sermaye piyasada işlem gören finansal varlığın işlem durumuna göre aşağıdaki gibi dört sınıfa ayrılabilir.

3.1.1. Birincil piyasalar

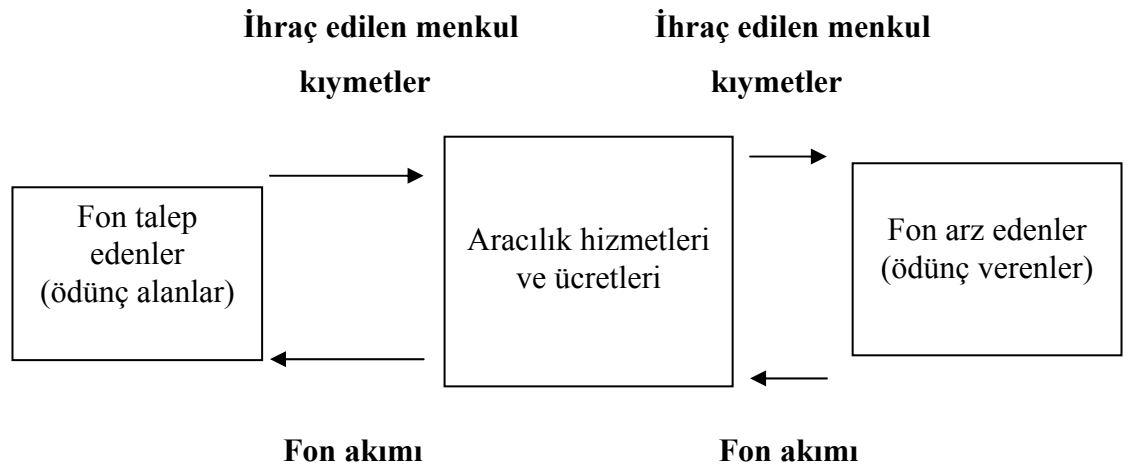
Özel ya da kamu kurumlarının fon sağlamak amacıyla menkul kıymetlerini ilk kez ihraç ettikleri ve fon arz edenlerle karşılaştıkları piyasalardır. Belirleyici özelliği menkul kıymetlerin ilk kez bu piyasalarda alınıp satılarak işlem görmesidir.

Birincil piyasalarda menkullerin doğrudan ya da dolaylı çıkarımı gerçekleştirilebilir. Sermaye piyasalarında menkulleri ihraç eden kurumlar piyasaya fon arz edenlerle doğrudan ilişki kurma yolunu seçmişse bu durum menkullerin doğrudan çıkarımı olarak nitelendirilir. Menkullerin doğrudan çıkarımı aşağıdaki biçimde şemalaştırılabilir (Rose, 1983:34).

Şekil. 1. *Menkul kıymetlerin doğrudan çıkarımı*

Eğer menkul kıymet ihraç eden kurum fon arz edenlerle bir aracı kurum yolu ile ilişki kuruyorsa bu durum dolaylı çıkarımı söz konusudur. (Rose, 1983; s.35) bu dolaylı çıkarımı aşağıdaki biçimde şemalaştırmıştır.

Şekil. 2 *Menkul kıymetlerin dolaylı çıkarımı*

3.1.2. İkincil piyasalar

Piyasaya ihraç edilen menkul kıymetlerin tekrar alınıp satıldıkları ortam ikincil piyasa olarak adlandırılmaktadır (Taner ve Polat, 1992:26). Diğer bir deyişle ikincil

piyasalar, daha önce alım satıma konu oluşturmuş menkul kıymetlerin bir kez daha işlem gördüğü piyasalardır. İkinci piyasaların en önemli kurumları menkul kıymetler borsaları ve finansal aracı kuruluşlardır. İkincil piyasalarda sermaye piyasasına yeni menkul kıymetler arz edilmez; mevcut menkul kıymetler el değiştirirler. Dolayısıyla ikincil piyasalarda menkul kıymetler el değiştirdiğinde, bu menkul kıymetleri ihraç etmiş kurumlara fon girişi olmamaktadır. Birincil piyasada bir menkul kıymet bir kez el değiştirirken, ikincil piyasalardaki alım satımların bir sınırı yoktur. Satış gelirleri ise yatırımcıdan yatırımcıya gider. Dolayısıyla işletmelere fon sağlayan asıl kaynak birincil piyasalardır. Ancak ikincil piyasalardaki alım satım olanakları birincil piyasayı da etkiler. İkincil piyasada satış olanakları kısıtlı olan menkul kıymetin ilk satışının da zor olması doğaldır.

3.1.3. Üçüncül piyasalar

Borsaya kote edilmiş menkul kıymetlerin borsa dışında alınıp satılmasıyla oluşan piyasadır. Francis (Francis, 1991:89) üçüncül piyasaları borsaya kayıtlı hisse senetlerinin işlem gördüğü bir tezgâh üstü piyasalar olarak tanımlamıştır.

3.1.4. Dördüncül piyasalar

Menkul kıymetlerin aracısız alınıp satılmasıyla oluşan piyasadır. Ambling (Ambling, 1983:8) dördüncül piyasaları finansal yatırımcılar arasında doğrudan menkul kıymet aktarımının yapıldığı blok alıcı ve satıcılar arasındaki iletişim ağı ile çalışan piyasalar olarak tanımlamıştır. Bu piyasada, genellikle birikim sahiplerinden topladıkları fonları finansal piyasalarda değerlendiren sigorta şirketleri, yatırım fonları gibi kurumsal yatırımcılar alım satımda bulunurlar. Bu piyasada fiyat doğrudan doğruya pazarlıkla oluşturulur. Bu yüzden alım satım maliyeti daha düşük olmakta ve blok alım satımlar söz konusu olmaktadır.

3.2. BİREYSEL EMEKLİLİK FONLARININ EKONOMİK ETKİLERİ

Bireysel emeklilik fonlarının ekonomide meydana getirdiği etkiler bakımından bir tasnife tabii tutulması durumunda ortaya çıkan etkiler mikro ve makro bazda ikiye ayrılır.

Mikro bazdaki etkilerde daha çok bireylerin tasarruf düzeyini yükseltmesi ve tasarruf alışkanlıklarının geliştirilmesi açısından etkiler yapmaktadır. Bireylerin bireysel emeklilik fonlarını tercih etmeleri kendi açılardan daha fazla getiriye sağlayan alanı tercih etmeleri anlamını taşımaktadır ki bunu anlamı bireyleri kaynaklarını en verimli bir şekilde kullanılmasıdır. Bu yukarıda belirttiğimiz iki sonuca ulaşır, bireysel bazda daha fazla kazanç ve getiri, toplumsal bazda tasarruf düzeyinin yükselmesi.

Emeklilik fonlarının makro bazdaki etkileri ise borçlanma politikaları, özelleştirme politikaları, ekonomik istikrar üzerindeki etkisi, gelir dağılımı ve kaynak tahsisi üzerindeki etkisi, finansal piyasalar üzerindeki etkisi, yatırımlar üzerindeki etkisi, çalışanlar ve işverenler üzerindeki etkisi, geleneksel aile yaşamı üzerinde yaptığı etki ve son olarak bütün bu etkilerin sonucunda ekonomik büyüme ve kalkınmaya yaptıkları etkiler olarak ele alınabilir, şimdi bunlar üzerinde durmaya çalışalım.

3.2.1. Bireysel Emeklilik Fonları ve Borçlanma

Emeklilik fonları ve sigorta kurumları toplamış oldukları fonları çoğunlukla gelir elde etmek amacıyla borç vermektedirler. Genellikle kısa vadeli fonlar sosyal güvenlik kurumlarının sigorta ortaklıklarının, tasarruf sandıklarının büyük sanayi ve ticaret müesseselerinin elinde bulunan ve uzun vadeli işlerde kullanılmayan paralardan karşılanır.

Emekli sandığı ve SSK gibi bazı kamu kurumları her zaman ellerinde büyük fonlar bulundurlar. Bu kurumlar bu fonlarla devlet borçlanmasını desteklerler. Bireysel emeklilik fonlarının kurulması ve gelişmesi sayesinde devletin ihtiyaç duyduğu kaynaklar bu fonlardan karşılanabilir. Bu sayede devletin borç ihtiyacının karşılanması yanında, para değeri istikrarlı tutularak ve fiyat istikrarı da korunabilirse eğer bu

kurumların ellerine tutmuş oldukları fonlar devlet tahvillerine yatırım amaçlı olarak kaydırılabilir.

Bankacılık sisteminden yüksek faizle borçlanmak yerine emeklilik fonlarının ve sosyal güvenlik kurumlarının fonlarından yararlanmak maliyetlerin düşmesine neden olarak, (çünkü faizlerin düşmesine dolayısıyla da maliyetlerin düşmesine ve yatırımların artmasına ve ekonomik büyüme ve kalkınmanın hızlanmasına neden olur) yatırım artışına ve de ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesini sağlar. Özellikle Türkiye örneği ele alındığında devletin faiz yükü dikkate alınacak olursa bütçenin önemli bir bölümü % 50 den fazlası faiz ödemelerine gitmektedir. Emeklilik fonlarından uzun vadeli borçlanmanın gerçekleştirilmesi durumunda sağlanan tasarrufların toplumsal hizmetlere, eğitim ve sağlık gibi, ayrılması yanında toplumun ihtiyaç duyduğu yerlere ayrılması mümkün olabilecektir. Bütçede bu şekilde alınan borçların faizlerinin düşük olması ekonomik dengenin sağlanması açısından da önemli olacaktır. Bu gerçekleştiği zaman yabancı sermaye girişinin artacağı da belirtilmemiştir. Diğer yandan yüksek faizler nedeniyle girişimciler için yatırımların cazip olmaktan çıkmasına neden olmakta ve herkesi tasarrufunu bu yönde değerlendirmesine itmektedir. Emeklilik fonlarından uzun vadeli ve düşük faizli borç alınması durumunda diğer yatırımların cazibesi ve getirisi yüksek olacağından dolayı özel kesimin yatırımlarında da büyüme gözlenebilecektir.

441 sayılı İDT kanununun 9. Maddesine bakıldığında İDT yatırımlarının finansmanı amacıyla fonlarını devlet yatırım bankası tahvillerine plase etmeleri öngörülmektedir. Ancak bu şekilde kısa vadeli borçlara başvurulması özellikle de gelişmekte olan ülkelerde siyasal amaçla gerçekleşme oranı hep yüksek olmaktadır.

Son yıllarda devletin diğer işlevlerinin yanında ekonomik ve toplumsal alanlarda oynadığı işlevlerde artış gözlenmektedir. 1980'li yıllara kadar olan dönemde devlet çoğunlukla üretici ve girişimci devlet niteliğinde iken bu dönemden sonra devlet çoğunlukla düzenleyici ve yönlendirici bir işlev yüklenmeye başlamıştır. Bu bağlamda devlet sosyal güvenlik kurumlarına büyük önem vermesinin yanında bireysel emeklilik fonlarının kuruluşunu ve gelişmesini destekler politikalar üretmeye başlamıştır.

Emeklilik fonları ve sigorta kurumları ve devlete ait diğer sosyal güvenlik kurumları bu bağlamda gelişme göstermişlerdir. Bireylerin yukarıda da belirtildiği gibi çeşitli tehlike ve risklere karşı kendilerini güvenceye almak amacıyla gelirlerinin belirli bir miktarını (prim ve aidat gibi) düzenli olarak yönlendirebilecekleri bireysel emeklilik fonlarına da büyük ihtiyaç ortaya çıkmıştır.

Bireysel emeklilik fonlarının ellerindeki fonları kullanırken güvenilirlik, verimlilik likitlik ve dolaşım kolaylığına sahip olmaları gerekmektedir (Talas, 1972:582). Şimdi bu ilkeler kısaca açıklamaya çalışalım.

Güvenilirlik ilkesi bireysel emeklilik kurumlarının varlık nedenidir. Çünkü üyelerine belirli dönem veya olay sonucunda bir yükümlülük altına girmektedirler. Bu yükümlülüğün gereğini de yerine getirebilmeleri için topladıkları fonları düzenli gelir getiren, güvenli alanlara yatırmak ve söz konusu fonları riske atmadan en verimli şekilde yönetme zorunluluğunu getirmektedir. Emeklilik fonlarının bu bağlamda topladıkları fonları değerlendirebilmeleri için devlete borç verme yöntemini kullanmaları uygulamada sıklıkla görülmektedir. Çünkü devletin güvencesi söz konusudur. Diğer devlet tahvilleri diğer tahvillerden daha avantajlıdır. Diğer yandan devlet tahvillerinin satışı riski düşük yatırımlarda faiz oranlarını yükselttiği ölçüde önemli bir etkinin meydana gelmesine neden olur. Bu durumda özel kesime verilen borçlar kamu kesimine kayar. Bu durumda özel kesimin kaynak sıkıntısı ortaya çıkar. Bu sıkıntı üretim ve yatırım faaliyetlerinin daralmasına neden olur. Bu daralma kamu kesimi yatırım ve üretim artışıyla giderilmediği takdirde ekonomi bir daralma sürecine de girebilir (crowding out effect, dışlama etkisi). Bunun olumlu ve olumsuz etkileri bulunulan konjoktüre göre değişiklik gösterir.

Verimlilik ilkesi ise güvenilirlik ilkesi ile ters orantılıdır. En yüksek verimi elde etmenin karşılığı (bedeli) riske katlanmaktır. Verimliliğin yükselmesi riski yükseltirken güvenilirliği de azaltmaktadır. Yatırım sepetinin çeşitlendirilmesi ve yeterli düzeyde likiditeye sahip olunması zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden sahip olunan fonların belli bir bölümünün hemen paraya çevrilebilen değerlerde tutulması gerekir. Dolaşım kolaylığı ile vurgulanan fonların kanalize edildiği kâğıtların (tahvil, hisse senedi, gelir ortaklığı senedi) veya belgelerin piyasada alınıp satılmasının ve el değiştirmesinin yasaklanmış olmamasıdır. Yasaklı olan veya olabilecek kâğıtlara

yatırım yapmanın riski de yüksektir. Dolaşımı serbest olan kâğıtlara yönelmek daha güvenli ve sağlıklı bir çözümdür.

Emeklilik fonlarının topladığı fonlar çekilerek ya da izlenen ekonomik politikaya uygun yatırım alanlarına yönlendirilmek suretiyle ekonomik dengeler istenen şekilde kurulabilir. Burada yalnızca ekonomik dengelerin gözetilmesi yoluyla bu kurumların fonlarının belirli amaçlara yöneltilmesi ya da bu konuda yasal zorunlulukların belirlenmesi bu kurumların asıl işlevlerine zarar verebilir. Aradaki dengenin dikkatli bir şekilde sağlanması gereği ortadadır. Ülkemizde kamuya ait sosyal güvenlik kurumlarında bu olguyu gözlemlemek mümkündür. Burada siyasi süreçteki politik tercihler etkilidir. Bireysel emeklilik fonlarının bu tür bir sakınca taşımadığı da açıkça ortadadır.

Günümüzde bireysel emeklilik fonlarının ellerinde tuttıkları fonlar sadece devlet borçlanma kaynakları arasında değil aynı zamanda özel sektör borçlanma kaynakları içinde en önemli kaynaklardan biridir. Örneğin; ABD’de sermaye piyasalarında işlem gören borçlanma kâğıtlarının % 70’i bu kuruluşların fonlarından karşılanmaktadır (Drucker, 1995:75).

Sonuçta bireysel emeklilik fonları borçlanma kaynakları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Gelişmiş batı ülkelerinde olduğu gibi emeklilik fonları aracılığı ile toplanan fonların sermaye piyasasına yönlendirilmesinde hem yatırım yapacak kişi ve kurumlar hem de ülke açısından yararlar vardır. Ülkemizde her yıl genel bütçeden sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferler ele alındığında konuyu önemi daha iyi anlaşılır.

3.2.2. Bireysel Emeklilik Fonları ve Ekonomik İstikrar Etkisi

Ekonomik istikrar denince fiyat istikrarı ve tam kullanımın gerçekleşmesi anlaşılmaktadır. Biz burada ekonomik istikrar denince daha çok fiyat istikrarı kavramını ele alacağız. Bilindiği gibi bir ekonomideki fiyatlar genel düzeyinin yükselme ve düşme yönündeki hareketlerinin kontrol edilmesi yoluyla fiyat yükselişlerinin ve düşüşlerinin belirli aralıklarda tutulması demektir (bazı ekonomistler bu aralığın + % 3-4 ve - % 3-4 arasında olduğunu ileri sürerler).

Ekonomide fiyat istikrarını etkileyen birçok faktör olmakla birlikte bunlardan en önemlisi para hacmi ile cari tüketim miktarı arasındaki uyumsuzluklardır. Para arzının toplam harcamaları mal ve hizmet arzından daha fazla artması (azaltılması) durumunda genel fiyat düzeyinde yukarı (aşağı) doğru bir eğilim baş gösterecektir. Görüldüğü gibi toplam para hacmini etkileyen olaylar fiyat istikrarı açısından büyük önem taşımaktadır. Piyasada para hacmini değiştiren etkenler içinde iç borçlar dolayısıyla da emeklilik fonları da yer almaktadır. Tabii alınan bu borçların fiyat istikrarını nasıl etkilediği borçlanmanın kaynağı, alınan borçların kullanım yeri ve borcun anapara ve faizinin kime ödendiği konusunda değişiklikler gösterir.

Merkez bankasından borçlanma para arzındaki bir artışa yol açmak suretiyle enflasyonist bir etki yaparak ekonomik istikrarı bozabilir. Diğer yandan ticari bankalar tarafından yapılan finansman (alınan borç) bankaların elinde rezerv bulunup bulunmadığına göre değişecektir. Kısaca ifade edecek olursak, eğer devletin kısa süreli fon ihtiyacının giderilmesi bankanın portföy hacmindeki genişlemeler sonucunda mümkün oluyorsa o takdirde piyasadaki toplam para hacmi genişlemesi portföydeki toplam büyüme kadar olacaktır. Buna karşılık bankaların sadece portföy bileşimi değişmiyorsa bu durumda para hacminde herhangi bir değişme meydana getirmeyecektir (Açba, 1992:157). Firmalardan, kişilerden ve diğer ticari kurumlardan borçlanmak da benzer ancak daha karmaşık etkiler meydana getirecektir.

Görüldüğü gibi emeklilik fonları hariç devletin diğer borç kaynaklarının ekonomik faaliyetler üzerindeki genişletici etkisi belirli koşullar altında ve sınırlı ölçüde gerçekleşmektedir. Emeklilik fonlarından finansman yapılması durumunda kısa vadeli borçlara göre uzun vadeli olacağından dolayı ekonomik istikrar üzerindeki etkisi olumlu yönde olacaktır. Diğer finansman teknikleri ile kıyaslandığında bu tür bir borçlanmanın uzun vadeli olması ve gönüllü tasarruflardan karşılanması nedeniyle faiz oranları daha düşük seyredeceği için devletin faiz yükü azalacaktır. Diğer yandan kamu kuruluşlarının açıkları ve sermaye yetersizliklerinin giderilmesinde bu tür bir kaynağa başvurulması ekonomik denge üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmez. Yani, arz ve talep koşullarını etkileyen bir borç yöntemi değildir.

3.2.3. Bireysel Emeklilik Fonları ve Gelir Dağılımı

Normalde devlet borç aldığı zaman bu borcun geri ödenmesi sırasında gelir dağılımı da etkilenir. Bu etki özellikle faiz ödemeleri ve anapara ödemeleri sırasında ortaya çıkmaktadır.

Devlet borçlandığı kesimlere vermiş olduğu belgelerde yazılı faiz oranları dışında, birtakım muafiyet ve istisnalar, ekonomik konjonktüre göre sağlanan diğer ayrıcalıklarla beraber satışa sunduğu kâğıtların cazibesini yükseltmektedir.

Uygulamada devlet borçlandığı kaynakları harcamıyorsa(bu son derece güçtür) ve bu kaynakları bireylerden ve kaydi para yaratmayan kurumlardan, sosyal güvenlik kurumları ve emeklilik fonları gibi) borçlanarak elde ediyorsa borçlanmanın net etkisi toplam para sunumunu daraltması ve likiditeyi azaltma olduğundan deflasyonist etki yapabilecektir (Hansen; 1993:152-153 ve İnce; 1987:254).

Devlet borçlanmasında alınan borçlar vergilerle ödendiği için borsun alındığı ve faizin ödendiği kişilerle vergi ödeyen kişilerin aynı olmaması durumunda ortaya gelir dağılımı sorunu çıkmaktadır. Gruplar arasında da benzer sorunların yaşanması durumunda sözgelimi borçlar üst gelir grubundan alınırken borç ödemeleri için alınan vergiler ise alt gelir grubundan toplandığı için gelir dağılımı bozulacaktır. Büyük ve küçük işletmeler açısından da durum benzer şekilde oluşmaktadır. Devlet borçlarını alanlara sağlanan muafiyet ve istisnaların kapsamı genişledikçe gelir adaletsizliği de büyüyecektir. Enflasyonist, deflasyonist ve stagflasyonist ortamlarda bu koşulların değişiklik gösterebileceği belirtilmelidir.

Devletin yukarıda sözünü ettiğimiz borçları emeklilik fonlarından temin etmesi durumunda gelir dağılımında çeşitli düzelmeler beklenebilir. Emeklilik fonlarına kayıtlı olanların çoğunlukla alt ve orta gelir grubuna bağlı oldukları göz önüne alındığında. Bu durumda devlet bu fonlardan borç aldığı zaman anapara ve faiz ödemeleri söz konusu kimselere yapılacağından dolayı bu kişilerin gelir düzeyinin yükseleceği ileri sürülmektedir (Hicks, 1989:59). Yine alt gelir grubuna ait primlerle ayakta kalan emeklilik fonlarının devlete borç vererek bunu karşılığında faiz ve anapara ödemelerini sağlamaları durumunda gelir dağılımında adalet sağlanacağı ileri sürülmektedir.

Emeklilik fonlarının sadece üst gelir grubuna hitap etmesi durumunda gelir dağılımında adaletin bozulacağı da açıktır.

3.2.4. Bireysel Emeklilik Fonları ve Özelleştirme

Sosyal güvenlik kurumları ve emeklilik fonları bünyelerinde büyük tutarda fonları barındırdıkları için özelleştirme ve özelleştirilen kamu kurumları için büyük bir potansiyel taşımaktadırlar. Devlete ait sosyal güvenlik kurumlarının özelleştirme sürecindeki rolleri bu kurumların yasal ve hukuki açıdan bir takım kısıtlamalara tabi oldukları için çoğunlukla sınırlı olmaktadır.

Özelleştirme uygulamalarının temeli aşağıdaki iki varsayıma dayanmaktadır;

1. Özel kesimde çalışan işletmeler kamu işletmelerine nazaran daha etkin ve verimlidir,
2. İkinci varsayıma göre tekeli piyasalarda çalışma rekabet piyasalarına nispeten etkinsizliğe yol açar (Batirel,1994:19).

Bu durumda bireysel emeklilik fonlarının kamu sosyal güvenlik fonlarına göre daha verimli ve etkin çalışacağı ileri sürülebilir.

John Nasbitt ve Patricia Aburdene, “Megatrends 2000” adlı eserlerinde değişen dünyada hayatımıza hakim olacak 10 yeni hedeften birisinin “refah devletinin özelleştirilmesi” konusu olarak adlandırmışlardır. Bu eğilim neticesinde özelleştirme konusunda büyük eğilimler ortaya çıkmış ve bu eğilimin amacı hazineye ek finansman sağlamak şeklinde ortaya çıkmıştır. 1886 yılında ilk olarak Japonya da daha sonraki dönemlerde de 1958 yılında II dünya savaşında hem insan hem de sanayi kaynaklarının önemli bir bölümünü kaybeden Almanya da sosyal piyasa ekonomisini geliştirmeye yönelik, ülkede mülkiyet demokrasisini geliştirmeyi amaçlayan “sosyal özelleştirme politikasına dayanır” 1980- 1994 yılları arasında yaklaşık 120 milyar dolarlık özelleştirme ile İngiltere küresel ekonomi için büyük bir deneyim oldu.

Özel sektöre devredilecek KİT’ler karlı durumda bulunmalı ya da özel sermayeyi çekmek için yeterli ümidi vermelidir. Ayrıca özelleştirilecek KİT’ler öz

kaynak ve yabancı kaynak bakımından dengeli bir bilânço yapısına sahip olmalıdır. Özelleştirmenin ekonomide yeni kaynakların oluşumuna yol açması, üretken olmayan alanlarda kullanılan kaynakları üretken alanlara yönlendirilmesi, atıl duran kaynakları harekete geçirmesi için gelişmiş ve derinlik kazanmış bir sermaye piyasasına ihtiyaç vardır (Devrim, 1994:30).

Sermaye piyasasının yeterince gelişmediği ülkelerde gelir dağılımında iyileşme sağlayacak, sermayeyi tabana yayacak özel kesimin üretken alanlarda kullanılacağı finansal kaynakları azaltmadan yeni kaynaklar oluşturacak bir özelleştirme uygulaması gerçekleştirilemez. Bu durumda büyük tutarda fonları bünyesinde barındıran sosyal güvenlik kurumları önem kazanacaktır. Kamuya ait sosyal güvenlik kurumlarının etkin ve verimli çalışmayacağı (politik tercihler ile yasal ve hukuki sınırlamalar nedeniyle) bunun yerine bireysel emeklilik fonlarının tercih edilmesi gereği ortadadır.

Diğer yandan özelleştirilen kamu iktisadi teşebbüsleri ile diğer kamu kurumlarına en büyük talebin yine emeklilik fonlarından gelmesi olasıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ile geçiş sürecindeki Doğu Avrupa ülkeleri gibi ülkelerde sermaye piyasaları gelişmediği ve özel kesimin gücü de yetersiz olduğu için bireysel emeklilik fonlarının elinde büyük tutarlarda fonların birikmiş olması özelleştirmenin başarıya ulaşmasında büyük yararlar sağlamaktadır. Emeklilik fonları bu durumda en büyük alıcı konumuna geçebilir. Bu uygulama sonucunda özelleştirme ile amaçlanan sermayenin tabana yayılması ve gelir dağılımında adaletin sağlanması işlevine yardımcı olacaktır. Bu mekanizma şu şekilde işleyecektir. Şöyle ki, emeklilik fonlarına üye olan bireylerin daha önce de belirttiğimiz gibi alt ve orta gelir grubuna üye olmaları nedeniyle özelleştirme sonucu satın alınan kurumlara sahiplik ve karlarına ortak olunması nedeniyle sermaye tabana yayıldığı gibi, bireysel emeklilik fonları toplamış oldukları fonlardan en iyi getiriyi elde ettikleri için ve bunu kendi üyelerine de yansıtacakları için alt gelir düzeyinin gelir düzeyi yükseleceği için gelir dağılımını düzeltme işlevi de görecektir.

Dolayısıyla bireysel emeklilik fonları piyasa ekonomisi kapsamında çalışacakları için daha etkin ve verimli olacaklardır. Hatta ekstrem uçtaki sosyal güvenlik alanında çalışan bazı akademisyenler kamuya ait sosyal güvenlik kurumlarının da özelleştirilmesi gereği üzerinde durmuşlardır. Tabii gelir düzeyi düşük olanların prim ödeme güçleri

ödeyemeyecekleri için bu hizmetten yararlanamayacaklar ve durumda *piyasa başarısızlığı (market failure)* ortaya çıkacaktır bu durumda da, kamu müdahalesi ya da kamu kurumları devreye girecektir. Ancak üzerinde konsensüse varılan en önemli nokta özelleştirilen kurumlar için, sermaye piyasasının gelişmediği ülkelerde en önemli alıcının bireysel emeklilik fonlarının olmasıdır. Bu da hem sermayenin tabana yayılmasına yardımcı olacak, hem de gelir dağılımını düzeltecektir. Diğer yandan özelleştirme kapsamında satışa sunulan kamu kurumlarına alıcı çıkması ve değerinde satılabilmesi noktasında bir alıcının, ya da alım gücüne sahip bir fonun olması da bu kurumların değeri üzerinde satışını sağlamaktadır ki, bu durumda başka bir özel sektör kurumuna daha düşük tutarda devredilecek kurum için daha fazla bir bedel alınması mümkün olmaktadır. Bu da toplumun elde edeceği faydadır, sağlanan bu kaynak yine toplumun ihtiyaç duyduğu sosyal ve diğer hizmetler alanında kullanılabilir; eğitim, sağlık, ulaşım ve barınma gibi.

3.2.5. Bireysel Emeklilik Fonları ve Kaynak Tahsisinde Etkinlik

Bilindiği gibi iktisat bilimi kısaca kıt kaynaklarla sınırsız olan insan ihtiyaçlarını karşılayan bilim dalı olarak tanımlanmaktaydı. Bu durumda toplumun faydasının maksimize edilebilmesi için sahip olunan kıt kaynakların toplumun ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bunlar arasında öncelik sırasına konulmak suretiyle ihtiyaçlar için harcanması gerekmektedir. Bu durumda sahip olunan kaynakların toplumun faydasını maksimize etmek için en çok ihtiyaç duyulan alanlara tahsis edilmesi gerekmektedir. Biz buna iktisat literatüründe kaynak tahsisinde etkinlik demekteyiz.

Emeklilik fonlarının kurulması ve gelişmesi hem bireylerin kıt kaynakları açısından hem de toplumun sahip olduğu kıt kaynaklar açısından en yüksek faydayı sağlayacağı alanlara ayrılacağı, yani tahsis edileceği için, kaynak tahsisinde etkinliği gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Şöyle ki, bireyler sahip olduğu kıt kaynakları olası riskler ve gelir beklentileri nedeniyle bireysel emeklilik fonlarına yatırmakla kendilerini güvenceye almakta ve faydalarını maksimize etmektedirler. Bireylerin bu şekilde elde ettiği faydaların toplamı ise toplumsal faydayı verecektir. Toplum ise, bireylerin bu faydaları dışında bireysel emeklilik fonlarının tasarruf düzeyini yükseltmesi yoluyla yatırımları ve ekonomik büyümeyi teşvik etmesi yüzünden ekstra bir fayda sağlayacaktır.

Diğer yandan bireysel emeklilik fonlarının toplamış oldukları fonları en yüksek getiriye sağlayacak güvenli alanlara yatırımları sonucunda mikro bazda kaynak tahsisinde etkinlik gerçekleştirilmektedir. Tabii bu etkinlik ekonomideki bütün sektörlerde ve alanlarda yaygınlaştığı takdirde ekonominin sahip olduğu kıt kaynaklar en yüksek faydayı sağlayan alanlara ayrılacağı için ekonominin dolayısıyla da toplumun faydası maksimize edilecektir.

3.2.6. Bireysel Emeklilik Fonları ve Tam İstihdam

Literatürde tam istihdam kavramı aslında ekonomik istikrarın bir alt başlığı olarak ele alınmaktadır. Ancak biz burada bireysel emeklilik fonlarının etkilerini incelerken farklı olarak iki ayrı başlık halinde ele almayı uygun gördük.

Tam istihdam teoride bütün üretim faktörlerinin, toprak, müteşebbis, sermaye ve emek gibi, en az % 96'lık bir kullanım oranına sahip olması olarak ifade edilmektedir (yani bu faktörlerin en fazla % 4'ünün atıl olması durumu). Ancak, uygulamada tam istihdam denince emek faktörünün en az % 96'lık kısmının kullanılması vurgulanır, bunun anlamı her yüz kişiden 96'sı çalışmaktadır, tersi durumda her yüz kişiden en fazla 4'ü işsizdir denilmektedir.

Çalışanlar yönüyle bakıldığında olası riskleri garanti eden ve çalışamayacak yaşa veya duruma gelince ödeme yapacak bir emeklilik fonunun olması çalışanların gelecek konusunda kaygı duymalarını engellediği için çalışanlar işlerine daha iyi sarılacaklar ve verimli çalışacaklardır. Bu durumda verimlilik artacağı için üretim ve ekonomik büyüme de artacaktır. Diğer yandan çalışanlar kendilerini güvencede his ettikleri için işverene ait işleri kendi işleri olarak kabul edip işlerine ve işverene adapte olmaktadır.

İşverenler açısından konuya bakıldığında bireysel emeklilik programlarının varlığı eleman bulmakta, onları iş koşullarına motive etmek konusunda büyük yararları bulunmaktadır. Bireysel emeklilik fonlarına ve programlarına sahip işverenlere veya kurumlara profesyonel ve nitelikli işgücünün yönelmesi konusunda güçlü eğilimler gözlenmektedir. Hatta gelişmiş Batı ülkelerinde işverenler bu durumu bir bonus-

ikramiye şeklinde takdim ederek işletmelerinin ve kendilerinin prestiji olarak ifade etmek suretiyle en iyi elemanları kendilerine çekmeye çalışmaktadırlar.

Bireysel emeklilik fonlarının yukarıda anlattığımız etkilerinin yanında; sermaye piyasasının gelişmesine öncelik ederek özel sektörün finansmanına yönelik seçeneklerin artması, risklerin dağıtılmasına yaptığı katkı, uzun dönemli projeler için gerekli olan finansman kaynağının sağlanması yoluyla üretim ve ekonomik büyüme üzerinde uyarıcı bir etki de yapmaktadır. Buna yatırım etkisi de denebilir. Diğer yandan finansal piyasalar ve araçlar tarafından yatırım projelerinin sürekli izlenmesi, riskleri sistematik bir şekilde dağıtmak suretiyle küçük yatırımcıların büyük ölçekli yatırımlar içinde yer almasını sağlamaktadır.

Bireysel emeklilik fonlarının geleneksel aile yapısı üzerinde de etkilerinin olduğu belirtilmelidir. Bu konuda çalışan akademisyenlere göre bireysel emeklilik fonlarının gelişmesi özellikle yaşlı, sakat ve emeklilerin aile ortamında kendilerini yük olarak his etmelerinin önüne geçmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde inanç ve geleneklerin etkisi nedeniyle yaşlılar ve sakatlar çoğunlukla aileleri ile birlikte kalmaktadır, bunun da getirdiği birtakım sorumluluklar ve yükler vardır. Bireysel emeklilik fonları ile sözgelimi bakıma muhtaç kimselere belirli düzeyde bir gelir sağlanacağına dolayı bu kişilerin ihtiyaç duydukları özel bakımı kolaylıkla elde edecekleri beklenir (uzman doktor ve hemşire gibi). Çünkü ihtiyaç duydukları bu hizmetleri piyasa ekonomisi koşullarında gerekli bedeli ödeyip satın alabilecek durumda olmaktadır. Bireysel emeklilik fonundan gelir elde edemeyen yaşlı ve sakat kimselerin sadece mensubu olmaları ailenin sağladıkları koşullarla yetinmeleri gerekmektedir. Bu yüzden aile yapıları ve gelenekler de bir değişime uğramaktadır.

Yukarıda sayılan bütün bu etkiler sonucunda üretim ve büyümenin hızlanacağı ve bunun sonucunda sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın düzeyinin elde edilmesi ve geliştirilmesi mümkündür. Ancak bireysel emeklilik fonları ile ilgili literatürde birtakım eleştiriler de gelmektedir. Özellikle Şili örneği ile ilgili olarak Brendan Martin'in yoksul kesimlerin özellikle sağlık hizmetleri alanında almaları gereken hizmeti sağlayamadığı yönünde eleştiriler yapılmaktadır (Martin, 1996:265). Biz bu durumu yukarıda piyasa başarısızlığı olarak ifade etmiş ve kamu müdahalesini öngörmüştük

3.2.7. Bireysel Emeklilik Fonları ve Sosyal Faydanın Azamileştirilmesi

Toplumsal faydanın maksimize edilebilmesi için kişisel tercihlerin yapılabilmesinin yanında büyük ölçüde devlet müdahalesinin gerekliliğidir. Bireysel emeklilik fonları ile ilgili tüketicilerin karşısına bir takım seçeneklerin konularak, tüketicilerin gönüllü ve bilinçli olarak bu yöntemi tercih etmeleri durumunda tüketicinin bilgilenme düzeyinin bu hizmeti üretenlerle eşit olması nedeniyle tam rekabet koşullarında bireyin faydasının maksimize edildiği durum ortaya çıkacaktır. Bilindiği gibi üretici ve tüketici arasındaki bilgi düzeyi dengesizse biz bunu asimetrik bilgilenme (assimetric information, dengesiz bilgilenme) diye adlandırmaktayız.

Asimetrik bilgilenme durumunda mal ya da hizmeti üreten kimse ile bu mal ve hizmeti tüketen arasında üretici lehine olmak üzere bir bilgi dengesizliği vardır. Bu bilgi dengesizliği nedeniyle tüketici sunumu yapılan mal ve hizmet hakkında tam bir bilgi sahibi olmayacağı için kandırılma olasılığı yüksek olacaktır. Doktor hasta ya da eczacı hasta ilişkisinde olduğu gibi... Ya da arabamızı servise götürdüğümüzde arabadan anlıyorsak eğer tamircinin bize vermiş olduğu her bilgiyi kabul etmek durumunda kalmayız. Aksi halde yani, bilgi düzeyimiz tamircinin bilgi düzeyinin altında ise o zaman tamirci bizi muhtemelen kandırmaya çalışacaktır. Eksik bilgilenmenin olduğu bu durumda tüketici kaybı ortaya çıktığı için tam rekabet koşulları etkin bir şekilde işlemeyecek dolayısıyla birey ve toplum faydası maksimize edilemeyecektir.

Bireysel emeklilik fonları uygulamasında bireyin özgür ve bilinçli tercih yapıyor olması zorunlu sosyal güvenlik kurumları uygulamasına göre tam rekabet koşullarını gerçekleştirdiği ve faydayı artırdığı ileri sürülebilir.

Diğer yandan zorunlu sosyal güvenlik kurumlarının piyasada çoğunlukla tekelci yapı arz etmesi nedeniyle piyasanın etkin çalışmasını engellemesi söz konusudur. Bireysel emeklilik fonlarının rekabete dayanan bir sistem içinde çalışması piyasaya hareketlilik getireceği gibi tekelci karının düşmesine ve toplumsal faydanın yükselmesine neden olacaktır. Çünkü bu durumda piyasada rekabet başlayacaktır.

Sosyal güvenlik kurumları ile ilgili yapılan teorik çalışmalarda bu koşullarda toplumsal fayda söz konusu olduğu için devlet müdahalesi de ayrıca öngörülmektedir.

İdarenin yapacağı bu müdahale dolaylı ve dolaysız şekilde olabilir. Dolaylı müdahale şekli çoğunlukla vergi sisteminde sağlanan indirimler, teşvikler gibi vergi kolaylıkları şeklinde olmaktadır. Dolaysız müdahaleler ise emeklilik fonlarının çalışma koşulları, prim ve kar sınırlarını belirleyen yasal düzenlemeler yanında devletin bu fonlara sağlayacağı sübvansiyonlar veya transfer harcamaları şeklinde olabilir.

3.2.8. Bireysel Emeklilik Fonları ve Kamu Kesimi Açıkları

Gelişmekte olan ülkelerde kamu kesiminde ortaya çıkan gelir gider dengesizliği kamu kesimi açığı olarak adlandırılmaktadır. Devletin gerek üretici gerekse de düzenleyici olarak büyük rol üstlendiği gelişmekte olan ülkelerde kamu kesiminde ortaya çıkan küçük dalgalanmalar bile ekonomik denge ve istikrar üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Kamu kesimi açıklarının her yıl giderek büyüdüğünü de göz önüne aldığımızda bu açıkların ekonomi üzerindeki olumsuzlukları ve yükleri her geçen gün artmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler ortaya çıkan bu açıkları aşağıda sayılan nedenlerden dolayı kolaylıkla kapatamazlar, bir ülkenin kısa dönemde değişmesi mümkün olmayan ekonomik özellikleri olarak tanımlanan bu unsurlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Morrison, 1982:467-473)

1. Ekonomik kalkınma düzeyinin düşüklüğü
2. Devlet gelirlerindeki artış hızının düşüklüğü
3. Harcamaları üzerinde devletin kontrolünün zayıflığı
4. Devletin ekonomiye katılımının büyüklüğü

Görüldüğü gibi kalkınma düzeyinin düşüklüğü ve devlet gelirlerinin artırılmamasının yanında devletin ekonomide önemli roller üstelenmesi ve bunu etkin bir şekilde kontrol edememesi bütçe açıklarını yükseltmektedir.

IMF'nin yaptığı çalışmalara gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıkları ve enflasyon kaynakları arasında, sosyal güvenlik sisteminin açıkları önemli bir yer tutar (Tanzi, 1996:225). Politik sürecin bu bağlamda etkin olması ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerin artmasına neden olmaktadır.

Sosyal güvenlik kurumlarının devlet kontrolünde olması, harcamalarının etkin olmaması ve kontrolün zayıflığı gibi etkenler bu kurumların başarı şansını azaltmaktadır. Dolayısıyla politikacıların bu kaynakları kullanmada verimli ve etkin kullanmamaları bu kurumların olumsuz etkilerini yine artırmaktadır. Bu yüzden Türkiye gibi gelişmekte olan ve üç haneli enflasyonla bile yaşamaya alışmış olan ülkelerde bütçe açıklarının ve enflasyonun en önemli nedenleri arasında sosyal güvenlik kurumlarının açıkları önemli bir yer tutmaktadır.

Bireysel emeklilik fonlarının kaynaklarını en iyi şekilde kullanmaları, kazançlarını yüksek düzeyde tutmalarına neden olacak, gelir gider dengeleri de gelir lehine fazla olacağı için ekonomik etkisi olumsuz olacaktır. Gelir gider dengesinin gider lehine fazla olması durumunda bireysel emeklilik fonunun bir zararı ortaya çıkacaktır, ancak bunun sorumluluğu bireylere ve topluma yüklenemeyecektir. Bu durumda tabii ekonomi üzerinde etkisi de olumsuz olmayacaktır.

Diğer yandan devletin sosyal güvenlik kurumları yoluyla ekonomide alacağı rolün azaltılması kaynakların politik süreçten uzak ve daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacağı gibi kontrolünü de kolaylaştıracaktır.

3.3. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN DİĞER EKONOMİK ETKİLERİ

3.3.1. İş Gücü piyasaları Açısından Yaptığı Etkiler

İstihdama ilişkin sonuçlar doğrudan ve dolaylı olarak bireysel emeklilik sistemi tarafından etkilenmektedir. Türkiye'de uzun yıllardır varlığını sürdürmesine rağmen sigortacılık sektörü beklenen performansı gösterememiştir. Bireysel emekliliğin, sigortacılığın bir alt sektörü olması dolayısıyla bu sektörde yeni ve çok önemli bir ivme sağlaması beklenmektedir (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:207).

Veriler, henüz bu beklentinin oluşma evresinde olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim 2004 yılında sigorta sektöründe istihdam edilen personel sayısı 12.140'a ulaşmıştır. 2003 yılında bireysel emeklilik programlarının devreye girmesiyle sektördeki istihdam oranı % 12 düzeyinde artmıştır. Artan istihdamın önemli bir özelliği de daha eğitilmiş bir görünüş sergilemesidir.

Sigorta sektörü çalışanlarının eğitim profili 2000'li yıllarda yükselme göstermiş ve toplam istihdamın % 73'ünü üniversite mezunları oluşturur hale gelmiştir. Bu sektör bazında özellikle 2003 yılında bireysel emeklilik sisteminin işleyişe başlamasının ardından lise mezunlarının oranı düşerken üniversite mezunlarının istihdamı % 10 oranında artmıştır.

Diğer yandan, bireysel emeklilik sisteminin istihdama dolaylı etkisi daha büyük bir beklenti yaratmaktadır. Sektörün yaratacağı fonların istihdamı olumlu yönde etkileyeceği savunulmaktadır. Bu varsayımına göre, bireysel emeklilik sistemi ile birey, emekliliğe yönelik tasarruflarda bulunurken, bu tasarrufların çeşitli fonlara yönlendirilmesi mümkün olacaktır. Orta ve uzun dönemde sistemin bireysel ve kurumsal tasarruf eğilimini arttırabileceği, yatırım fonları yaratabileceği ve bunun da makro düzeyde ulusal tasarrufları olumlu yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Sonuçta yaratılacak bu fonlar, hem kamu sektörünün, hem de reel sektörün finansmanı açısından önemli bir fonksiyonu yerine getirecektir. Özellikle uzun vadeli altyapı yatırımları için gerekli finansmanın bu fonlardan sağlanabileceği ifade edilmektedir.

Buna göre, bireysel hesaplardaki fonların ekonomiye uzun vadeli kaynak sağlayarak, istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması mümkün olacaktır. Ne var ki bu sürecin etkinliği büyük ölçüde sisteme dahil olacak üyelerin sayısına ve bunların katkı miktarına bağlı olacaktır. Sisteme gösterilecek ilginin özellikle sağlanacak finansman ve vergi avantajlarının bir yansıması olması nedeniyle, mevcut vergi muafiyet oranlarının arttırılması gerektiği ifade edilmektedir (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:208).

3.3.2. Vergi Sistemi Yönüyle Yaptığı Etkiler

4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu'nun 7 Nisan 2001'de Resmi Gazete'de yayınlanması ile ülkemizde yeni bir dönem başlamıştır. Ardından 4697 sayılı Kanunla vergi kolaylıkları getirilmiş ve fonlardaki birikimler günümüze kadar hızlı bir artış göstermiştir (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:214).

Söz konusu vergi kolaylıkları tüm dünyada birbirine benzer olup ülkemizde bazı yönlerden daha avantajlı iken bazı yönlerden de geride kalmıştır. Getirilen düzenlemeler bireysel bazda tasarrufları teşvik ederken kurumsal bazda emeklilik sistemleri daha çok kamu çatısı altında kalmış, özel girişimler yaygınlaşamamıştır. Sadece bireysel bazda da olsa toplumun tepkisi bu düzenlemeye olumlu olmuş, 2001 yılından bu yana bu amaçla oluşturulan fon sayı ve hacimlerindeki artışın en önemli belirleyicisi, vergi avantajları olmuştur (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:214).

Katılımcı ister ücretli olsun, isterse serbest çalışan veya kira, faiz vs. geliri sahibi olsun, sisteme yaptığı makul düzeydeki katkılar ödeyeceği gelir vergisinin matrahından indirilmektedir. Emeklilik fonlarında toplanan katkılar çeşitli yatırım araçlarına yatırılmakta ve burada da emeklilik fonları kurumlar vergisinin dışında tutulmaktadır. Elde edilen faiz, hisse senedi alım satım kazancı, temettü ve benzeri tüm gelirler stopaja dahi tutulmamakta, lehe alınan paralar sigorta muameleleri vergisinden istisna tutulmakta, yapılan sözleşmeler damga vergisinden istisna tutulmakta ve nihayet kişiler emekliliğe hak kazandığında ise yapılan geri ödemeler de beyan dışı tutulmaktadır. Yalnızca emekliliğe hak kazananlara yapılan ödemelerin bir kısmı üzerinden emeklilik fonları % 5 oranında bir stopaj yapmaktadır. Bireysel emeklilik sistemi ülkemizde tasarrufları teşvik etmesi amacıyla neredeyse tamamen vergi dışında tutulmaktadır (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:214).

3.3.3. Ödünç Verilebilir Fon Piyasası Açısından

Emeklilik şirketleri veya bu fonları toplayan ve bu portföyleri yöneten kuruluşlar açısından vergisel sonuçlar da kişiler açısından olduğu gibi genel olarak sistemin lehinedir. Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8. maddesinin 4. no.lu bendi ile emeklilik yatırım fonları kurumlar vergisinin konusu dışında tutulmuşlardır. Bentteki "Bu

kazançlar Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesine göre tevkifata tabi tutulmaz." ifadesiyle, bu kazançlar hem kurumlar vergisi beyanı dışında tutulmuş hem de bu fonların yatırım yaptığı menkul kıymetlerin getirilerinden stopaj yapılması da önlenmiştir. Örneğin bir emeklilik şirketinin fonlarından biri biriken paraların bir kısmını repoda değerlendirmektedir. Repoyu yapan banka reponun geri dönüşünde fona parayı geri öderken normalde yapması gereken (2003/6577 sayılı B.K.K. ile) %22 oranındaki stopajı yukarıdaki hüküm nedeniyle yapmayacaktır. Fondaki birikimler üzerinde kurumlar vergisi veya gelir vergisi stopajı yükü sıfır düzeyinde kalmaktadır (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:218).

Diğer yandan Damga Vergisi Kanunu'nda 2. sayılı tablonun V. bölümüne eklenen 21. no.lu fıkra ile "Sigorta ve emeklilik şirketleri ile emeklilik yatırım fonlarının kuruluşları dahil her türlü işlemlerinde düzenlenen ve damga vergisi bu şirketler veya fonlar tarafından ödenmesi gereken kağıtlar" damga vergisinin dışında tutulmuştur. Böylelikle bireysel emeklilik şirketlerinin düzenlediği her türlü kağıtlar damga vergisinden istisna edilmiştir.

Sigorta şirketleri normalde 6802 sayılı Kanunun 33. maddesine göre lehlerine aldıkları her türlü paralar üzerinden %5 oranında banka ve sigorta muameleleri vergisi öderler. Ancak bu hükme emeklilik sigorta şirketleri için istisna getirilmiş, 29. maddenin (i) bendinde "emeklilik sözleşmeleri nedeniyle sözleşme ve poliçe üzerinden alınan paralar" ve (t) bendinde de "emeklilik yatırım fonlarının, sermaye piyasalarında yaptıkları işlemler nedeniyle elde ettikleri paralar" bu vergiden istisna edilmiştir. Ayrıca emeklilik şirketlerinin hisse senedi ihraç primleri de teknik nedenlerle (u) bendinde bu vergiden istisna edilmiştir. Sigorta şirketlerine bu istisna tanınmakla birlikte aracılar bu paraları tahsil etmeye yetkili olarak lehlerine alırlar ve daha sonra bu fonları emeklilik şirketine aktarırlar ise, bu aşamada bu vergiyi %5 oranında hesaplamak durumundadırlar. Zira Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisindeki bu istisna hükümleri aracılar için geçerli olmamaktadır. Bu nedenle kendisi para tahsil etmeye yetkili olmayan aracılarla emeklilik sözleşmelerinin yapılması avantajlıdır (Korkmaz- Akgeyik vd, 2007:219).

3.3.4. Kamu Kesimi Finansmanına Etkisi

Ulusal tasarruflar aracılığıyla gerçekleştirilmesi mümkün olan sermaye birikimi iktisadi büyümenin stratejik faktörlerinden en önemlisidir. Gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye'nin de önemli sorunlarından birisi, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, ulusal tasarruf eksikliğidir. İktisadi büyümenin gerçekleştirilmesinde ulusal tasarruf düzeyinin artırılması büyük bir önem taşımaktadır. Tasarruf eksikliğinin önüne geçildiğinde artan tasarrufların verimli yatırımlara yönlendirilmesiyle, ekonomik büyümenin önündeki engellerden biri kaldırılmış olacak ve istikrarlı bir refah artışı sağlanacaktır (Korkmaz- Akgeyik vd, 2007:220).

Ülkemizde finansal varlıklar ve finansal piyasalar ise henüz büyüme aşamasında ve toplam tasarruf düzeyi yetersizdir. Finansal araçlara olan talep sınırlıdır ve bu nedenle finansal piyasalar sığ kalmıştır. Finansal piyasaları sığ olan ülkeler için küçük, yeterli bilgiyle donatılmamış ve dağınık vaziyetteki tasarrufların bir araya getirilmesi, oldukça güçtür. Tasarrufların yastık altında bulunması ülkede tasarruf kapasitesi olsa bile, yatırımlara yönelecek yeterli fon birikiminin sağlanmasını engelleyecektir. Bu noktada ülke içi küçük tasarrufların bir araya getirilerek fonların büyümesi ile finansal piyasalarda derinlik oluşması sağlanabilir, böylelikle piyasalarda dalgalanmaların ve spekülasyonların önüne geçilebilir. Bu çerçevede bireysel emeklilik fonları, son yıllarda, ülkenin fon birikiminin ve net tasarruf hacminin artmasına yardımcı olacak unsurlardan biri olarak gündemdedir (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:221).

Bireysel emeklilik sisteminin amacı, bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi ile emeklilik döneminde ek bir gelir sağlanarak refah düzeylerinin yükseltilmesi, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunulmasını temin etmektir (4632 sayılı Kanun, md.1). Sistem sayesinde elde edilecek fon büyüklüğü, söz konusu amaçların gerçekleştirilmesinde büyük önem taşımaktadır.

Bireysel emeklilik sistemi Türkiye'de fiilen 2003 Ekim'inden itibaren işlemeye başlamış ve sistemin başlangıcından bu yana elde edilen toplam katkı payı tutarı 584.808.484 YTL'ye, yatırıma yönlendirilen fon büyüklüğü de 677.761.952 YTL'ye ulaşmıştır (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:221).

Sistem ile toplanan meblağ oldukça düşüktür. Bilindiği gibi bireysel emeklilik sistemi, birikime dayalı ve uzun vadeli bir süreçtir. Bu çerçevede 1,5 yılı aşkın süredir uygulanmakta olan sistemden elde edilen meblağın düşüklüğü doğaldır. Fon büyüklüğüne ilişkin değerlendirmenin, ulaşılan fon büyüklüğünden ziyade, bu büyüklükteki artış hızı bakımından yapılması daha isabetli olacaktır (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:222).

27 Ekim 2003 tarihinde hayata geçerken, bireysel emeklilik sistemi, 5.866.764 YTL ile 2003 yılı sonu fon büyüklüğüne ulaşmıştır. 2003 yılı sonuna göre yaklaşık beş kat artarak, 2004 yılı ilk çeyrekte büyüklük 28.549.515 YTL'ye, ikinci çeyrekte bir önceki çeyreğe göre yaklaşık üç katına çıkarak 73.713.125 YTL'ye, üçüncü çeyrekte bir önceki çeyreğe göre yaklaşık iki katına çıkarak 146.374.034 YTL'ye ve 2004 yılı sonu itibariyle de yine bir önceki çeyreğe göre iki katına çıkarak 288.058.720 YTL'ye ulaşmıştır. 2005 yılının ilk yarısına geldiğimizde fon büyüklüğü 500.175.253 YTL ile 2004 yılının ilk yarısının yaklaşık yedi katına çıkmıştır.

Öte yandan önümüzdeki 10 yıllık süreçte bireysel emeklilikte toplanan fonların ülkemizde, 15 milyar \$'a ulaşacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca katılımcı sayısının da düzenli katkı payı yatıracak nitelikte 2,5-3 milyon kişiye ulaşacağı öngörülmektedir.

Bireysel emeklilik sisteminde biriken fonlar ülkemizde henüz oldukça düşük düzeydedir. Bu büyüklük kendisinden beklenen ekonomik hedefleri şu an itibariyle gerçekleştirecek boyutta değildir. Söz konusu fonlar, büyüdüğü takdirde, siyasi, iktisadi güven ortamının sağlanması ile beraber, kendisinden beklenen işlevi yerine getirme kabiliyetine sahip olabilecektir.

Sistemin toplam fon hacminin artmasını sağlayacak şekilde katılımcı sayısını artırması, sistemin sağlıklı olarak fon büyüklüğünü artırmasında önemli olan bir faktördür. Emeklilik şirketlerinin bu noktada rekabet ederek birbirlerinden katılımcı transfer etmek yerine, pazarı genişletmeye odaklanmaları gerekmektedir. Bu anlamda müşteri transferi amacı ile yapılacak bir rekabet yerine, hizmet kalitesinin artırılması yönünde rekabete gidilmesi önem taşımaktadır. Aksi takdirde şirketler arasında yapılacak katılımcı transferleri ile yalnızca şirket bazında fon hacmi artacak ancak

emeklilik sistemi fonlarının, ulusal tasarruf hacmini artıracak ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi sağlayacak boyuta erişmesi engellenecektir (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:222).

Kurumsal katılımcıların varlığı, sistemin fon büyüklüğünü etkileyen bir diğer faktördür. Her ne kadar sistemin adı, bireysel emeklilik olsa da fon büyüklüğünün, bireysel bazda değil, kurumsal bazda katılımlarla büyüyeceği bir gerçektir. Bilindiği üzere sektörün önde gelen iki emeklilik şirketinin katılımcı profiline bakıldığında, özellikle uygulamanın ilk yılında gruba bağlı diğer şirket çalışanlarının sisteme kurumsal katılımcı olarak dahil edilmesiyle, fon büyüklüğü hızla artmıştır.

27 Ekim 2003 tarihinde fiilen hayata geçerken bireysel emeklilik sisteminin, bu tarihte, 2004 yılı sonu itibarıyla katılımcı sayısına ilişkin olarak belirlenen hedefi 287.500 idi. Ancak 2004 yılı sonu verileri, sisteme giren katılımcı sayısının 314.257 adet olduğunu ortaya koydu. 2004 yılı için katılımcı sayısına ilişkin hedef, bu çerçevede beklentilerin %9 üzerinde gerçekleşmiştir (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:223).

Türkiye’de bireysel emeklilik sisteminin kendisinden beklenen işlevleri gerçekleştirebilmesinin önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Ülkedeki sigorta kültürünün eksikliği bunların başında gelmektedir.

Son yıllarda yaşanan iki büyük likidite krizi ve ardından bankaların tasfiyesi ülkede bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. Türkiye’de finansal kaynakların önemli bir bölümü banka sistemindedir ve banka dışı finansal kurumlar ise hala çok küçüktür. Giderek banka dışı finansal kurumların sayısında ve ağırlığında bir artış eğilimi yaşanmakla birlikte, bankacılık sistemi toplam aktiflerinin, finansal sistemdeki kurumların toplam aktifleri içindeki payı %92, sigorta ve reasüransın payı ise %3’dür (İzmir İktisat Kongresi, Türk Mali Sektörü Raporu, 2004; akt: Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:223). Dolayısıyla geleneksel olarak Türkiye’de finansal sistem, bankacılık ağırlıklı bir yapıda iken krizler sonrası bu kuruluşların tasfiyesiyle birlikte ortaya çıkan güvensizlik ortamı fon birikimini ciddi anlamda sınırlandırmıştır.

Fiyatlar genel düzeyinin yüksek seyretmesinin, bir ülkede tasarruf kararlarını ve fon birikimini engelleyici etkisi vardır. Öyle ki fiyatlama sistemi enflasyonist ortamın

yaşandığı ekonomilerde etkinliğini kaybeder, ekonomik yapı ve ilişkiler, karar verici birimlerin fiyatları doğru birer gösterge olarak kullanamamasından dolayı değişir. Sözleşmelerin vadeleri enflasyonun yarattığı belirsizlik ortamıyla kısalır, tasarruf kararları da değişikliğe uğrar. Tasarrufların kısa vadeli getirisi olan varlıklara yöneltilmesi ile yatırımlar azalır, uzun vadeli yatırım araçlarına olan talep düşer. Yakın geçmişe kadar Türkiye'de enflasyon oranlarının yüksek seyretmesi, bireylerin uzun vadeli yatırım araçlarından kaçmalarına sebep olmuştur. Bireysel emeklilik sisteminin hayata geçtiği dönem, ülkemizde reel enflasyon oranının düşmeye başladığı döneme rastlamıştır. Bireylerin uzun vadeli yatırım kararlarını saptıran enflasyon engelinin de ortadan kalktığı bu olumlu atmosferden, bireysel emeklilik uygulamasının azami faydalanarak, fon birikimi artırması beklenir (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:223).

3.3.5. Mali Finansmana Etkisi

Ülkemizde bireysel emeklilik sisteminin temelinde en az on yıl prim ödeyerek katkıda bulunma ve 56 yaşını doldurmuş olma zorunluluğu vardır. Hatta bu şartlarda oluşan emeklilik fonları, yatırım yaptıkları varlıklarda uzun dönemde değerlendiriliyor olmaları nedeniyle, "sabırlı sermaye" olarak da adlandırılır. Emeklilik fonları gibi uzun vadeli yatırım araçlarının piyasalarda yer alması, piyasaları derinleştirici etki yaparak ödünç verilebilir fonlar piyasasını etkiler. Bu etkinin, kamu ve özel sektörün borçlanma maliyetlerini düşürmesi beklenir (Korkmaz - Akgeyik vd, 2007:224).

İç ve dış piyasalarda meydana gelen gelişmeler dikkate alınarak kamu kesimi finansman ihtiyacı, orta ve uzun vadede olabilecek en düşük maliyetle karşılanmalıdır. Emeklilik fonları bu çerçevede en önemli uzun vadeli kurumsal yatırım araçlarından biri olarak, söz konusu amaca hizmet edebilecektir.

Ülkemiz ekonomik problemlerinin en önemlilerinden biri KKBG/GSMH'nin yüksek oranlarda seyretmesidir. Özellikle yakın geçmişe kadar bu rasyonun yüksekliğinin yanı sıra ödünç verilebilir fonlar piyasasının sığılığı, vadeleri uzatıp faizleri yükselterek kamunun borçlanma maliyetini artırmıştır (Korkmaz- Akgeyik vd, 2007:224).

Ülkemizde, bireysel emeklilik fonlarının gelişmesinin, finansal piyasalardaki belirsizlik halini azaltıcı yönde etki yapacağı öngörülmektedir. Normal olarak daha uzun vadeli hareket eden bu fonlar, Hazine'nin gözünde uzun vadeli kâğıt satabileceği önemli bir müşteri hüviyetini kazanmaktadır. Bir başka deyişle gelişen bireysel emeklilik sistemi, Hazine'nin iç borçlanma ihalelerinde daha düşük faizlerle ve daha uzun vadeli olarak borçlanabilmesine olanak sağlayabilir.

Tasarrufların büyütülmesi, gerek sürdürülebilir büyüme gerekse düşük enflasyon oranına ulaşma amacı çerçevesinde; ülkemizin ekonomik sorunlarının aşılmasında önemli bir rol oynayacaktır. Bu çerçevede bireysel emeklilik sistemine önemli görevler düşmektedir. Bunlardan biri dağınık vaziyette bulunan küçük tasarrufların bir araya getirilmesi ve fon birikiminin sağlanarak finansal piyasaların derinleşmesini sağlamak; bir diğeri ise zamanla gelişen finansal piyasaların elverdiği ölçüde düşük maliyetli borçlanma olanaklarını yaratmaktır. (Korkmaz- Akgeyik vd, 2007:225).

SONUÇ

Sosyal güvenlik olgusu insanlık için önemli ve tarihi eski bir olgudur. Tarih boyunca insanlar kendilerini ve ailelerini yaşamlarında karşılaştıkları olası tehlikelere karşı garanti altına alma ihtiyacı duymuşlar ve bunun için çeşitli yöntemler ve önlemler düşünmüşlerdir. Geleceği güvence altına alma ihtiyacı insanları zamanla sosyal güvenlik fikrine ulaştırmıştır. Günümüzde temel insanlık haklarından biri olarak kabul edilen sosyal güvenlik, sosyal devletin vazgeçilmez bir unsuru olarak anayasalarda teminat altına alınmıştır.

Bir sistem olarak sosyal güvenlik, bireyler ve aileleri için ekonomik ve sosyal tehlikelerin meydana gelmesini önlemek veya önlenemeyen tehlikelerle karşılaştıklarında onların hayat standartlarında azalmanın meydana gelmesini önleyecek bir koruma garantisi vermek için faaliyet göstermektedir. Sosyal güvenliğin sağlanmasında temel olarak; sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerden yararlanılmaktadır. Sistemin temel taşı ve sürdürülmesinde en önemli paya sahip olan sigortalar çalışmamızda doğuşu ve gelişimiyle birlikte ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Sigortalar, özel ve sosyal sigortalar olarak iki alt sınıfta incelenebilir. Sosyal güvenlik yöntemi olarak kullanılabilen özel sigortalar, temelde sosyal sigortalara alternatif olarak değil, sosyal sigortaları tamamlayıcı olarak faaliyet göstermektedir. Sosyal sigortalar, çalışanların yaşlılık hallerinde temel güvencesi olurken, son yıllarda sosyal sigortalara ek güvence sağlayan özel sigorta uygulamaları giderek önem kazanmaktadır.

Özel sigortaların yaygınlaşmasının başlıca sebeplerinden biri, sosyal sigorta sisteminde gerçekleştirilen bir takım reformların sigorta kazanımlarının düzeyini düşürmesidir. Nüfusun yaşlanması, yaşam süresinin uzaması, nüfus artış hızının yavaşlaması, kayıt dışı istihdam vb sebeplerle, var olagelen ve sosyal güvenliğin ilk ayağını oluşturan sosyal sigorta sistemi finansman sorunlarıyla karşılaşmış; bu sorunların çözümü dâhilinde emeklilik yaşı yükseltilmiş, prim oranları artırılmış ve emekli maaşlarının miktarı azaltılmıştır. Söz konusu bu önlemler finansman sorununun

çözümünde mesafe kat edilmesini sağlamış, ancak bireylerin emeklilik sonrası hayat standartlarında düşüşler meydana getirmiştir.

Tamamlayıcı özel sigorta sistemlerinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Dünya ile paralel olarak ülkemizde de bireyler, emeklilik sonrasında meydana gelen hayat standartlarındaki düşüşü önlemek için ek gelir arayışlarına girmişler ve bunun sonucu olarak da özel sigortalara yönelmişlerdir. Bu yönelimler doğrultusunda, çalışmamızın konusunu oluşturan bireysel emeklilik sistemindeki yapılanma çalışmaları hız kazanmış, yeni yüzyıla birlikte bireysel emeklilik sisteminin işleyişini sağlamak için önemli adımlar atılmış ve bu konuda oldukça önemli mesafe kat edilmiştir. Çalışmamızda ülkemizdeki çalışmalar bireysel emeklilik sisteminin gelişimi açısından birinci bölümün ikinci yarısında ele alınmış, sosyal güvenlik sistemi içindeki yeri ve önemi incelenmiştir.

İkinci bölümde bireysel emeklilik sisteminin yapısı ve işleyişi ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Bu bağlamda sistemin finansman yöntemleri incelenmiştir. Bireysel emeklilik sisteminin finansmanı, katılımcı tarafından ödenen katkı payı ödemeleri ile yine katılımcı tarafından karşılanan gider ödemeleri ve gider kesintileri ile sağlanmaktadır.

Katılımcılar ve varsa işverenleri tarafından emeklilik sözleşmesi çerçevesinde ödenen katkı payları, emeklilik şirketleri tarafından kurulacak, riskin dağıtılması ve inancılı mülkiyet esaslarına göre işletilecek olan emeklilik yatırım fonlarında değerlendirilmektedir. İkinci bölümün son yarısında bireysel emeklilik sisteminin araçları olarak bu fonlar üzerinde durulmakta ve amaçlarına göre emeklilik yatırım fonu türleri açıklanmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde ise öncelikle sermaye piyasalarının önemi ve ekonomideki yerine değinilmektedir. Burada sermaye piyasası türleri incelenmekle birlikte bireysel emeklilik fonlarının ekonomi açısından önemine vurgu yapılmakta bunların ekonomik etkileri açıklanmaktadır.

Bireysel emeklilik fonlarının öneminin incelendiği bu çalışmada görüldüğü gibi bir ülkenin büyüme ve kalkınmasını gerçekleştirebilmesi için yatırım ve üretim yapması

gerekmektedir, üretim ve yatırımın yapılabilmesi içinde tasarruf düzeyinin yeterli olması gerekmektedir. Tasarrufları ise kişiler ve kurumlar yapar bu iki şekilde olur gönüllü ve zorunlu tasarruflar. İşte yatırım talebine yetecek düzeyde tasarrufun sermaye piyasalarına arz edilerek iç dengenin sağlanması (tasarruf=yatırım) konusunda bireysel emeklilik fonlarının önemi ortaya konulmuştur. Görüldüğü gibi bireysel emeklilik fonları özellikle bizim gibi yüksek bütçe açıkları ve enflasyonla yaşayan ülkeler için yüksek faizli borçlanmaya bir alternatif olarak görülebilir. Diğer yandan yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bireysel emeklilik fonlarının gelir dağılımında adalet, kaynak tahsisinde etkinlik, ekonomik istikrarı sağlama, sermaye piyasalarının gelişmesi, özelleştirme sürecine olumlu etkiler ve hedeflere ulaşılması konusunda olumlu etkileri söz konusudur.

KAYNAKLAR

- Açba, S. (1992). *Parasal Sistem ve Ekonomik Etkiler*. Afyon.
- Akgüç, Ö. (1998). *Finansal Yönetim* (7. Baskı), Muhasebe enstitüsü Eğitim ve Araştırma Yayınları, İstanbul.
- Aksoy, K. (1988). *Sermaye Piyasaları*, Savaş yayınları, Ankara.
- Alper, Y. (1985). *Sosyal Güvenliğin Tasarruf Eğilimine Tesirleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Alper, Y. (2000). *Türkiye’de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar (SSK, BAĞ-KUR)*, 3. Baskı, Alfa Yayınları, Bursa.
- Alper, Y. (2002). Sosyal Güvenlikte Yeni Bir Adım: Bireysel Emeklilik. *Çimento İşveren*, C:16, S:2, Mart.
- Alper, Y. ve Tatlıoğlu, İ. (1994). *21. Yüzyıla Doğru Sosyal Güvenlik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Bursa.
- Amling, F. (1983). *Principles of Investments*. Irwin Professional Publication, Illinois.
- Arıcı, K. (1997). *Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Hukuku*. Kamu-İş, Ankara.
- Arıcı, K. (1999). *Sosyal Güvenlik*. TES-İŞ Eğitim Yayınları, Ankara.
- Batirel, Ö. F. (1994). *Özelleştirmenin Ekonomik ve Mali Gerekçeleri*. Özelleştirme Sempozyumu 28-29 Nisan, Manisa..
- Behrendt, C. (2000). Private Pensions – a Viable Alternative? Distributive Effects of Private Pensions in a Comparative Perspective, *International Social Security Review*, ISSA, Vol:53, 3
- Bozer, A. (1981). *Sigorta Hukuku*. BTHAE, Ankara.
- Bozer, A. (1963). *Türk Hukukunda Sosyal Sigortalara Genel Bir Bakış*, A. Ü. H. F. Yayınları No: 175, Ankara.
- Cansızlar, D. (2003). Bireysel Emeklilik Sistemi ve Yatırım Fonları, *İşveren*, C:42, S:2, Kasım.
- Capital (2003). A’dan Z’ye Bireysel Emeklilik, *Capital Dergisi* Eylül eki.
- Çakıcı, L. (1988). *Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi ve Sermaye Piyasaları*, Seminer Tebliği, Çeşme.
- Çanakçı, İ. H. (2003). Emeklilik Fonları Piyasalara Uzun Vadeli Bir Fon Akışı Sağlayacaktır, *İşveren*, C:42, S:2, Kasım.

- Çiçek, H. (1998). Türkiye’de Özel Sigortacılık Sektörünün Durumu. *Sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi*, y:1, s: 2, Ekim-Kasım-Aralık.
- Dağalp, N. (2001). Tasarrufların Bireysel Emeklilik Sistemine Yönelmesi, Kalkınma Açısından Çok Önemlidir, *İşveren*, C:XL, S:3, Aralık.
- Demirbilek, S. ve Sözer, A. N. (1995). *Türkiye’de Sosyal Sigortalar Kurumlarının Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri*, EBSO Çalışma Grupları Yayınları Seri:5, İzmir.
- Devrim, F. (1996). *Özelleştirme Sempozyumunda Sunulan Tebliğ*, Marmaris.
- Dilik, S. (1989). Sosyal Güvenliğin Karşılıdığı Riskler ve Türkiye’de Durum. *İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Kamu-İş, C:2, S:1, Temmuz.
- Dilik, S. (1992). *Sosyal Güvenlik*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara,
- Dilik, S. (1994). Sosyal Güvenlik Kurumlarının Asıl Fonksiyonları Dışındaki İşlerle Uğraşmaları Akılcı Değildir, *İşveren*, s:8, Mayıs.
- DPT (2001). *Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- Drucker, P. F. (1995). *Kapitalist Ötesi Toplum*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Egemen, M. Ak (2003). Dünyada ve Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemleri, *Tekstil İşveren*, S:283, Temmuz.
- Ekin, N., Alper, Y., ve Akgeyik, T. (1999). *Türk sosyal Güvenlik Sisteminde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma*, İstanbul: İTO yayın no: 1999-69.
- Eroğlu, N.- Ateş, T.- Kazgan, H.- Uras, G. vd. (1999). *Osmanlı’dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, İMKB, İstanbul.
- Erol, A. (1994). *Borçların ekonomik etkileri*. MB teftiş kurulu yayını, İstanbul.
- Ertuğrul, A. (1982). *Kamu Açıkları ve Enflasyon*. Ankara.
- Ertuna, Ö. (1986). *Finansal Kurumlar*. Ankara.
- Francis, J. C. (1991). *Investment Analysis and Management*. USA.
- Güloğlu, T. (2000). *Yaşlılık ve Sosyal Güvenlik*. İstanbul: sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi.
- Günel, V. (1994). *Sermaye Piyasası*, İstanbul.
- Güvel E. A. ve Güvel A. Ö. (2002). *Sigortacılık*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Güven, H. S. (2001). *Sosyal Politikanın Temelleri*, Ezgi Kitabevi, 3.Baskı, Bursa.

- Güzel, A. ve Okur, A. R. (2004). *Sosyal Güvenlik Hukuku*, Beta Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.
- Hansen, D. (1982). *Fiscal Policy*, Irwin Book, New York and London.
- Hicks, F. (1976). *Fiscal Policy*, Delmar Publishing, USA.
- Hockley, G.C. (1997). *Fiscal Policy; An introduction*, London and New York.
- İnce, M.(1981). Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi), Ankara.
- İzveren, A. (1968). *Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar*. Ankara, Sevinç Matbaası.
- Jütting, J. (1999). *Strengthening Social Security Systems in Rural Areas of Developing Countries*. ZEF-Discussion Papers on Development Policy No. 9, Center for Development Research (ZEF), Bonn, June.
- Karlı, M. (1994). *Sermaye Piyasası, Borsa, Menkul Kıymetler*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Koç, M. (2005). *Sosyal Güvenlik Sisteminin Tarihi Gelişimi ve Türk Sosyal Güvenlik Sistemi*, Ofis Matbaacılık, Malatya.
- Koray, M. (1996). *Sosyal Devlet Kavramında yeni Gelişmeler, Sosyal Politika Tartışmaları, Sosyal Devlet ve Sosyal Güvenlik Kuruluşları*, Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti Yayınları, No:4.
- Koray, M. ve Topçuoğlu, A. (1995). *Sosyal Politika*, Ezgi Kitapevi Yayınları, 3. Baskı, Bursa.
- Korkmaz, E., Akgeyik, T. vd (2007). *Sosyal Güvenlikte Yeni Yaklaşım: Bireysel Emeklilik*, İTO Yayın No: 2006-21, İstanbul.
- Martin, B. (1996). *Özelleştirme Kamu Yararına mı?*, Türk Harb İş Sendikası, Eylül.
- Mollamahmutoğlu, H. (1999). *Sosyal Güvenlik ve Özelleştirme*. Ankara: Tebliğler, Sosyal Güvenlik Sorunlar, Çözümler, Özçelik-İş Sendikası yay. No: 15.
- Morrison, T. K. (1982). Structural Determinants of Government Budget Deficit in Developing Countries, *World Development*, V. 10, No; 6, 1982.
- Musgrave, R. A. (1969). *Fiscal Systems*, New Haven and London Yale University press.
- Pekiner, K. (1981). *Sigorta İşletmeciliği, Prensipleri, Hesap Bünyesi*. İstanbul: İ.Ü. Yayınları, Yay. no: 14
- Ragnar, N. (1983). *Problems of capital formation in undeveloped countries*, Oxford University press, New York.

- Rose, P. S. (1983). *Money and Capital Markets*, Texas.
- Samwick, A. A. (2000). *The Effects of Social Security on Private Pensions SIEPR Discussion Paper No. 00-17*, Dartmouth College, December.
- Sapançalı, F. (2003). *Sosyal Dışlanma*, DEÜ, İİBF, İzmir.
- Sarıkamış, C. (2000). *Sermaye Pazarları* (4. baskı), İstanbul: Alfa Basın Yayın Dağıtım.
- Sözer, A. N. (1992). Yaşlılık Sigortasını Tamamlayıcı Sistemler, *Sosyal Güvenlik Kurultayı, Tebliğler-Yorumlar*, Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti, Ankara.
- Sözer, A. N. (1998). *Türkiye'de Sosyal Hukuk*, II. Baskı, Barış Yayınları, Fakülteler Kitabevi, İzmir.
- Su, M. A. (2001). Sigortacılık Açısından Bireysel Emeklilik Sistemi, *İşveren*, C:XL, S:3, Aralık.
- Şakar, M. (2006). *Sosyal Sigortalar Uygulaması*, Der Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, Ş. S. (2000). *Özel Emeklilik Programları Tanım ve Türleri*, Reasürör, S:37, Temmuz.
- Talas, C. (1972). *Toplumsal Ekonomi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Talas, C. (1997). *Toplumsal Politika*, 5.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Taner, B. ve Polat, L. (1992). *Sermaye Piyasası Faaliyet Alanı ve Menkul Kıymetler*, Senbil Ofset, İzmir.
- Tanzi, V. (1992). Social Security System and Public Deficits., *IMF Working papers*, no: 179.
- Teksöz, A. T. ve Sayan, S. (2002). "Simulation of Risks and Benefits from a Private Pension Scheme for Turkey", the *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, Volume 3.
- TİSK (1994). *Dünyada Sosyal Güvenlik Alanındaki Gelişmeler ve Türkiye*. Ankara: TİSK Yayınları no: 167.
- TOBB (1993). Sosyal Güvenlik Kavramı: Doğuşu ve Gelişimi. *Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyon Raporu*. Ankara:
- Tuna, O. ve Yalçıntaş, N. (1991). *Sosyal Siyaset*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Tuncay, A. C. (2002). *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, 10. Bası, İstanbul.
- Tunçomağ, K. (1982). *Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar*, İstanbul.

Uğur, S. (2004). *Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri ve Gelişimi, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu*, Yayın No: 244, TŞOF Plaka Matbaacılık, Ankara.

Ünal, O. K. (1988). *Menkul Kıymetler*, Ankara.

Yılmazcan, D. ve Çiftçi, M. (2002). *Refah Devletinin Kurumsallaşma Süreci ve Ülke Grupları İtibariyle İncelemeler*, M.Ü.İ.İ.B.F. Yayını, Yayın No: 408.

Yücel, A. N. (1991). Sağlık Sigortaları, *Reasürör*, S:2, Eylül.

Yücel, A. N. (1995). *Sağlık Sigortası Sistemleri ve Özel Sigortanın Yeri*, Reasürör, S:17, Temmuz.

<http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm>

<http://www.egm.org.tr>

<http://www.tsrbsb.org.tr>

ÖZGEÇMİŞ

ADI-SOYADI : Mehmet Tufan PAKSU

DOĞUM YERİ ve YILI: Denizli / 15.03.1976

İLKOKUL : Namık Kemal İlkokulu / Denizli

ORTAOKUL : Merkez Ortaokulu / Denizli

LİSE : Deniz Lisesi / İstanbul

ÜNİVERSİTE : İstanbul Üniversitesi / Siyasal Bilgiler Fakültesi- İktisat /
İstanbul

GÖREVİ : Memur